

Nordisk diakoniforskning 2015 - 2019

Kunskapsproduktion i det nordiska forsknings-sammanhanget

Lena Sjöberg

UPPSALA UNIVERSITET

Teologiska institutionen

Vetenskaplig handledare: Ninna Edgardh

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	3
1.1	Syfte och frågeställningar.....	3
1.2	Tidigare forskning.....	4
1.3	Teoretiskt perspektiv.....	5
1.3.1	En koncentrisk diakonimodell.....	6
1.3.2	Diakoniteologiska huvudlinjer.....	7
1.4	Källmaterial och metod.....	9
1.5	Begrepp.....	12
1.6	Disposition.....	13
2	Diakoniforskningens sammanhang och metoder.....	14
3	Diakoni i de nordiska länderna – en ögonblicksbild.....	19
4	Teologi till tjänst och upprättelse.....	23
4.1	Ecklesiologisk-liturgiska perspektiv.....	23
4.2	Evangelisk-lutherska perspektiv.....	24
4.3	Ekumenisk-transformativ <i>Diakonia</i> -teologi.....	26
4.4	Diakonins kyrka.....	28
5	Studier om diakonatet.....	34
5.1	Patristiska och historiska studier om diakonatet.....	34
5.2	Diakoners professionalitet och utmaningar.....	37
6	Diakoni som omsorg om människor i utsatta livssituationer.....	45
6.1	Rum för hungriga, rättslösa och hemlösa.....	45
6.2	Rum för självvård.....	49
6.3	Rum för äldre och ensamma.....	53
6.4	Rum för asylsökande och nyanlända.....	55
7	Diakoni som aktör i välfärden.....	62
7.1	Diakoni i välfärdsstatens historia.....	62
7.2	Diakonins och välfärdsstatens logiker.....	64
7.3	Den problematiska barmhärtigheten.....	68
8	Diakoni som innovation och mobiliserande kraft.....	71
9	Diakoni i interreligiös samverkan.....	76
10	Resultat och slutsatser.....	82
10.1	Vad är diakoniforskning – ämnesinriktning, metoder och teoretiska perspektiv.....	82
10.2	Forskningssammanhanget och förutsättningar för kunskapsutveckling.....	83
10.3	Masteruppsatser.....	85

10.4	Publikationernas bidrag till kunskapen om diakoni.....	86
10.5	Forskningsluckor och kunskapsbehov	88
10.6	Konklusion	89
11	Källförteckning.....	91
11.1	Publikationer i källmaterialet.....	91
11.2	Otryckta källor	100
11.3	Masteruppsatser	101
11.4	Övriga källor.....	102

1 Inledning

Diakonivetenskapen är den akademiska kunskapen om det svårdefinierade ”något” som hela den kristna kyrkan utmanats att praktisera och reflektera kring i mötet med medmänniskan. Kunskapsområdet kan förefalla gäckande. Studiet av diakoni är inte ett eget akademiskt ämne utan bedrivs i olika ämnen. Samma svårbestämda natur har objektet som studeras. Kristna kyrkor och institutioner tycks betrakta diakoni som en omistlig del av den egna identiteten, men det framgår inte tydligt vad som särskiljer diakoni från annat socialt arbete. Trots att kristna organisationer gärna stoltserar utåt med sina diakonala insatser dras diakonins praktik och dess utövare med en låg inomkyrklig status.¹ Från det sekulära samhället finns ett ökande intresse för samverkan med kyrkor och trosbaserade organisationer, förutsatt att det religiösa inte blir för explicit.²

Detta arbete är en analys av det diakonivetenskapliga forskningsfältet i nordisk kontext, utgående från publicerade forskningsbidrag de senaste fem åren. I ett vetenskapligt universum kan diakonivetenskapen bildligt liknas vid stjärnbilden Plejaderna, som (passande för min liknelse) också kallas De sju systrarna. I Vintergatans mångfald kan ”systrarna” ha svårt att hävda sig i konkurrensen från mera ljusstarka stjärnbilder som t ex Orion med sitt strålände bälte. Tittar man rakt på konstellationen liknar den därför mest en suddig ljusfläck på himlavalvet, men om fokus istället läggs lite vid sidan om, kan ögat urskilja separata stjärnor som bildar ett svagt men synbart mönster. Så kan diakonivetenskapen behöva betraktas ur olika perspektiv, för att mönstret ska framträda och inte dränkas av ljuset från mer iögonfallande fenomen på det teologiska himlavalvet.

I denna rapport, som bygger på min masteruppsats i Kyrko- och missionsstudier, vill jag synliggöra mönstret, och låta de individuella kunskapsbidragen träda fram.³ Jag vill skriva fram det nordiska diakonivetenskapliga forskningssammanhanget och bjuda in läsaren att tillsammans med mig besöka ett färgstarkt och dynamiskt framväxande kunskapskluster för att där ta del av en mängd nya forskningsresultat.

1.1 Syfte och frågeställningar

Rapporten syftar till att ge en översikt över det diakonivetenskapliga forskningsfältet med hjälp av forskningsbidrag om diakoni från nordiska lärosäten, publicerade under åren 2015 – 2019. Nordisk diakoniforskning berikar kunskapsutvecklingen inom så skilda områden som kyrkovetenskap, historia, patristik och forskning om välfärdsfrågor. Genom att inventera och systematisera nordiska vetenskapliga publikationer kring diakoni och lyfta fram dessas bidrag, vill jag ge en överblick över det aktuella kunskapsläget i nordiskt diakonistudium och genom detta erbjuda en ingång till ett

¹ Edgardh 2011, s 95 - 96

² Bäckström 2014a, s 106 - 108

³ Sjöberg 2020. Rapporten och uppsatsen är med varandra överensstämmande, med undantag av slutkapitlet.

brett och mångfasetterat kunskapsfält. Jag vill också undersöka det nordiska diakonivetenskapliga forskningssammanhanget samt visa på hinder och möjligheter för en fortsatt kunskapsutveckling. Genom min studie vill jag besvara tre forskningsfrågor:

1. **Vad är diakoniforskning, utgående från nordiska forskningsbidrag 2015 – 2019?**
2. **Vilket bidrag ger nordisk diakoniforskning 2015 – 2019 till kunskapen om diakoni?**
3. **Vilka förutsättningar för fortsatt kunskapsutveckling om diakoni ger det nordiska forskningssammanhanget?**

1.2 Tidigare forskning

För att kunna placera in min studie i relation till tidigare forskning har jag undersökt hur akademiskt diakonistudium tidigare har beskrivits och kategoriserats, och funnit att förståelsen av detta inte är enhetlig. Professor Kjell Nordstokke, norsk teolog och drivande kraft för diakoni i Lutherska världsförbundet (LVF) och Kyrkornas Världsråd (KV), beskriver två huvudspår i diakoniforskning; studiet av diakonal praktik, dvs sådana aktiviteter som kan karaktäriseras som diakoni, och studiet av diakoni som koncept, med vilket Nordstokke t ex menar dess bibliska rötter och teologiska och ekklesiologiska innebörd.⁴ Nordstokke lyfter fram exempel som visar att studiet av diakoni länge förefaller ha haft svårt att få gehör; bl a nämns Theodor Schäfers försök att utarbeta en ny teologisk disciplin med namnet *Diakonik*, vilket inte fick något genomslag, och det betydligt senare verket *Christozentrische Diakonie. Ein theologischer Entwurf* av Paul Philippi, som enligt Nordstokke reflekterar över det låga intresset för diakoni i akademiskt teologiskt studium.⁵

En rapport av Erik Blennberger (1946 - 2018), professor i etik vid Ersta Sköndal Bräcke högskola, beskriver diakoniforskningen som vilande på tre vetenskapliga discipliner: teologi, socialt arbete och omvårdnadsforskning. Enligt Blennberger bör diakoniforskning vara praxisorienterad och fungera identitetsförstärkande för diakoni och diakonatet.⁶

En nyare översikt över den svenska delen av diakoniforskningen ger Elisabeth Christiansson, lektor i kyrkovetenskap vid Ersta Sköndal Bräcke högskola, och Stig Linde, lektor i socialt arbete vid Socialhögskolan i Lund, i en litteraturgenomgång (2014) där forskningen systematiserades utifrån tre kategorier; historieforskning, samhällsvetenskaplig/flervetenskaplig forskning samt systematisk-teologisk forskning och forskning om diakonatet. I den första kategorin placerades t ex studier om de svenska diakonisällskapens och diakoniinstitutionernas historia och tillkomst, diakoniss-kallet, kyrkligt organiserad fattigvård samt kyrkliga och sociala reformer.⁷ Bland teologiska forskningsexempel fanns t ex komparativa studier om diakonatet samt ekumeniska

⁴ Nordstokke 2014, s 48

⁵ Nordstokke 2014, s 51 - 52

⁶ Blennberger 1991, s 3 - 4

⁷ Linde och Christiansson 2014, s 82 - 84

dokument.⁸ Inom kategorin samhällsvetenskaplig/flervetenskaplig forskning lyfte Linde och Christiansson fram studier av kyrklig diakoni ur sociologiskt eller religionssociologiskt perspektiv, bl a det s.k. WREP projektet, *Welfare and Religion in 21st Century Europe*, vilket studerade majoritetskyrkors roll i välfärdssystemen i åtta europeiska länder.⁹

I samlingsvolymen *Diakonia as Christian Social Practice*, den första i en serie av tre volymer vilka jag kommer att återkomma till senare i arbetet, argumenterar redaktörerna att diakoniforskning bör bedrivas tvärvetenskapligt, och föra samman kunskap från olika discipliner, framför allt teologi och samhällsvetenskap, i syfte att stödja den diakonala praktiken.¹⁰ Forskargruppen bakom samlingsvolymerna består av Stephanie Dietrich, professor i diakonivetenskap vid VID vitenskapelige høgskole, missiologen Knud Jørgensen (1942 – 2018), adjungerad professor vid MF vitenskapelig høyskole, Kari Karsud Korslien, tidigare biträdande professor vid VID samt tidigare nämnda Kjell Nordstokke.

Professorn i religionssociologi, Anders Bäckström, argumenterar för att diakoniforskning bör höra hemma i ett bredare studium av religionens roll i samhället. Enligt Bäckström har nordiskt diakonistudium framför allt haft fokus på vad som sker inom religiösa organisationer, vilket han menar är ett forskningsfält som är för alltför snävt för att vara bärkraftigt.¹¹ Bäckström vill länka diakoniforskningen till en bredare diskurs om hur religion interagerar med andra faktorer i studiet av sociala förändringsprocesser.¹²

En slutsats av ovanstående framställning är, att det har funnits och finns skillnader i synen på diakoniforskning, men att den vanligen placerats in på gränsen mellan teologi och discipliner som har med omsorg eller samhälle att göra. Det förefaller också finnas skillnader i uppfattning om forskningens syfte; om den framför allt ska ge kunskapsunderlag till diakonal praktik, eller bidra till en bredare kunskap om religion och samhälle.

1.3 Teoretiskt perspektiv

För att ringa in forskningsfältet och strukturera mitt material har jag huvudsakligen använt Blennbergers ”koncentriska diakonibegrepp”, vilket jag nyttjat som en teoretisk modell.¹³ Det är i förhållande till den jag diskuterar frågor om vad som ryms inom diakonidefinitionen, och vad diakoniforskning forskar om. Jag vill också här presentera tre diakoniteologiska huvudlinjer som kommer att fungera som ett raster i diskussionen av källmaterialet.

⁸ Linde och Christiansson 2014, s 87

⁹ Linde och Christiansson 2014, s 84 - 86

¹⁰ Dietrich et al 2014, s 1

¹¹ Bäckström 2014b, s 168 - 169

¹² Bäckström 2014b, s 179 - 180

¹³ Blennberger 1989, s 42, 43 - 48

1.3.1 En koncentrisk diakonimodell

Frågan om vad som ska räknas in i diakoni kan vara enkel och självklar: diakoni är någon form av socialt handlande på kristen grund. Samtidigt kan den vara enormt komplicerad; handlar diakonins särart om vad som görs, vem som gör det, hur eller varför det görs, eller kanske för vem?

Några av dessa komplexiteter fångas i Erik Blenningers ”koncentriska diakonibegrepp”, som han beskriver som ett sätt att samordna definitionsförslag för diakoni, från en snäv diakonibestämmning till ett allt vidare begreppsomfång.¹⁴

Figur 1: Ett koncentriskt diakonibegrepp. Källa: Blenninger (1989) s 43 – 48

Blenninger beskriver det ”koncentriska diakonibegreppet” som en *stipulativ definition* av hur diakonibegreppet används och bör användas, för en djupare förståelse av dess innebörd. Jag uppfattar dock inte hans diakonibegrepp som en definition i egentlig mening. Han använder även ord som ”diakonibestämmning” och ”koncentrisk modell”.¹⁵ Det är som modell jag använder det koncentriska diakonibegreppet i detta arbete, varför jag fortsättningsvis refererar till det som *Blenningers koncentriska diakonimodell*. Enligt den romersk-katolska teologen Avery Dulles (1918 – 2008), författare till *Models of the church*, kan en modell användas i syfte att förklara eller syntetisera det redan kända, men kan också användas för att utforska och skapa nya insikter.¹⁶ Det är framför allt i den sistnämnda betydelsen jag använder Blenningers modell.

Modellen bestämmer diakoni med utgångspunkt i det diakonala handlandet; vad som görs, och vem som gör det. I modellens innersta cirkel förstås diakoni som liktydigt med diakonens uppdrag inom ramen för kyrkor och trosbaserade organisationer. Därefter kommer det sociala arbete som utförs av kyrkor och andra kristna organisationer som t ex stadsmissioner eller diakoniinstitutioner. På tredje nivån handlar det om, att förutom omsorg om människor också ägna sig åt insatser på den politiska nivån. I den fjärde cirkeln vidgas förståelsen till att omfatta allt arbete som utförs

¹⁴ Blenninger 1989, s 42 – 43, se även Blenninger och Hansson 2008, s 17 ff. Blenningers koncentriska modell används även av Johannes Nissen, se t ex Nissen 2019, s 26 - 27

¹⁵ Blenninger 1989, s 42 - 43, 49

¹⁶ Dulles 1987, s 24 - 25

inom kyrkliga organisationer, dvs också t ex gudstjänster och undervisning. Härnäst inkluderar Blennberger även handlande som sker utanför kristna organisationer men utgående från en kristen livsåskådning, och i den yttersta ringen inkluderas alla goda och konstruktiva handlingar i världen. Blennberger ifrågasätter dock om så vida tolkningar verkligen är att betrakta som diakoni.¹⁷

Blennberger skiljer mellan definitionen av diakonibegreppet och en teologiskt grundad diakoniuppfattning.¹⁸ Den distinktionen är användbar i detta arbete eftersom det gör den koncentriska modellen applicerbar på t ex olika tidsepoker då olika diakonisyner varit tongivande. Blennberger skiljer inte på diakonalt arbete som utförs av kyrkor och trossamfund, och diakonalt arbete som utförs av organisationer som inte är kyrkor, t ex diakoniinstitutioner, och inte heller på diakoners roll i kyrkor jämfört med diakoner i tjänst på t ex en vårdinstitution. Detta har både för- och nackdelar. Fördelen är att den koncentriska modellen inte förutsätter att diakoni organiserats på ett visst sätt, nackdelen är att den därför inte fångar skillnader mellan kyrkors och institutioners diakonala tjänst, vilken skulle kunna kopplas t ex till olika kyrkosyner eller välfärdsmodeller.

1.3.2 Diakoniteologiska huvudlinjer

Blennbergers koncentriska diakonimodell publicerades och fick spridning vid en tid som kan anses vara något av en brytningstid för diakoni, både i Sverige och i den ekumeniska rörelsen. Den svenska debatten handlade bland annat om diakoners plats i det kyrkliga ämbetet.¹⁹ För att placera både källmaterialet och den koncentriska diakonimodellen i en bredare teologisk kontext vill jag här sammanfatta tre diakoniteologiska huvudlinjer vid tiden runt millennieskiftet; en evangelisk-luthersk diakoniförståelse, influerad av skapelseteologer som Løgstrup och Wingren, en ecklesiologisk-liturgisk tolkningslinje och en framväxande ekumenisk-transformativ, befrielseologiskt influerad diakoniförståelse i ekumeniska samverkansorgan.²⁰

Den ecklesiologisk-liturgiska tolkningslinjen företrädde bl a av den svenske ecklesiologiprofessorn Sven-Erik Brodd, som i antologin *Diakonins teologi* beskriver kyrkan som ett sakrament för världen, och diakoni som karaktäriserande för allt kyrkligt liv.²¹ Enligt Brodd ska denna sakramentalitet uttryckas bl a genom ett flöde mellan liturgi och diakoni.²² Brodd argumenterar emot att diakoni och diakonat ska förstås utifrån sin funktion, och hävdar istället att kyrkans treledade ämbete – biskop, präst, diakon - ska härledas ur förståelsen av vad kyrkan är.²³ I

¹⁷ Blennberger 1989, s 43 - 48

¹⁸ Blennberger 1989, s 42, se även Blennberger och Hansson 2008, s 26

¹⁹ Levenskog 2009, s 158, 161 – 162, 178, 182 – 183, 187, 192 – 195; Svenska kyrkan 1994; Svenska kyrkan 1995

²⁰ Hansson 2008, s 35 – 36, 47 – 49, 56; Laghé 1997, s 72 – 73, 81 – 82; Nordstokke 2011, s 77 - 78

²¹ Brodd 1997, s 12 – 15

²² Brodd 1992, s 108

²³ Brodd 1992, s 108 - 109

en artikel från 2005 framhåller Brodd, att prästens, diakonens och biskopens ämbeten inte ska betraktas som hierarkiskt ordnade, utan att varje ämbete har sin roll och uppgift.²⁴

Bland företrädarna för den evangelisk-lutherska diakoniförståelsen finns t ex Göran Agrell, lektor vid Ersta Sköndal Bräcke högskola.²⁵ Här placerar jag även Erik Blennberger. Till skillnad från Brodd såg inte Blennberger diakoni som konstituerande för kyrkan, däremot hävdade han att både teologi och diakonal praktik bör vara en funktion av kyrkans liv, och diakoni en konsekvens av den kristna tron. Enligt Blennberger ska den teologiska grunden för diakoni hämtas ur skapelseteologi, kristologi, ecklesiologi och moralteologi. Socialetik och samhällskritik hör enligt Blennberger till diakonins ansvarsområden. Diakoni kan ses som Guds pågående skapargärning, men enligt Blennberger handlar Gud inte enbart genom kyrkan, och diakoni bör erkänna och samverka med alla goda krafter i samhället.²⁶

En tredje diakoniteologisk utveckling uppstod i den ekumeniska rörelsen, och beskrivs av Carlos Ham, kubansk teolog tidigare verksam i Kyrkornas världsråd, som en process i tre faser, från ett bistånds- och barmhärtighetsperspektiv på diakoni till en diakonisyn som benämns som *transformativ*, där frågor om inkludering och integration, centrum och periferi adresseras från ett underifrån-perspektiv.²⁷ Enligt den ekumenisk-transformativa diakonisynen förstås diakoni som ett uttryck för kyrkans natur och mission.²⁸ En teolog som bidragit till denna utveckling är den tidigare nämnde, befrielsesteologiskt influerade teologiprofessorn Kjell Nordstokke, redaktör för LVFs styrdokument *Diakoni i kontext*.²⁹ Ett nyckelord i den ekumenisk-transformativa diakonisynen är *empowerment*, på svenska *egenmakt*, en social process som syftar till att bygga kapacitet hos människor och samhällen att förändra sin situation i riktning mot mål de själva definierar.³⁰

Styrdokument i Den norske kirke och Svenska kyrkan har drag av de tre teologiska spår jag har beskrivit här. Frågor om människovärde, rättvisa, egenmakt och konsekvenser av en global ekonomi lyfts fram i dokumenten, men också referenser till ett förändrat nordiskt välfärdslandskap.³¹ Detta blir särskilt synligt i Svenska kyrkans *Ett biskopsbrev om diakoni*, som problematiserar ett samhälle som dras isär, och en sviktande och ekonomiserad välfärd.³² Samtidigt har Svenska kyrkan också utrett möjligheten att agera som aktör på samma välfärdsmarknad, och tagit fram en ”Välfärdsplattform” där tre tänkbara roller för Svenska kyrkan identifierats.³³

En studie som förefaller ha haft betydelse i alla tolkningstraditioner under 2000-talet, är den australiensiske bibelforskaren John N Collins avhandling, publicerad 1990, vilken visade att de

²⁴ Brodd 2005b, s 276 – 277, 280

²⁵ Agrell 2008, s 81 - 82

²⁶ Blennberger 1989, s 49, 52 - 53

²⁷ Ham 2014, s 109 - 110

²⁸ Dietrich et al 2014, s 2

²⁹ LVF 2009, s 28 – 30

³⁰ Ham 2014, s 111; Dietrich 2014, s 21 - 23

³¹ Biskopsmötet 2015, s 57 – 58, 61 – 62; Den norske kirke 2010, s 9 – 10, 13 - 14, 23 - 24

³² Biskopsmötet 2015, s 56 - 58

³³ Svenska kyrkan 2013

grekiska s.k. ”diakonorden” i Nya testamentet varit felöversatta. Collins visade att ord som *diakonia* och *diakonos*, vilka tidigare associerats till barmhärtighet och ett ödmjukt tjänande, hade flera betydelser, och snarare skulle tolkas som att vara bemyndigad eller att utföra ett uppdrag.³⁴ Collins resultat, vilka blivit omdebatterade men också bekräftats av andra forskare, utmanar den karitativa tolkningstraditionen kring diakonatet. Collins har också tolkats som ett stöd för en stärkt diakonroll genom att lyfta fram diakoners ledaruppgift och mandat i den tidiga kyrkan.³⁵

Jag har i detta avsnitt försökt skriva fram en rörelse i förståelsen av diakoni, med fokus på de senaste 30 - 40 åren. I starten av perioden utmanades den evangelisk-lutherska tolkningstraditionen, med skapelseteologiska och socialetiska motiv för diakoni, av en ecklesiologisk-liturgisk, ämbetsteologiskt inriktad diakonisyn. I ekumeniska organ pågick en rörelse bort från barmhärtighetsmotiv för diakoni, i riktning mot en befrielseologiskt inspirerad diakoniförståelse som jag här benämnt som ekumenisk-transformativ. Samhällsutvecklingen i de nordiska länderna, med besparingar i välfärden, parad med en ökad efterfrågan på civilsamhället, utmanade teologin, och öppnade samtidigt möjligheter för kyrkor och diakoniorganisationer att agera som aktörer. I min studie vill jag försöka synliggöra hur dessa tre teologiska linjer, den ecklesiologisk-liturgiska, den evangelisk-lutherska och den ekumenisk-transformativa diakonisynen, har vidareutvecklats och kommer till uttryck till material som publicerats idag.

1.4 Källmaterial och metod

Källmaterialet i denna studie är nordiska vetenskapliga publikationer, där ämnet via titel eller abstract kan förstås som diakoni, definierat som ett socialt ansvarstagande vilande på kristen grund, med koppling till kyrkor och trosbaserade organisationer. Studien har strävat efter att följa de övergripande metodstegen i en systematisk litteraturgenomgång, en forskningsmetod där litteratursökning sker på ett i förväg fastställt och reproducerbart sätt, så att giltigheten för urvalet, och därmed slutsatserna, går att granska.³⁶ Systematiska översikter används ofta inom hälso- och sjukvårdsområdet för att exempelvis dra slutsatser om evidensen för en viss behandlingsmetod. Detta är ju inte syftet här, och min studies omfång medger inte den rigorösa metodologi som framgår av exempelvis den internationella forskningsorganisationen Cochranes handbok, där sökkriterier publiceras långt i förväg och görs tillgängliga för bedömning av andra forskare.³⁷ Sökprotokollet har dock stämts av med handledare och uppdragsgivare.

Den metod jag har använt överensstämmer i stort med en s.k. *Mixed Methods Research Synthesis* (MMRS). Namn som *Mixed Methods Synthesis* eller *Mixed Research Review* förekommer också. MMRS

³⁴ Collins 2014, s 21 - 37

³⁵ Nordstokke 2011, s 33, 37 - 39, se även Hansson 2008, s 40 - 42

³⁶ Bryman 2016, s 99, 697

³⁷ Chandler et al 2019, #section-i-2-1, #section-i-2-3

lämpar sig för material bestående av såväl kvantitativa som kvalitativa studier, och där bearbetningen kombinerar kvalitativa och kvantitativa inslag.³⁸ Metodens åtta steg, enligt Heyvaert et al (2017), skiljer sig inte på något avgörande sätt från den mera allmänna metodbeskrivning för systematiska litteraturstudier som finns i Brymans *Social Research Methods*. Stegen i processen är att fastställa ett sökprotokoll och en sökstrategi, genomföra sökning, tillämpa sökprotokollets kriterier för inkludering/exkludering på sökresultatet, bedöma de funna studiernas vetenskapliga/metodologiska kvalitet, samt att ur de studier som möter kriterierna extrahera relevanta data, så att en analys kan genomföras som besvarar forskningsfrågorna.³⁹

Sökprotokollet har utformats för att finna nordiska studier om diakoni i betydelsen ett socialt ansvarstagande vilande på kristen grund med koppling till kyrkor och trosbaserade organisationer, ELLER nordiska vetenskapliga texter om diakoniforskning. Som genomgående sökmönster har jag använt sökorden diakon*, diacon* eller deacon*. Sökorden ”Christian social” har i vissa sökningar använts som komplement. Användandet av diakonibegreppet är i sig en avgränsning av materialet, då studier om kyrkligt/kristet socialt arbete kan ha använt annan terminologi. Det är dock inte orimligt att förvänta sig att forskare på diakoniområdet har diakoni eller diaconia som nyckelord. Initialt sattes tidsintervallet till 2013 och senare, men då antalet träffar blev ohanterligt stort avgränsade jag mig till 2015 – 2019.

Begreppet ”nordisk” har tolkats på två sätt, dels studier av diakoni i den nordiska kontexten, dels studiens koppling till ett nordiskt forskningssammanhang. Båda dessa villkor ska ha vart uppfyllda. Av språkskäl har jag måst begränsa mig till texter skrivna på danska, engelska, norska eller svenska. Det innebär att forskningsgenomgången inte är komplett med avseende på finsk och isländsk forskning. Det är svårt att bedöma vilken effekt detta kan ha haft på resultatet.

Min avgränsning av diakonibegreppet, att det ska finnas en koppling till kyrkor eller trosbaserade organisationer, innebär att studier om t ex sjukdom/ohälsa, social omsorg och människors utsatta livsvillkor, utan någon koppling till kyrkor eller trosbaserade organisationer, har valts bort. Dessa avgränsningar går naturligtvis att diskutera, eftersom många av dessa ämnen är relevanta för diakoniområdet, och diakoni i vidaste bemärkelse enligt Blennergens modell omfattar även social omsorg som inte är kyrkligt organiserad. Denna studie har dock inte kunnat greppa över ett så omfattande forskningsfält.

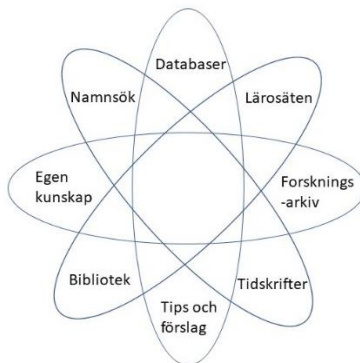
Sökstrategin syftade till att inom sökprotokollet finna ett så komplett material som möjligt, vilket har inneburit att flera olika sökvägar har utnyttjats. Jag har sökt i databaserna ATLA och Web of Science samt de nordiska ländernas vetenskapliga digitala arkiv. Jag gjorde också en genomgång av aktuella årgångar av vissa vetenskapliga tidskrifter.⁴⁰ Publikationslistor från utvalda

³⁸ Heyvaert et al 2017, s 4

³⁹ Heyvaert et al 2017, s 5 – 6, jämför Bryman 2016 s 99 - 102

⁴⁰ *Diaconia Journal for the Study of Christian Social Practice*, *Dansk teologisk tidskrift*, den norska *Tidskrift for praktisk teologi*, *Ecclesiology*, *Dansk sociologisk tidskrift*, *Norsk sociologisk tidskrift*, *Interdisciplinary Journal of Research on Religion* samt *Svensk Teologisk kvartalskrift*

lärosätens hemsidor har nyttjats som komplement, och för vissa forskare som publicerat material med stor relevans har jag också gjort namnsökning.⁴¹ Materialet blev stort och brett, men ändå inte komplett, jag lyckades inte fånga allt. Nedanstående bild kan illustrera sökstrategin.

Figur 2: Sökvägar för källmaterialet

Sökning ägde rum under februari 2020, och studier som motsvarade de fastställda sökkriterierna enligt sökprotokollet förtecknades i ett register med rubriker som t ex författare, titel, typ av publikation (t ex avhandling, artikel, rapport), ursprungsland och år. I samband med detta skedde också en viss **selektering**, utgående från forskningsfrågorna och min förståelse av diakonibegreppet. Då samma författare producerat flera texter med ett snarlikt innehåll, t ex en publicerad tidskriftsartikel som återkommer i en lite annan vinkel i en antologi, har endast en av texterna, vanligen den senast publicerade, tagits med. Detta urvalskriterium, som lades till då materialet annars blivit alltför omfattande för en masteruppsats, kan förklara varför inte alla relevanta titlar finns refererade. Den systematiska sökningen pågick under en begränsad tid, men relevanta publikationer som påträffats senare har lagts till. Detta gäller t ex två titlar som publicerats 2020, vilka jag generöst fick tillgång till före publicering.⁴² Ett par publikationer kunde jag inte få tag på. Dessa fick utgå.

Materialsamlingen bestod av doktorsavhandlingar och artiklar som genomgått vetenskaplig kvalitetsbedömning, s.k. ”peer review”, men också av andra typer av artiklar, böcker, antologibidrag och rapporter. Där den vetenskapliga ambitionsnivån inte tydligt framgått har jag gjort en **bedömning**. Då en masteruppsats givit upphov till vetenskapliga artiklar eller antologibidrag har dessa inkluderats, men i övrigt har masteruppsatser, och vanligen också konferensbidrag, uteslutits.

⁴¹ Teologiska institutionen vid Uppsala universitet, MF vetenskapelig høyskole i Oslo, Ersta Sköndal Bräcke högskola i Stockholm, Helsingfors universitetet, Den finska Yrkeshögskolan Diak samt Centrum för teologi och religionsvetenskap, Lunds universitet. VID vetenskapelige høyskoles publikationslista har nyttjats men ej en komplett genomsökning då materialet var mycket omfattande.

⁴² Bäckström 2020, Brodd och Weman 2020

Slutresultatet blev en materialsamling bestående av hela 134 titlar, varav fem antologier där enskilda bidrag som uppfyllt inklusionskriterierna också har räknat separat. Källmaterialets fördelning framgår av nedanstående tabell.

	Danmark	Finland	Island	Norge	Sverige	Summa
Avhandlingar	1	2	0	5	2	10
Artiklar	3	6	1	35	13	58
Böcker/samlingsvolym	2	2	0	3	6	13
Antologibidrag	2	6	0	13	23	44
Rapporter	0	2	0	1	6	9
Summa	8	18	1	57	50	134

Tabell 1: Nordisk diakoniforskning 2015 - 2019, antal titlar fördelade på ursprungsland och typ av text

I metoden MMRS ingår att materialet kan bearbetas både kvantitativt och kvalitativt. Ett exempel på kvantitativ bearbetning är tabellen ovan. Jag har även kvantifierat t ex hur materialet fördelar sig på akademiska discipliner och forskningssammanhang. Den kvalitativa bearbetningen, med syftet att analysera källmaterialets bidrag till kunskapen om diakoni, har skett med hjälp av tematisksyntes, en metod som enligt Bryman kan appliceras på material bestående av både kvantitativa och kvalitativa studier.⁴³ Det kvalitativa analysarbetet har bedrivits i tre steg:

1. Kodning och sammanfattning.

Var och en av de individuella bidragen har sammanfattats i ett textdokument på 1 - 2 sidor med rubrikerna författare, titel, ämne, metod, resultat.

2. Strukturering i beskrivande teman, t ex ”studier om diakoniet” eller ”själavård”

3. En abduktiv analysprocess utifrån vilken analytiska teman successivt växte fram i en dialog mellan materialet och Blennbergers koncentrisk modell. Under analysarbetet fann jag, att den diakoni som framträdde i materialet inte helt motsvarade Blennbergers struktur. Ett förslag till utveckling av den koncentrisk diakonimodellen, baserat på mitt källmaterial, finns i uppsatsversionen av denna rapport.⁴⁴

1.5 Begrepp

Begreppet *diakoni* betecknar i detta arbete ett socialt ansvarstagande som vilar på kristen grund, och som har någon koppling till kyrkor eller trosbaserade organisationer.⁴⁵ De nordiska ländernas majoritetskyrkor gör olika uttolkning av diakonens plats i det kyrkliga ämbetet, och när begreppen

⁴³ Bryman 2016, s 596 - 597

⁴⁴ Sjöberg 2020, s 83 - 85

⁴⁵ För en diskussion om olika sätt att definiera diakonibegreppet, se t ex Blennberger och Hansson 2008, s 17 – 24

diakon och *diakoniat* används i detta arbete, avses just den typ av diakon eller diakonat som åsyftas i sammanhanget.

När jag använder ordet *kyrka* är det min avsikt att det tydligt ska framgå av sammanhanget om jag syftar på en kyrkobilddning, en konkret kyrkobyggnad eller en mer allmän betydelse.

En *trosbaserad organisation* är i detta sammanhang begränsat till organisationer som har någon koppling till diakoni, men inte är en kyrka eller ett trossamfund. Det kan t ex vara ett historiskt diakonisällskap, en diakonistiftelse eller en stadsmission. Begreppet *diakoniorganisation* kan också förekomma. Dessa begrepp använder jag synonymt i arbetet. En *diakoniinstitution* är någon form av vård- eller omsorgsinrättning som t ex kan ägas av trosbaserade organisationer eller kyrkor. Många av de nordiska diakoniinstitutioner som nämns i detta arbete har historiska rötter i 1800-talets diakonisällskap och/eller de nordiska lutherska majoritetskyrkorna.

1.6 Disposition

Detta arbetes disposition följer en tematisk struktur. Från och med det femte kapitlet har dispositionen en viss likhet med Blennbergers modell i det att kapitlen ordnats från en snäv till en vidare diakoniförståelse, men istället för Blennbergers kategoriseringar används analytiska teman som vuxit fram i arbetet med materialet.

I *kapitel 2* presenteras det diakonivetenskapliga forskningssammanhanget med hjälp av texter som behandlar de nordiska forskningsmiljöernas bakgrund och förutsättningar.

I *kapitel 3* ges en ingång till diakoni i de nordiska länderna med hjälp av fem artiklar i ett temanummer av den brasilianska teologiska tidskriften *Estudo teológico*, vilka ger en översiktsbild och något av ett komparativt perspektiv på organisationen för diakoni i respektive land.

Kapitel 4 presenterar bidrag till diakonins teologi och ecklesiologi, strukturerade i fyra teologiska huvudlinjer som kan skönjas i materialet

I *kapitel 5* finns forskning om diakonatet förr och nu, inklusive bidrag som problematiserar diakonatets ställning och arbetssituation

Kapitel 6 innehåller studier om det diakonala omsorgsarbetet i förhållande till människor som lever under svåra eller socialt utsatta livsförhållanden

Kapitel 7 presenterar forskning om kyrkors och trosbaserade organisationers plats i välfärdshistorien, och texter om dessas roll och identitet i förhållande till ett sekulärt välfärdssystem

Kapitel 8 presenterar studier som lyfter fram diakoni som social innovation eller som kraft i social mobilisering. Här finns också studier om frivillighet i diakonalt arbete.

Kapitel 9 innehåller studier om interreligiös samverkan och diakoni som medkraft i byggandet av ett gott samhälle

I *kapitel 10* sammanfattas resultatet av forskningsgenomgången med en analys i vilken jag besvarar mina forskningsfrågor.

2 Diakoniforskningens sammanhang och metoder

Som jag tidigare har konstaterat, finns stora skillnader i förståelsen av diakoni och diakonat, och också stora skillnader i förståelsen av diakoniforskning. I en artikel från 2018 beskriver Anders Bäckström diakonivetenskapen som ”ett mångvetenskapligt metodologiskt sätt att närma sig ett socialt problem med historiska, teologiska eller sociologiska analysverktyg”.⁴⁶ En mera uppfordrande definition ges samma år av den norska forskartrion Sturla Stålsett, Arnhild Taksdal och Per Kristian Hilden som i en artikel med titeln ”Research as Diaconia: Commitment, Action and Participation” argumenterar för att diakoniforskning, istället för att ses som forskning om diakonal praktik, bör ses som en diakonal praktik i sig själv.⁴⁷ I detta kapitel lyfter jag fram de texter i mitt källmaterial som behandlar diakoniforskningens sammanhang och förutsättningar, samt ger exempel på metodologisk diskurs inom området.⁴⁸

I boken *Forskning om religion och samhälle. Erfarenheter av en centrumbildnings framväxt och etablering vid Uppsala universitet 1997 – 2019* skildrar Bäckström det nordiska diakonivetenskapliga forskningssammanhanget ur ett Uppsalaperspektiv, men ger också nordiska och internationella utblickar. Vid slutet av 1990-talet avreglerades den svenska högskolan, och flera av de tidigare frikyrkliga seminarierna fick examensrätt. Det rörde oklarhet kring religiösa samhällsaktörers framtida roll, och diakonistiftelsen Samariterhemmet, vars diakonutbildning lagts ned, inledde ett samarbete med Uppsala universitet för att stödja diakonivetenskaplig forskning i Sverige och internationellt. Så startade det Diakonivetenskapliga institutet (DVI).⁴⁹

Vid samma tid fanns, enligt Bäckström, vid ett flertal europeiska lärosäten tankar på att etablera ett forskningsämne om staters förhållningssätt till den sociala omsorgsverksamhet som bedrevs av kyrkor eller ideella organisationer. Diakonivetenskapen som tvärvetenskapligt akademiskt ämne var på god väg att växa fram i Tyskland. Vid universitetet i Heidelberg fanns sedan 1950-talet ett diakonivetenskapligt forskningsinstitut där det var möjligt att avlägga doktorsexamen i praktisk teologi/diakonivetenskap. Forskningen berörde bland annat diakonal teori och praxis i förhållande till den moderna staten. I övrigt hade tysk diakoniforskning en historisk och etisk inriktning. Forskningsinriktningen i Heidelberg hade betydelse för den inriktning DVI kom att få.⁵⁰

Vid svenska teologiska fakulteter placerades vid 1990-talets slut vanligen diakoniforskningen, enligt Bäckström, i något av ämnena Praktisk teologi eller Kyrkohistoria. Vid Ersta högskola och Sköndalsinstitutet fanns en socialvetenskaplig och medicinsk-etisk forskningstradition. De två

⁴⁶ Bäckström 2018, s 266

⁴⁷ Stålsett, Taksdal och Hilden 2018, s 165 - 167

⁴⁸ Kapitlet har baserats följande texter i källmaterialet: Bäckström 2020, Bäckström 2018, Stålsett Taksdal Hilden 2018, Edgardh 2015, Edgardh 2017, Edgardh 2018, Egeris Thorsen 2019, Idestrom och Stangeland Kaufmann 2017, Kleiven 2015. Där så behövs refererar jag till andra källor som ligger utanför forskningsmaterialet, framför allt Höskoleverket 1998 samt Linde och Christiansson 2014 samt information från olika lärosätens hemsidor.

⁴⁹ Bäckström 2020, s 21 - 23

⁵⁰ Bäckström 2020, s 22, 24 - 27

huvudmännen Ersta diakonisällskap och Stiftelsen Stora Sköndal hade 1996 bildat den gemensamma Ersta Sköndal Högskola (nuvarande Ersta Sköndal Bräcke högskola) där det vid tiden bedrevs forskning om bland annat frivilligt socialt arbete och diakonins teologi och retorik.⁵¹

I Norge fanns i slutet av 1990-talet diakonivetenskaplig utbildning och forskning och en forskningsförberedande masterutbildning, ett samarbete mellan Diakonhjemmet och Teologiska fakulteten i Oslo.⁵² Finsk diakonutbildning ägde rum vid s.k. yrkeshögskola. Vid universiteten i Helsingfors och Åbo gick det att specialisera sig i och disputerade i diakoni, och universiteten hade tillsammans med Joensuu universitet, nuvarande Östra Finlands universitet, initierat ett finskt samarbetsorgan för diakoniforskning.⁵³ I Danmark utbildades diakoner vid yrkeshögskola på tre platser. Vid Teologiska institutionen i Köpenhamn bedrevs diakoniforskning inom ämnen som exegetik, praktisk teologi och systematisk teologi. Det bedrevs även socialvetenskaplig och kvinnohistorisk diakoniforskning.⁵⁴

Sådan var situationen vid 1990-talets sista år, när verksamheten vid DVI i Uppsala startade och en forskningsmiljö växte fram. Fram till 2003 bedrevs ett forskningsprojekt kring kyrka och stat. Därefter beviljades anslag för en utvidgad europeisk studie som kom att bli det s.k. WREP projektet, en studie i åtta länder av kyrkans betydelse för olika europeiska välfärdssystem.⁵⁵ Stiftelsen Samariterhemmet drog sig ur verksamheten av ekonomiska skäl vilket ledde till att Diakonivetenskapliga institutet lades ned, och WREP-projektet och övrig verksamhet överfördes till det centrum som nu kallas Centrum för mångvetenskaplig forskning om religion och samhälle (CRS).⁵⁶ Tjänsten som föreståndare för DVI, som innehades av Ninna Edgardh, omvandlades till en lektorstjänst i kyrkovetenskap vid Uppsala universitet, med särskild inriktning mot diakonivetenskap. WREP fick en uppföljare i projektet *Welfare and Values in Europe*, WaVE, och så småningom Linnéstödsprogrammet *The Impact of religion: Challenges for Society, Law and Democracy*.⁵⁷

Bäckström framhåller betydelsen av det nordiska forskningssamarbetet, särskilt samarbetet mellan CRS och det som nu är VID vitenskapelige høgskole, f.d. Diakonhjemmet, i Oslo. Vid CRS behandlas fortfarande frågor om religion, rätt och samhälle i vid bemärkelse, men den kyrkliga diakonin är inte längre i fokus. Enligt Bäckström finns den starkaste diakonivetenskapliga forskningsformeringen, och största potentialen på detta område, i Oslo.⁵⁸

Vid VID vitenskapelige høgskole finns möjlighet att disputerade i det tvärvetenskapliga programmet *Diakoni, verdier og profesjonell praksis*. Enligt Annette Leis-Peters, professor vid VIDs

⁵¹ Högskoleverket 1998, s 17, 23

⁵² Högskoleverket 1998, s

⁵³ Högskoleverket 1998, s 30. DTS finns kvar idag och publicerar bland annat en vetenskaplig tidskrift på finska, se *Diakonian tutkimuksen seura* (DTS) <http://dts.fi/in-english/> läst 2020-03-31

⁵⁴ Högskoleverket 1998, s 30

⁵⁵ Bäckström 2020, s s 31 - 33

⁵⁶ Bäckström 2020, s 47, 50, 78

⁵⁷ Bäckström 2020, s 48, 50 - 51

⁵⁸ Bäckström 2020, s 29, 111; E-post från Anders Bäckström 2020-03-15 (hos författaren)

Senter for diakoni og profesjonell praksis, finns forskningsmiljöer för diakoni vid högskolans samtliga tre campus, i Oslo, Bergen och Stavanger. Förutom samarbeten med Uppsala Universitet, Ersta Sköndal Bräcke Högskola och finska Yrkeshögskolan Diakonia (Diak), har VID också utomnordiska forskningssamarbeten med inriktning mot diakoni, med Diakonivetenskapliga Institutet i Heidelberg (DWI) och sydafrikanska University of the Western Cape. Förutom de möjligheter som finns vid VID kan norska avhandlingsprojekt med inriktning mot diakoni förläggas antingen till Teologiska fakulteten vid Oslo universitet eller på MF Vitenskapelig høyskole.⁵⁹ Vid MF sker diakoniforskning med inriktning mot minoriteter och marginalisering, migration, samt religion och kön.⁶⁰

I Sverige finns möjlighet att disputerat vid Ersta Sköndal Bräcke Högskola i ämnet *Social välfärd med inriktning mot civilsamhället* inom forskningsprogrammet *Människan i välfärdsamhället*.⁶¹ Diakoniforskning äger rum vid Institutionen för diakoni, kyrkomusik och teologi, där man bl a publicerat kring modern svensk kyrkohistoria och diakoners professionsidentitet.⁶² Vid Uppsala universitet har diakonivetenskapliga avhandlingsprojekt fram till 2020 förekommit bl a i ämnena kyrkovetenskap eller religionssociologi vid Teologiska institutionen. Från och med år 2020 har dessa ämnen slagits samman och får från 2021 också en gemensam forskarutbildning.⁶³ Vid andra svenska universitet kan forskarutbildning med inriktning mot diakoni ske vid de institutioner som erbjuder teologisk forskarutbildning, exempelvis det praktisk-teologiska forskningsprogrammet *Kyrka i samtid* vid Enskilda högskolan i Stockholm.⁶⁴

Vid Östra Finlands universitet i Juensuu finns patristisk diakoniforskning inom forskningsprogrammet för Västkyrkans teologi, där ett internationellt forskningsprojekt bidragit med titlar till mitt källmaterial.⁶⁵ Vid Helsingfors universitet finns möjlighet att disputerat i flera teologiska ämnen.⁶⁶ Doktorandprogram i teologi finns även vid Åbo akademi.⁶⁷ Som icke-finskspråkig har det dock varit svårt att få ett helhetsgrepp om finsk diakoniforskning.

En förhållandevis ny satsning på diakonivetenskap i Danmark beskrivs i en artikel av Jakob Egeris Thorsen. Sedan 2014 finns en tvärfacklig masterutbildning med inriktning mot diakoni vid teologiska fakulteten vid Aarhus Universitet. Från 2017 finns där också ett diakonivetenskapligt

⁵⁹ E-post från Annette Leis-Peters 2020-05-27 (hos författaren)

⁶⁰ MF Vitenskapelig høyskole: Aktuella forskningsområden <https://www.mf.no/forskningogphd/forskning-ved-mf/aktuelle-forskningsomrader> läst 2020-05-28

⁶¹ Ersta Sköndal Bräcke Högskola: Forskarutbildning <https://www.esh.se/utbildning/forskarutbildning.html> läst 2020-05-08

⁶² Ersta Sköndal Bräcke Högskola: Diakoniforskning <https://www.esh.se/forskning/diakoni.html> läst 2020-05-28

⁶³ Uppsala universitet, teologiska institutionen www.teol.uu.se läst 2020-05-31

⁶⁴ Enskilda Högskolan: Kyrka i samtid <https://ehs.se/forskning/kyrka-i-samtid> läst 2020-05-02

⁶⁵ Östra Finlands universitet: To study theology and diakonia in Joensuu

<https://wiki.uef.fi/display/Theologyhomes/To+study+theology+and+DIAKONIA+in+Joensuu> läst 2020-06-05

⁶⁶ Helsingfors universitet: Doctoral programme in theology and religious studies

<https://www.helsinki.fi/en/research/doctoral-education/doctoral-schools-and-programmes/doctoral-school-in-humanities-and-social-sciences/doctoral-programme-in-theology-and-religious-studies> Läst 2020-05-28

⁶⁷ Åbo Akademi: Doktorandprogram i teologi <https://www.abo.fi/forska-hoss/forskarutbildning/doktorandprogram-vid-abo-akademi/doktorandprogram-i-teologi/>

läst 2020-05-28

lektorat vilket innehas av Egeris Thorsen.⁶⁸ Egeris Thorsen relaterar diakoni som akademiskt kunskapsfält till synen på diakoni som en del av kyrkans väsen i ecklesiologiska styrdokument i såväl protestantisk som katolsk tradition.⁶⁹ Enligt Egeris Thorsen har de högre utbildningarna i diakoni vid nordeuropeiska lärosäten anpassats till behovet av professionskunskap i respektive land. Den danska masterutbildningen kombinerar teologi med statskunskap, organisations- och ledarskapsstudier samt kurser i innovation och entreprenörskap. Syftet är att förbereda studenterna, som enligt Egeris Thorsen ofta har en yrkesbakgrund som socialpedagoger, sjuksköterskor eller socialarbetare, för samarbeten med offentliga aktörer och i civilsamhället.⁷⁰ Egeris Thorsen problematiserar att den tvärvetenskapliga och praktiska inriktningen skapar svårigheter att upprätthålla en tillräckligt hög vetenskaplig nivå. Enligt Egeris Thorsen blir kyrkans självförståelse mer och mer diakonal, medan diakonala organisationer är beroende av offentlig finansiering, vilket leder till en försvagad kristen profil. Det förstnämnda skulle enligt Egeris Thorsen tala för att diakonivetenskapen ses som en teologisk subdisciplin, medan det sistnämnda pekar mot ett tvärfackligt fristående kunskapsfält. Enligt Egeris Thorsen bör diakoniforskning förbli fast rotad i teologin men samtidigt förstås som en global pro-social kristen praxis.⁷¹

Enligt vad som framkommer i mitt källmaterial, förefaller diakoniforskningens metoder i allmänhet följa praxis i den disciplin där forskningen bedrivs. I källmaterialet finns exempel på metodologisk diskurs, där flera författare argumenterar för större medvetenhet kring frågor om makt och/eller kön i studiet av diakoni. Professorn i kyrkovetenskap, särskilt diakonivetenskap Ninna Edgardh problematiserar att ecklesiologins verktyg bidrar till att upprätthålla en könad struktur som utgår från en binär könsförståelse.⁷² I tre av bidragen i källmaterialet argumenteras för aktionsforskningsmetoder som en väg att bryta forskarens tolkningsföreträde och bearbeta och synliggöra dolda maktdynamiker.⁷³

För att garantera vetenskaplig kvalitet i ett längre perspektiv krävs enligt Bäckström långsiktighet och internationella samarbeten som utvecklar starka forskningsmiljöer. Behovet att samla och sprida diakonivetenskaplig kunskap internationellt, ledde till grundandet av den vetenskapliga tidskriften *Diaconia Journal for the Study of Christian Social Practice*. År 2012 bildades det internationella forskningsnätverket ReDi, the *International Society for the Research and Study of Diaconia and Christian Social Practice*.⁷⁴ I en artikel från 2017 lyfter Ninna Edgardh fram betydelsen av tidskriften och nätverket för att stärka och främja diakoniforskning. Edgardh problematiserar att forskningen om diakoni varit eftersatt, och hävdar att diakoners arbete behöver bygga på vetenskapligt grundad

⁶⁸ Egeris Thorsen 2019, s 40 - 41

⁶⁹ Egeris Thorsen 2019, s 42 - 43, 45

⁷⁰ Egeris Thorsen 2019, s 55 - 56

⁷¹ Egeris Thorsen 2019, s 57 - 58

⁷² Edgardh 2015, s 196 – 197, 207

⁷³ Stålssett, Taksdal och Hilden 2018, s 173 – 174; Ideström och Stangeland Kaufmann 2017, s 489 – 492; Kleiven 2015, s 54

⁷⁴ Bäckström 2020, s 51, se även Diaconia Research <https://www.diaconiaresearch.org/> läst 2020-03-31

kunskap. Forskningsnätverket ReDi ska främja samverkan kring forskning om diakoni och kristen social praktik, bland annat genom att arrangera internationella diakoniforskningskonferenser.⁷⁵ De senaste årgångarna av den vetenskapliga tidskriften *Diaconia Journal for Christian Social Practice* finns öppet tillgängliga via förlagets hemsida.⁷⁶

Vid 2017 års nordiska ReDi konferens i Uppsala diskuterades problemet att ytterst få diakoner forskar, vilket troddes bero på det stora glapp som finns i flera länder mellan diakoners grundutbildning och forskarutbildning.⁷⁷ Det är bara i Norge som diakonutbildningen ger behörighet till forskarutbildning. Den norska utbildningsreformen har inneburit att 45 procent av de norska diakonerna idag har en mastergrad, vilket stimulerat den akademiska miljön.⁷⁸ Vid Uppsala universitet finns masterutbildning med inriktning mot diakoni i ämnesområdet Kyrko- och missionsstudier, och det finns också ett antal svenska diakoner som gått masterutbildningen i Norge via ett tidigare samarbete mellan VID och Ersta Sköndal Bräcke högskola.⁷⁹ Finska yrkeshögskolan Diak erbjuder masterutbildning i något av programmen *Value and Community Based Development of Work* eller *Promotion of Social Inclusion and Social Rehabilitation*.⁸⁰

Min genomgång av de publikationer som behandlar diakoniforskningens sammanhang visar på både hinder och möjligheter för fortsatt kunskaps- och metodutveckling. Jag bedömer utifrån mitt källmaterial att diakoniforskningens centrum finns i Norge, där VID vitenskapelige høyskole förefaller vara det lärosäte som mest tydligt lyckats etablera diakoni som forskningsområde. Vid Östra Finlands universitet bedrivs patristisk forskning med koppling till diakoni. Bara två svenska doktorsavhandlingar har motsvarat sökkriterierna för mitt källmaterial, vilket speglar en svensk situation där diakonistudiet inte har någon tydlig hemvist.⁸¹ Forskningsprogrammen vid Uppsala universitet har under en tid utvecklats i riktning bort från den kyrkliga diakonin, ut mot ett bredare forskningsfält, medan Ersta-Sköndal Bräcke högskolas forskningsprogram utvecklats i riktning mot civilsamhällesforskning och människan i välfärdssamhället. Ett minskat fokus på diakoni i svenska forskningssammanhang kan komma att påverka den fortsatta kunskapsförsörjningen, och ytterligare försvåra för svenska diakoner att forska.

⁷⁵ Edgardh 2017, s 78

⁷⁶ Edgardh 2017, s 78, se även <https://www.diaconiaresearch.org/diaconia-journal/> läst 2020-04-09

⁷⁷ Edgardh 2018, s 80, 82 - 83

⁷⁸ Edgardh 2018, s 82

⁷⁹ Edgardh 2018, s 82

⁸⁰ Yrkeshögskolan Diakonia (Diak): MA degree programmes <https://www.diak.fi/en/admissions/degree-programmes/master/> läst 2020-06-01

⁸¹ Lisa Rudolfssons avhandling i existentiell psykologi 2015 samt Fredrik Santells avhandling i kyrkohistoria 2016

3 Diakoni i de nordiska länderna – en ögonblicksbild

Det finns både skillnader och likheter mellan de nordiska länderna vad gäller diakoni och förståelsen av diakonatet, vilken min tematiskt organiserade genomgång kommer att visa. Som en första introduktion och jämförelse har jag valt att inleda min presentation av källmaterialet med fem artiklar om diakoni från ett temanummer av den brasilianska teologiska vetenskapliga tidskriften *Estudos teológicos* (2015): en artikel från vart och ett av de nordiska länderna.⁸² Artiklarna ger en första orientering över skillnader och likheter i hur diakoni förstås.

Studieledaren vid VID, Kari Jordheim, inleder sin artikel ”Challenges for Diakonia in the contemporary Norwegian society” med en historisk tillbakablick. I Norge startades under 1800-talet från kyrkan fristående diakoniinstitutioner för sjukvård och omsorg enligt tysk modell. Med tiden växte även en församlingsanknuten diakoni fram, och med den en självförståelse i Den norske kirke som diakonal kyrka. I *Plan for diakoni* som först antogs 2007 definieras diakoni som kyrkans omsorgstjänst, som ska uttryckas i kärlek till nästan, kamp för rättvisa och omsorg om skapelsen. Enligt Jordheim är diakoniförståelsen i Den norske kirke i överensstämmelse med LVF:s syn på diakoni. Diakoni ska enligt artikeln bidra till att skapa inkluderande samhällen.⁸³ Diakoner i församlingstjänst fungerar som brobyggare mellan kyrkan och lokalsamhället, och som ledare och möjliggörare i diakonalt församlingsarbete. I Den norske kirke förstås diakonatet som en karitativ vinningstjänst vars status inom det kyrkliga ämbetet dock enligt Jordheim har varit föremål för debatt.⁸⁴ Diakonalt arbete utförs även vid diakoniinstitutioner, t ex sjukhus eller äldreboenden, vilka finansieras genom den offentliga välfärden.⁸⁵

Enligt den finska artikeln, ”Diaconia, one of the congregation's core tasks: the Finnish model of integrating diaconal ministry into parish work” skriven av Pia Kummel-Myrskog, chef för kyrkligt arbete vid Finska Missionssällskapet, har diakoni en stark ställning i den Evangelisk-Lutherska kyrkan i Finland.⁸⁶ På samma sätt som i Norge bildades fristående diakoniinstitutioner i Finland i slutet av 1800-talet. Under 1900-talet drevs också en parallell utvecklingslinje där diakoni ansågs vara ett församlingsuppdrag vilket ledde till att diakoner, de flesta av dem sjuksköterskor, kom att utbildas för tjänst i församling. År 1943 tog Kyrkomötet beslutet att varje församling skulle ha en anställd diakon. Trots det uttalade stödet för den församlingsdiakonala verksamheten var diakoniinstitutionernas hemsjukvård den dominerande diakonala verksamheten i Finland fram till 1972 då den upphörde som en följd av förändrad lagstiftning. Diakonens roll förändrades och kom att bli mer pastoralt inriktad. En kraftig ekonomisk kris under 1990-talet kom förändra den

⁸² Jordheim 2015, Kummel-Myrskog 2015, Sverrisdottir och Davidsdottir 2015, Hjelm 2015, Smedberg och Norrfjärd Nordin 2015

⁸³ Jordheim 2015, s 244 – 246

⁸⁴ Jordheim 2015, 251 - 253

⁸⁵ Jordheim 2015, s 247 – 250

⁸⁶ Kummel-Myrskog 2015, s 277

diakonala tjänsten nästan över en natt. Valfärdssystemet sviktade för trycket och hårt drabbade familjer sökte kyrkans hjälp. Detta påverkar enligt Kummel-Myrskog än idag den diakonala tjänsten.⁸⁷ Diakonaten anses i Evangelisk-Lutherska kyrkan i Finland inte tillhöra det kyrkliga ämbetet. I en hårdare ekonomisk verklighet är diakonens ställning inte längre självklar, samtidigt som kyrkans diakoni, enligt Kummel-Myrskog, har högt anseende hos den finska befolkningen.⁸⁸

Enligt den enda isländska artikeln i mitt forskningsmaterial, ”Diakonia in the Evangelical Lutheran Church of Iceland”, av Ragnheidur Sverrisdottir, diakon, och Olof Ingibjorg Davidsdottir, teologie master, utvecklades aldrig isländska diakoniinstitutioner enligt tysk modell under 1800-talet. Istället uppstod humanitära initiativ i civilsamhället, fristående från kyrkliga organisationer men inte sällan kristet motiverade. Författarna menar att detta är orsaken till att diakonikonceptet utvecklats sent, och söker sin form och identitet i den isländska kontexten.⁸⁹ Vigningsordningar för diakoner infördes 1981, och de första diakonerna vigdes 1995. Det kyrkliga ämbetet betraktas som treledat. Av 50 diakoner som vigts sedan 1995 fanns dock enligt Sverrisdottir och Davidsdottir endast 21 diakoner i tjänst 20 år senare.⁹⁰ Den isländska välfärden har enligt författarna likt övriga nordiska länder drabbats av kostnadsnedskärningar som lett till en sviktande kapacitet. Enligt artikeln ligger dock socialt fältarbete långt från den Isländska kyrkans självförståelse, och policyn för diakoni har varit sen att omsättas i handling. I den diakonala praktiken ligger betoningen på själavård och kristen undervisning. Internationella relationer och översättning av ekumeniska dokument till isländska har bidragit till att stärka diakonins position. För den isländska allmänheten är begreppet *diakonia* okänt, då det isländska språket är förhållandevis fritt från utländska låneord. Istället begreppet *karleikspjónusta* vilket författarna kan översättas ”service of love”.⁹¹ Den oberoende stiftelsen Icelandic Church Aid driver second-handförsäljning, ungdomsarbete och nationellt och internationellt biståndsarbete. Det finns även ett kyrklig nationellt krisstödsorgan.⁹²

Enligt artikeln ”Diaconia in Denmark 2015 – at a glance” av Conny Hjelm, dansk diakon och föreläsare samt doktorand vid VID, skiljer sig den danska diakonin från finska, norska och svenska förhållanden genom att framför allt ha tagit plats i diakoniinstitutioner och inte i lokal församlingspraktik.⁹³ Som statskyrka är den danska Folkekirken, enligt Hjelm, inte fri att sätta sin agenda i förhållande till diakoni, vilket är skälet till att diakonala frågor drivs genom fristående diakoniorganisationer som trots en kristen värdegrund agerar på den sekulära statens uppdrag och därför måste erbjuda välfärdstjänster som är religiöst neutrala.⁹⁴ Professionell diakoni är enligt

⁸⁷ Kummel-Myrskog 2015, s 280 - 282

⁸⁸ Kummel-Myrskog 2015, s 284

⁸⁹ Sverrisdottir och Davidsdottir 2015, s 289

⁹⁰ Sverrisdottir och Davidsdottir 2015, s 296 - 297

⁹¹ Sverrisdottir och Davidsdottir 2015, s 293 – 294, 296 - 297

⁹² Sverrisdottir och Davidsdottir 2015, s 295 - 296

⁹³ Hjelm 2015, s 232

⁹⁴ Hjelm 2015, s 233 - 235

Hjelm kristen tro i handling, utgående från Guds kärlek, och att ovillkorligt bekräfta människovärdet.⁹⁵ Hjelm påpekar otydligheten i att diakoni tolkas som ett visst yrke inom ramen för diakonala institutioner, och samtidigt som ett visst förhållningssätt där det är oklart vem eller vad som definierar dess särart.⁹⁶ Enligt Hjelm behövs öppen teologisk reflektion kring frågor om diakoni och ecklesiologi i diakoniinstitutioner och i danskt kyrkoliv.⁹⁷

Den svenska artikeln med titeln "The diaconate and diaconal work in Church of Sweden after the year 2000: development or backlash? To be ordained -- a scene", skriven av diakonerna Ninni Smedberg och Katharina Norrfjärd Nordin, fokuserar främst på diakonatets ställning i Svenska kyrkan och ger ett kritiskt perspektiv.⁹⁸ I Sverige som i flera andra nordiska länder startade diakoniinstitutioner i slutet av 1800-talet, och ämbetsfrågan diskuterades för första gången redan 1868. 1920 infördes en installationsrit för diakonissor i Moderhusens regi, men vägen till att fullt ut integrera diakonatet i det kyrkliga ämbetet skulle enligt författarna komma att bli lång.⁹⁹ Författarna problematiserar att sambandet mellan diakonatet och liturgi som Svenska kyrkans biskopar bejakat i ett biskopsbrev om kyrkans ämbete redan 1990, inte har realiserats i Svenska kyrkan. Det leder enligt författarna till att diakonatet riskerar att definieras utifrån en nyttoaspekt hellre än teologiska och ecklesiologiska fundament.¹⁰⁰ Enligt artikeln står Sverige inför betydande välfärdsutmaningar, där kyrkor och trosbaserade organisationer bör kliva fram och inte backa från den profetiska uppgiften. Därför är det enligt författarna viktigt att vigningstjänsten, på samma sätt som hela kyrkan, utgör en enda kropp där teologi, liturgi och diakoni hålls samman.¹⁰¹

De fem samtidigt publicerade artiklarna synliggör skillnader och likheter i hur diakoni konstruerats i respektive land vilket, trots att materialet är begränsat, har ett visst komparativt värde. Den norska diakonin förefaller stå stadigt på de två "benen" kyrklig diakoni och institutionsdiakoni. Jordheims artikel anknyter till LVF:s syn på diakoni, i vilken den ekumeniskt-transformativa diakonisynen fått ett starkt genomslag. Enligt den isländska artikeln förefaller diakoni på Island ha inspirerats av ekumeniken och inte vuxit fram genom en karitativ tradition. Existensen av ett treledat kyrkligt ämbete skulle kunna antyda en mer ecklesiologisk-liturgisk diakonisyn, vilken dock inte ser ut att ha fått genomslag i praktiken då diakontjänsterna är få och församlingsdiakonin sparsamt utbyggd. Den finska artikeln betonar församlingsdiakonins roll i det finska samhället, och problematiserar en sviktande välfärd som en fråga som angår diakoni. I den danska artikeln beskrivs diakonin som något separat från kyrkan i fristående diakoniorganisationer, och författaren lyfter fram risken att diakoni på den sekulära välfärdsstatens villkor tappar sina

⁹⁵ Hjelm 2015, s s 238 – 240

⁹⁶ Hjelm 2015, s s 236 - 237

⁹⁷ Hjelm 2015, s 241

⁹⁸ Smedberg och Norrfjärd Nordin 2015, s 261 - 264

⁹⁹ Smedberg och Norrfjärd Nordin 2015, s 266

¹⁰⁰ Smedberg och Norrfjärd Nordin 2015, s 265, 268 - 269

¹⁰¹ Smedberg och Norrfjärd Nordin 2015, s 273 - 275

teologiska rötter. Jag tolkar de finska och danska texterna som uttryck för en mer funktionalistisk diakonisynt, där finsk diakoni ser som sin uppgift att kompensera för luckor i välfärden medan danska organisationer gått in mera aktivt som välfärdsaktörer. I den svenska artikeln varnas just för en sådan nyttoorienterad syn på diakoni, och författarna framhåller att diakonins profetiska uppgift förutsätter en stark förankring i den kyrkliga strukturen. Min tolkning är att författarna vill påvisa att svensk diakoni i praktiken inte fullt ut anammat en ecklesiologisk-liturgisk diakoniförståelse.

Skillnaderna mellan länderna som framgår av texten går inte riktigt att åskådliggöra med hjälp av Blennbergers koncentrisk diakonimodell. Trots olikheterna, är de skilda sätten att förstå och organisera diakoni uttryck för det som i modellen kallas ”kyrkligt socialt arbete”. Även om det har ett värde att modellen inte förutsätter en visst teologisk uppfattning förefaller de teologiska utgångspunkterna ändå vara av stor betydelse för det sätt på vilket diakoni organiserats.

4 Teologi till tjänst och upprättelse

Under denna rubrik har jag samlat publikationer som bjuder på bred teoretisk reflektion kring diakoni ur en teologisk och/eller ecklesiologisk vinkel.¹⁰² Kapitlets struktur anknyter till de diakoniteologiska linjer som jag tidigare presenterat; den ecklesiologisk-liturgiska, den evangelisk-lutherska och den ekumenisk-transformativa diakonisynen. Jag visar också på exempel på teologisk vidareutveckling som jag kallat *Diakonins kyrka*, efter Ninna Edgardhs bok med samma namn.¹⁰³ Längre fram i arbetet finns fler exempel på diakoniteologisk reflektion vilka jag har inordnat under teman som tyckts mig mer dominerande i texten.

4.1 Ecklesiologisk-liturgiska perspektiv

I källmaterialet finns egentligen bara ett tydligt exempel på den ecklesiologisk-liturgiska tolkningstraditionen för diakoni; de seniora teologerna Sven-Erik Brodds och Gunnar Wemans bok *Liturgi i Svenska kyrkan. I ord och bild från då och nu*, vilken återknyter till Brodds tidigare arbeten om diakonatet.¹⁰⁴ Med materialiteten och bilden som redskap vill författarna synliggöra hur symboler i kyrkorummet och den liturgiska klädedräkten uttrycker teologi. Enligt Brodd och Weman uttrycker det kyrkliga ämbetet gudsfolkets kallelse och ska ses som Guds gåva till den gudstjänstfirande församlingen. Stolan, det gemensamma ämbetsstecknet för biskop, präst och diakon, är tecknet på det särskilda uppdraget.¹⁰⁵ Enligt Brodd och Weman är diakonens klassiska liturgiska roll att läsa evangeliet, leda förbönen samt duka och duka av altaret. Vidare deltar diakonen i utdelandet av nattvardens gåvor, samt säger sändningsorden som sänder gudstjänstens deltagare ut i världen med nytt hopp. Brodd och Weman påpekar att det har ett symbolvärde när diakonen leder dukningen av altaret, genom att sambandet mellan eukaristin och skapelsen synliggörs. Församlingen påminns om kontrasten mellan överflödet i den himmelska måltiden och det basala att inte ens ha mat för dagen.¹⁰⁶ Diakonen i liturgin kan över sin stola och alba eller röcklin bära en dalmatika, som motsvarar prästens mässhake och symboliserar en resedräkt som påminner om att kyrkan är ett folk på vandring. I medeltida kyrkorum förekommer dalmatika på bilder av helgon; exempelvis förknippas dalmatika ofta med Sankt Laurentius (Sankt Lars).¹⁰⁷

¹⁰² Kapitlet bygger på Brodd och Weman 2020, Fagermoen 2018, Raun Iversen 2018, Nissen 2019, Nissen 2017, Malmgart 2019, Dietrich et al (red) 2016, Dietrich 2016, Nordstokke 2016, Karsrud Korslien 2016, Jørgensen 2016, Dietrich et al (red) 2019, Dietrich 2019a, Nordstokke 2019, Dietrich 2019b, Jørgensen 2019, Karsrud Korslien 2019, Ådna 2019, Addy 2019, Leer-Helgesen 2018, Edgardh 2019, Gunnes 2016, Schultz Rønsdal 2018, Stålsett 2018, Fretheim 2015,

¹⁰³ Edgardh 2019

¹⁰⁴ Brodd 1992 och Brodd 2005 är två bra exempel

¹⁰⁵ Brodd och Weman 2020, s 68 - 69

¹⁰⁶ Brodd och Weman 2020, s 96 - 97

¹⁰⁷ Brodd och Weman 2020, s 98

Brodd och Weman anför att den diakoniuppfattning som rådde under 1800-talet ska förstås som något avvikande snarare än norm. Något karitativt diakonat som står vid sidan om bön och gudstjänst har enligt författarna aldrig funnits, och de menar att historisk forskning tydliggjort att diakonen haft en stark ställning i den tidiga kristna kyrkan.¹⁰⁸ Enligt författarna har den svenska debatten om diakonatet i för hög grad fokuserat på 1800-talets moderhusdiakoni och i för liten grad på fornkyrkan och den medeltida kyrkan. Diakonen ska enligt Brodd och Weman inte förstås som någon sorts halvpräster, utan är ett ämbete av ett eget slag. Det är utifrån diakonens specifika vigning och uppdrag som den liturgiska medverkan motiveras.¹⁰⁹

Texten ligger Brodds tidigare arbeten om diakonatet nära vad avser det teologiska innehållet. I mitt källmaterial står detta bidrag för sig självt som representant för den ekklesiologisk-liturgiska tolkningstraditionen. Det är oklart hur detta kan tolkas; som att frågan om diakonatets plats i det kyrkliga ämbetet inte längre intresserar den akademiska teologin, eller att en mer funktionalistisk syn på diakonatet vunnit starkare mark?

4.2 Evangelisk-lutherska perspektiv

Den evangelisk-lutherska tolkningstraditionen med skapelseteologiska motiv är förhållandevis väl representerad i materialet. I artikeln ”The distinctiveness of Diaconia; Gustav Wingren revisited” analyserar Tron Fagermoen, doktorand vid MF vitenskapelig høyskole, Wingrens teologi om diakoni i relation till postsekulär kritik mot en av grundpelarna i luthersk teologi: läran om ett andligt och ett världsligt regemente. Tvåregementesläran har enligt Fagermoen kritiserats för att skapa religiösa och sekulära dikotomier som inte längre motsvarar verkligheten.¹¹⁰

Enligt Fagermoen ser skapelseteologen Wingren kyrkans diakoni som ett uttryck för det andliga regementet i den kroppsliga (politiska) världen och inte i motsättning till den.¹¹¹ Wingren menar, enligt Fagermoen, att det inte finns någon motsättning mellan diakoni och annat omsorgsarbete.¹¹² Diakonins särart handlar istället, som Fagermoen tolkar Wingren, om den eskatologiska dimensionen; diakonin pekar framåt mot Guds rike. Även om diakonins handlingar utifrån sett inte går att skilja från den världsliga omsorgens, ligger skillnaden i drivkraften att gestalta evangelium.¹¹³ Enligt Fagermoen finns ingen motsättning i att applicera Wingrens teologi på den sociala kroppen, gemenskapen.¹¹⁴ I Wingrens tid fanns inte den religiösa pluralism vi ser idag, men enligt Fagermoen hindrar ingenting i hans teologi förekomsten av mångfald. Fagermoens slutsats

¹⁰⁸ Brodd och Weman 2020, s 93 - 94

¹⁰⁹ Brodd och Weman 2020, s 99

¹¹⁰ Fagermoen 2018, s 118 - 119

¹¹¹ Fagermoen 2018, s 131 - 133

¹¹² Fagermoen 2018, s 125 - 127

¹¹³ Fagermoen 2018, s 127 - 128

¹¹⁴ Fagermoen 2018, s 129 - 130

är att Wingrens teologi om diakoni kan motverka trons ”ex-karnation” och sekulariseringen av den politiska sfären, utan att fördenskull överge tvåregementesläran.¹¹⁵

I den danske teologen Hans Raun Iversens *Ny praktisk teologi. Kristendomen, den enkelte og kirken* framställs dansk diakoni som folkrörelse. Totalt finns enligt Raun Iversen c:a 50 000 frivilliga engagerade i någon form av diakonalt arbete.¹¹⁶ Enligt Raun Iversen samverkar diakoniororganisationer i hög grad med andra aktörer i civilsamhället, och enligt Folkekirkens diakonibetänkande från 2001 kan den danska diakonen utöva sin kallelse lika väl i en kommun som i en diakoniororganisation.¹¹⁷

Med utgångspunkt i John N Collins forskning om diakonorden menar Raun-Iversen att diakoni ska förstås som en tjänst i bred bemärkelse, vilken utgår från ett mandat och inte historiska föreställningar om ödmjukhet.¹¹⁸ Teologiskt anknyter Raun Iversens argumentation till den utveckling som skett i LVF, och han refererar till centrala bibeltexter om omsorg om nästan. Enligt Raun Iversen har ett skifte skett i det ekumeniska samfundet, från en kyrkocentrerad till en världscentrerad kyrkosyn.¹¹⁹ Diakoni ska enligt Raun Iversen förstås dels som trinitarisk, och dels som skapelseteologisk. Diakonins teologi måste vara i stånd att ”se” Gudsriket bryta fram. Med Kirkegaard menar Raun Iversen att diakoni ska finna människan där hon är, vilket kan ske genom många olika diakonier. Diakoni kan enligt Raun Iversen vara ett korrektiv till förkunnelse och människosyn, både i kyrka och samhälle.¹²⁰ Enligt Raun Iversen är förekomsten av ett treledat kyrkligt ämbete inte avgörande för diakoni, men han anser det vara en svaghet om inte kyrkans grundläggande struktur avspeglar kyrkans diakonala dimension. Den kyrkliga diakoni som ansågs överspelad under välfärdssamhällets starka expansion, har idag enligt Raun Iversen en starkare ställning än någonsin, inte bara på grund av ändrad teologi utan också en ändrad socialpolitik.¹²¹

I boken *Håb på trods. Diakonale værdier i social- og sundhedsarbejde* diskuterar biträdande professorn i praktisk teologi vid Århus universitet, Johannes Nissen, hur diakoni förhåller sig till omvårdnadsvetenskap och socialpedagogik, och lyfter fram både det som skiljer och det som förenar. Huvuddelen av boken behandlar ”storord” så som solidaritet, omsorg, hopp och värdighet. Nissen diskuterar hur dessa kan förstås ur allmänmänsklig, socialpedagogisk respektive teologisk synvinkel.¹²² I ett kapitel i antologin *What Is Human? Theological Encounters With Anthropology* från 2017 analyserar Nissen solidaritet och individualism i den danska välfärdsstaten i relation till begreppen diakoni och människovärde.¹²³ Nissens tes är att en förskjutning gradvis har skett i det

¹¹⁵ Fagermoen 2018, s 133 - 134

¹¹⁶ Raun Iversen 2018, s 309 – 310, 313

¹¹⁷ Raun Iversen 2018, s 313, 332 - 334

¹¹⁸ Raun Iversen 2018, s 318

¹¹⁹ Raun Iversen 2018, s 336, 341

¹²⁰ Raun Iversen 2018, s 337 – 338, 342

¹²¹ Raun Iversen 2018, s 346 - 347

¹²² Nissen 2019, s 110

¹²³ Nissen 2017. Ämnet behandlas också i Nissen (2019) men mer utförligt här

danska välfärdssystemet, från en välfärd baserad på den enskildes behov, till en välfärd där förmågan att bidra till systemet avgör hur mycket man får tillbaka. Enligt Nissen är det en kamp mellan två motstridiga välfärdslogiker.¹²⁴ De två principerna diskuteras i relation till Løgstrups tankevärld, vilken haft ett stort historiskt inflytande över den danska välfärdspolitiken, samt två bibliska bilder: Jesu liknelse om arbetarna i vingården, vilka fick samma lön oavsett hur länge de arbetat, och Paulus liknelse om kroppen och lemmarna, där alla lemmar tillmäts samma värde.¹²⁵ Nissen vill visa på en generell förskjutning mot en mer instrumentell syn på människan, där hon förmodas vara effektiv och högfungerande. Den som inte kan leva upp till produktivitetsskraven får se sitt människovärde devalveras.¹²⁶ Diakonins profetiska uppgift är, enligt Nissen, att vara en motkraft till människovärdets försvar. I Guds omvända maktpyramid trycks inte de svagaste längre och längre ned i hierarkin utan ges tvärtom uppdrag att bära evangeliet.¹²⁷

De tre teologerna knyter an till ett skapelseteologiskt tankegods. Betoningen ligger på en omsorgsförståelse av diakoni, och på dess uppgift att bevaka människovärdet. Bidragen uttrycker i mycket ringa grad befrielse-teologiska eller feministteologiska perspektiv, men både Nissen och Raun-Iversen anknyter till den utveckling som skett av förståelsen av *Diakonia* i den ekumeniska rörelsen. I *Den praktiske teologi i Danmark 1973 – 2018. Festskrift till Hans Raun Iversen* skriver Liselotte Malmgart, lektor vid Aarhus universitet, att både Nissen och Raun Iversen bidragit till förnyelse av förståelsen av dansk diakoni, och menar att Raun Iversen anslutit sig starkare till John N Collins medan Nissen sökt integrera Collins förståelse av diakoni som tjänst och uppdrag med en omsorgsförståelse av diakoni.¹²⁸ Den postsekulära kritik mot tvåregementesläran som Fagermoens artikel bemöter ligger utanför detta arbete. Det finns dock andra perspektiv än Wingrens på frågor om kropp och välfärd, vilket jag nu kommer till.

4.3 Ekumenisk-transformativ *Diakonia*-teologi

Den norska bokserien *Diakonia*, bestående av tre innehållsrika antologier redigerade av VID-forskarna Stephanie Dietrich, Kari Karsrud Korslien och Kjell Nordstokke tillsammans med den nyligen bortgångne Knud Jørgensen (1942 – 2018), kommunicerar en ekumenisk *Diakonia*-teologi som relaterar frågor om människovärde till rättvisa och globalt utvecklingsarbete.¹²⁹ En av volymerna, *Diakonia in a Gender Perspective*, fokuserar särskilt på reflektionen om diakoni och kön. I det inledande kapitlet argumenterar Stephanie Dietrich för att genusperspektivet måste förstås som

¹²⁴ Nissen 2017, s 359, 361

¹²⁵ Nissen 2017, s 361 – 362, 368 – 369, 371 – 372. Liknelserna finns i Matt 20:1-16 och 1 Kor 12:14-26

¹²⁶ Nissen 2017, s 363 – 365

¹²⁷ Nissen 2017, s 365 - 367

¹²⁸ Malmgart 2019, s 123 - 125

¹²⁹ Dietrich et al (red) 2016, Dietrich et al (red) 2019. Den första volymen *Diakonia as Christian social practice* (Dietrich et al (red) 2014) ligger utanför tidsintervallet för min studie.

en del i diakonins profetiska uppdrag.¹³⁰ Kjell Nordstokke lyfter fram kvinnorna runt Jesus, och ger exempel på kvinnors ledarskap i de första kristna församlingarna. Enligt Nordstokke har den traditionella uttolkningen av diakoni förstärkts av språkuttryck som markerar underordning, vilket han menar saknar bibliskt stöd.¹³¹ Kari Karsrud Korslien lyfter fram *Diap Praxis* som metod för att bearbeta kvinnors utsatthet och främja inkludering.¹³² Knud Jørgensen analyserar LVF:s strategidokument *It will not be so among you! A Faith Reflection on Gender and Power* och påpekar att genusperspektivet måste genomsyra alla faser av utvecklingsarbete från ursprunglig idé till genomförande och uppföljning.¹³³

I den tredje volymen i *Diakonia*-serien, *The Diaconal Church*, lägger Stephanie Dietrichs inledningskapitel en plattform för volymen som helhet; ecklesiologier för en diakonal kyrka handlar inte primärt om strukturer utan om en pilgrimsdynamik, den riktning i vilken Gudsfolket är i rörelse.¹³⁴ I sitt andra bidrag för hon fram dopteologi som en möjlig väg till en gemensam teologisk grund för diakoni: trots skillnader i synen på nattvarden mellan olika kristna traditioner, erkänner alla traditioner varandras dop.¹³⁵ Kjell Nordstokke analyserar den nicenska trosbekännelsens artikel om ”en helig allmänlig/katolsk apostolisk kyrka” ur ett diakonalt perspektiv, och framhåller det ”diakonala imperativet”; att bekräfta marginaliserade människors tro, spiritualitet och gåvor.¹³⁶ Enligt Nordstokke måste engagemanget för rättvisa, försoning och fred inkludera en kritisk analys av maktförhållanden. Kyrkans katolicitet ska enligt Nordstokke inte förstås som ett behov att undertrycka olikheter, utan snarare att bejaka kyrkans polycentriska natur.¹³⁷

I Knud Jørgensens bidrag beskrivs diakoni som ett handlingens sakrament i en holistisk kyrka. Enligt Jørgensen är mission inte samma sak som ”kristianisering”, utan att leva och delta i Guds mission.¹³⁸ Kari Karsrud Korslien utgår från kyrkans relationella karaktär; den plats där varje person ska ha rätt att uppleva sig känd, och hävdar att där kyrkan som *Diakonia* kommer till uttryck, finns också Luthers sju kännetecknen på kyrkan.¹³⁹ Enligt bibelvetaren Jostein Ådna, professor vid VID, framträder tydliga kännetecknen för det vi idag kallar diakoni i nytestamentliga narrativ som t ex Pauli insamling till förmån för församlingen i Jerusalem.¹⁴⁰ Enligt Ådna uttrycks aspekter av ömsesidighet och solidaritet ofta genom användandet av substantivet *diakonia* och verbet *diakoneo*, vilket skapar en identifierbar länk mellan de nytestamentliga texterna och hur diakonibegreppet förstås idag.¹⁴¹ Tony Addy, tidigare verksam vid finska diakonihögskolan Diak och konsult för

¹³⁰ Dietrich 2016, s 13 – 16, 19 - 20

¹³¹ Nordstokke 2016, s 35 – 37, 40 – 42, 44

¹³² Karsrud Korslien 2016a, s 109 – 110. Fler exempel på *Diap Praxis* ges i kapitel 9 i detta arbete

¹³³ Jørgensen 2016, s 203, 212

¹³⁴ Dietrich 2019a, s 15, 20

¹³⁵ Dietrich 2019b, s 85 – 87, 95 - 96

¹³⁶ Nordstokke 2019, s 35

¹³⁷ Nordstokke 2019, s 32, 37

¹³⁸ Jørgensen 2019, s 130

¹³⁹ Karsrud Korslien 2019, s 148 - 149

¹⁴⁰ Ådna 2019, s 55, 59 – 62. Insamlingen berörs i bl a 1 Kor 16:1-4, Rom 15:25-28 och 2 Kor 9:11-13

¹⁴¹ Ådna 2019, s 64

LVF, skriver om *Seeking Conviviality* som ecklesiologiskt koncept i LVF. Enligt Addy handlar *conviviality* om att försöka bygga ömsesidig tillit som gör det möjligt att leva tillsammans. Detta startar enligt Addy i en kritisk analys av relationerna i den egna kontexten.¹⁴²

I en artikel med titeln ”Rethinking Diakonia and transforming our world” anknyter Arnhild Leer-Helgesen, studieledare vid Agder universitet, till den ekumenisk-transformativa diakonisynen. Artikeln relaterar resultatet från Leer-Helgesens doktorsavhandling om diakonal utveckling i Bolivia dels till FN:s mål för hållbar utveckling i Agenda 2030, dels till ekumeniska styrdokument om diakoni.¹⁴³ Leer-Helgesen vill problematisera maktperspektivet som hon menar inte tillräckligt har beaktats i Agenda 2030. Diakonala aktörer bör enligt Leer-Helgesen ständigt fråga sig vilkas röster som osynliggjorts.¹⁴⁴ Enligt Leer-Helgesen skapar Agenda 2030 en arena där det går att diskutera ekonomisk tillväxt i relation till hur jordens resurser fördelas, även om målen i sig, enligt hennes mening, inte går inte tillräckligt långt för att minska klyftorna i världen.¹⁴⁵ Ekumenisk *Diakonia* kan enligt Leer-Helgesen vara både en profetisk röst och en teologisk resurs, men fokus på ojämlikhet är samtidigt också en utmaning för den diakonala praktiken.¹⁴⁶ Leer-Helgesen argumenterar för att kombinera teologisk reflektion med en kritisk maktanalys.¹⁴⁷

I de texter jag här har presenterat, blommar den ekumenisk-transformativa förståelsen av *Diakonia*-konceptet ut i relation till diakonalt utvecklingsarbete. Att texterna huvudsakligen kommer från Norge kanske till viss del kan tillskrivas Kjell Nordstokkes inflytande. De norska samlingsvolymerna ger röst åt kyrkans enhet i mångfald. Luther är inte övergiven utan används på ett nytt sätt, som t ex i Kari Karsrud Korsliens analys av diakoni i förhållande till Luthers sju kännetecken på kyrkan. Leer-Helgesens artikel för in frågor om rättvisa och klimat i relation till FN:s utvecklingsmål, och lyfter därigenom fram ett för världssamfundet centralt diakonalt perspektiv. Helhetsintrycket är kyrkans enhet i mångfald, i framtidstro och för rättvisa.

4.4 Diakonins kyrka

I källmaterialet framträder en diakoniteologisk tolkningslinje som inte kan tillskrivas någon av tre diakoniteologiska linjer jag beskrivit. Den har drag av både luthersk teologi och befrielseologiska motiv, och men refererar också till liturgisk teologi och till teorier om kön och/eller makt. Diakoni förstås som ett uttryck för det den kristna kyrkan i grunden är, och inte utifrån dess funktioner. Ett ord som kommer igen i alla texterna är sårbarhet.

¹⁴² Addy 2019, s 159 – 161, 165, 169

¹⁴³ Leer-Helgesen 2018, s 149 - 150

¹⁴⁴ Leer-Helgesen 2018, s 152 - 154

¹⁴⁵ Leer-Helgesen 2018, s 158

¹⁴⁶ Leer-Helgesen 2018, s 159 - 160

¹⁴⁷ Leer-Helgesen 2018, s 161 - 162

I boken *Diakonins kyrka. Teologi, kön och omsorgens utmattning* analyserar Ninna Edgardh ställningen för diakoni i den kristna kyrkan, med betoning på Svenska kyrkan. Edgardh problematiserar en övergripande samhällstendens att konstruera omsorg som förknippat med kvinnligt kön och, som följd av detta, underordnad. Enligt Edgardh medför detta stora konsekvenser på samhällsnivå: varje människa är beroende av omsorg för sin överlevnad, och denna omsorg riskerar enligt Edgardh att utmattas.¹⁴⁸ Med stöd i empiriskt material från bl a det tidigare nämnda WREP-projektet diskuterar Edgardh den kyrkliga omsorgens ställning i relation till teologer av olika konfession, som katolikerna Elisabeth O'Donnel Gandolfo och William T Cavanaugh, och den lutherske Sturla Stålsett, professor i diakoni, religion och samhälle vid MF vitenskapelig høyskole.¹⁴⁹ Edgardh introducerar begreppet *Diakonins kyrka* som ecklesiologiskt koncept, vilket betecknar den kyrka som bejakar omsorg och sårbarhet, och träder fram genom en mångfald av omsorgstjänster.¹⁵⁰ Hon argumenterar för en djupare teologisk uttolkning av vad det innebär att vara en kyrka som tar den marginaliserade människans perspektiv, och anför att detta kan motverka diakonins underordning.¹⁵¹ Enligt Edgardh är vägen till förändring att djupare integrera diakoni som teologisk praktik, och att tydligare tolka diakonatet som ett teologiskt ämbete. Med gudstjänstens struktur, dess *ordo*, som utgångspunkt formulerar Edgardh diakonins ”ordo” som ett mönster för församlingens liv, där gudstjänsten och diakoniuppdraget hålls samman, bryts mot och förstärker varandra. Präst och diakon har enligt Edgardh ett gemensamt ansvar att gestalta detta samband, utan att något av sammanhangen underordnas det andra.¹⁵²

Ett kritiskt perspektiv på samma *Ordo*-begrepp ges av doktoranden vid VID, Gyrid Gunnes, i artikeln ”The Ordo of care. A hermeneutical dialogue between Gordon Lathrop’s liturgical theology and practices of care in the Open Church of Our Lady, Trondheim.”¹⁵³ Vår Frue kirke i Trondheim drivs av Kirkens bymisjon som en s.k. ”Open church”, och jag återkommer senare till Gunnes studium av verksamheten där. I sammanhanget av *Diakonins kyrka* i detta kapitel vill jag föra in Gunnes kritik av Gordon Lathrops liturgiska teologi. Gunnes hävdar att ett liturgiteologiskt perspektiv på omsorg om människor i utsatta livssituationer går bortom att skapa liturgier. Snarare bör det vidga föreställningar om vad liturgi är och vem som har rätt att definiera den.¹⁵⁴

I Gordon Lathrops liturgiska teologi är begreppet *ordo* centralt. Enligt Gunnes ser Lathrop inte *ordo* som en beskrivande term av vad som sker i liturgin utan som ett teologiskt grundmönster för det kristna livet; att på söndagen samlas för att ta del av Ordet och Måltiden; samma element genom historien och över hela världen. Det ska dock inte förstås som ett idealiserat utan ett brutet

¹⁴⁸ Edgardh 2019, s 69 - 70

¹⁴⁹ Edgardh 2019, s 227 – 230, 240 – 241, 248 - 250

¹⁵⁰ Edgardh 2019, s 126, 188 - 189

¹⁵¹ Edgardh 2019, s 238 – 239, 262 - 265

¹⁵² Edgardh 2019, s 256 - 260

¹⁵³ Gunnes 2016

¹⁵⁴ Gunnes 2016, s 75 - 77

mönster.¹⁵⁵ Gunnes kritiserar att Lathrop helt bortser från den rumsliga dimensionen av liturgi. I Vår Frue kirke finns ingenting som liknar *ordo* i Lathropsk mening. Folk kommer och går hela tiden. Under 2014 registrerades 173 000 besök i det medeltida kyrkorummet, och det går enligt Gunnes åt 1000 ljus i veckan.¹⁵⁶ I Gunnes studie blir frånvaron av *ordo* i en kyrka utgångspunkten för att utmana och utveckla Lathrops teologi. Om *ordo* förstås som en samling i tiden, hur ska man då förstå den stora vikt informanter lägger vid kyrkorummet?¹⁵⁷ Enligt Gunnes kan frågor om kroppslighet, materialitet och vem som har tillträde till vilket rum utmana ekklesiala föreställningar som är relevanta och inte kan ignoreras i liturgisk teologi. Eskatologiskt handlar det enligt Gunnes inte om Kristus som uppstår och kommer åter, utan snarare om Gudsrikets spatiala utbredning i en ny hushållsekonomi.¹⁵⁸

Frågor om rummets betydelse i relation till diakoni bearbetas även i en artikel av forskaren vid teologiska fakulteten vid Oslo universitet, Kaia Schultz Rønsdal. I artikeln erbjuder Schultz Rønsdal ett vetenskapsteoretiskt resonemang kring hur samhällsfilosoferna Foucaults och Lefebvres teorier om rumsliga dimensioner av makt och marginalisering kan appliceras på diakoni. Schultz Rønsdal har också publicerat en bok på samma ämne med titeln *Calling Bodies in Lived Space: Spatial Explorations on the Concept of Calling in a Public Urban*, vilken jag tyvärr inte haft tillgång till.¹⁵⁹ Analysen bygger på arbeten av två inflytelserika amerikanska teologer, nämligen professorn i systematisk teologi vid Yale, Kathryn Tanner, och den kubansk-amerikanska professorn Ana-Maria Isasi-Díaz (1943-2012), som introducerat s.k. ”mujerista”-teologi, baserad på spansktalande amerikanskors liv och erfarenhet.¹⁶⁰ Enligt Schultz Rønsdal ger medvetenhet om den spatiala kontextens betydelse nya teologiska perspektiv. *Space* kan förstås konkret men även metaforiskt som i uttrycken ”att ge utrymme för” eller att vara på ”sin rätta plats”. Isasi-Díaz använder enligt Schultz Rønsdal begreppet *displaced* för erfarenheter av att ha multipla hemmahörigheter, att ha migrerat eller befinna sig på fel ställe. Begreppet rymmer enligt Schultz Rønsdal en dimension av utanförskap men också en dynamik som antyder möjligheter.¹⁶¹

Schultz Rønsdal vill utveckla och utmana den teologiska förståelsen av *space* som social konstruktion och skriva fram vad hon benämner som ett sårbarhetens narrativ. Med utgångspunkt i de två texterna av Tanner och Isasi-Díaz diskuterar Schultz Rønsdal Foucaults begrepp *heterotopia* i relation till Lefebvres spatiala teori. Utgående från Lefebvres modell av produktionen av *space* på tre nivåer, hävdar Schultz Rønsdal att det på nivån av *lived space* kan uppstå möjligheter för undertryckta eller marginaliserade grupper att bjuda motstånd eller hitta kreativa lösningar.¹⁶² Dessa

¹⁵⁵ Gunnes 2016, s 76 - 77

¹⁵⁶ Gunnes 2016, s 80

¹⁵⁷ Gunnes 2016, s 82 - 83

¹⁵⁸ Gunnes 2016, s 87 – 88, 90

¹⁵⁹ Schultz Rønsdal 2018b

¹⁶⁰ Schultz Rønsdal 2018, s 73 - 74

¹⁶¹ Schultz Rønsdal 2018, s 74 - 75

¹⁶² Schultz Rønsdal 2018, s 76, 78 - 80

levda rumsligheter utgör enligt Schultz Rønsdal *locii diaconiae*, platser som vänder på maktperspektivet och där det nya och oväntade bryter fram. I motsats till Isasi-Díaz menar Schultz Rønsdal att de rum som är teologins och diakonins *locii* inte syftar på framtida möjligheter utan finns här och nu. Enligt Schultz Rønsdal är det i dessa rum grunden finns för diakonal praktik, och det är där spatial teologi och diakoni kan utvecklas.¹⁶³

I en tid när människor och länder blir allt mer beroende av varandra vill Sturla Stålsett lyfta fram sårbarheten som ett delat livsvillkor, och en resurs i att möta samtidens utmaningar i samhälle och kyrka. I artikeln ”Sårbarhetens mysterium. Liturgi, lidelse og livsmot i globaliseringens tidsalder” söker Stålsett en liturgi där den gemensamma sårbarheten kan komma till uttryck på ett sätt som inte romantiserar lidande, men stärker livsmodet. Enligt Stålsett är sårbarhet en förutsättning för kärlek. Ett öppet och fritt samhälle är med nödvändighet sårbart, och det är framför allt är i våra försök att undslippa sårbarheten som vi riskerar att skada varandra.¹⁶⁴ Stålsett kritiserar teologiska tendenser att beskriva Gud som osårbar, och framhåller istället att Gud uppenbarats i den lidande Kristus: det är i sårbarheten Guds närvaro kan skönjas.¹⁶⁵ Enligt Stålsett rör sig livserfarenhet, liturgi och teologi runt varandra i spiral, och konstruerar varandra oavbrutet. Stålsett beskriver liturgi som heliga handlingar som står mitt i det vanliga livet, men som samtidigt står ut som något särskilt. Den kristna församlingen samlas till liturgier i tron på att Guds närvaro görs tillgänglig och kan tolkas som erfarenhet. Liturgin påminner om människolivets sårbarhet och samtidigt om att kärlekens frälsande kraft når oss även där, vilket beskrivs som sårbarhetens styrka och löfte.¹⁶⁶ Stålsett argumenterar för en trinitarisk sårbarhetsliturgi som ger styrka i utsatta livssituationer. Liturgin påminner om att människan inte är skapad osårbar, utan som en ömtålig kropp av kött och blod. Guds kärlek väjer inte för sårbarheten - när korsets spikar naglar fast den Gud som själv är sårbar är det enligt Stålsett inte bara destruktionens ögonblick, utan precis den vändpunkt där Gud skapar nytt liv.¹⁶⁷

I detta sammanhang vill jag också lyfta in en text av professor Kjetil Fretheim, också vid MF i Oslo. I artikeln ”Diakonal spiritualitet. Solidaritet med historiens underside” argumenterar Fretheim för en spiritualitet som håller samman bön och handling, och där den utsattes perspektiv blir ett korrektiv mot det egna tolkningsföreträdet.¹⁶⁸ Utgående från synen på spiritualitet i befrielse-teologisk tradition, bl a hos Sobrino och Isasi-Díaz, hävdar Fretheim att diakonal spiritualitet bör vara orienterad mot både hela mänsklighetens goda och mer specifikt mot de fattiga mitt ibland oss.¹⁶⁹ Fretheim lyfter fram kritik mot befrielse-teologin av Joerg Rieger, vilken enligt Fretheim hävdar att ”de fattiga” objektifieras dubbelt, dels utifrån ett välgörenhetsparadigm och

¹⁶³ Schultz Rønsdal 2018, s 83

¹⁶⁴ Stålsett 2018, s 3, 7 - 8

¹⁶⁵ Stålsett 2018, s 11

¹⁶⁶ Stålsett 2018, s 13 - 14

¹⁶⁷ Stålsett 2018, s 14 - 16

¹⁶⁸ Fretheim 2015, s 30 – 33,35 - 38

¹⁶⁹ Fretheim 2015, s 31 - 32

dels genom att ses som undertryckta frigörelseobjekt. Rieger stödjer sig enligt Fretheim på Jacques Lacans enligt vilken ”de fattiga” inte kan ses som generaliserad kategori. Fretheim framhåller Riegers bidrag i att hålla ”det verkliga” teologiskt obestämt och öppet för självkritisk analys.¹⁷⁰

Enligt Fretheim är de s.k. Kairosdokumenten goda exempel på vad han menar är en diakonal spiritualitet. Det första Kairosdokumentet, som har följts av flera, tolkar apartheidsystemet i Sydafrika i relation till kristen tro. Enligt Fretheim är kairosteologin exempel på aktuell och kritisk samhällsanalys som synliggör de politiska implikationerna av teologi. Fretheim ser dem som spirituella texter som lyfter fram hur bön och handling hänger samman.¹⁷¹ Fretheim lyfter också fram den norska s.k. korsvägsspiritualitetens dogmatiska försiktighet och ödmjukheten inför det obegripliga på historiens undersida.¹⁷² Enligt Fretheim står kairosteologin och korsvägsspiritualiteten båda i en befrielse-teologisk tradition men har också en självkritisk och utforskande hållning.¹⁷³

Edgardhs, Gunnes, Schultz Rønsdals, Stålsetts och Fretheims texter konstruerar *Diakonins kyrka* som ett rum av delad sårbarhet men inte maktlöshet, där sårbarheten kan vändas till något nytt. Edgardh beskriver det som ett diakonins *ordo* och Schultz Rønsdal som *locii diaconiae*. Stålsett använder bilden av en spiral där liv, teologi och liturgi rör sig runt varandra, och Fretheim tar fasta på det obestämda, prövande som han benämner en *diakonins spiritualitet*. Texterna, om än olika, uttrycker en känslighet för de komplexa sammanhang som är diakonins verklighet.

I detta kapitel har jag visat på diakoniteologiska tendenser i mitt källmaterial, som kan relateras till tidigare beskrivna ecklesiologisk-liturgiska, evangelisk-lutherska eller ekumenisk-transformativa tolkningslinjer, samt en fjärde tolkningsvariation jag här kallat *Diakonins kyrka*. Av källmaterialet att döma, är ämbetsteologisk reflektion kring diakonatet för närvarande inte ett prioriterat forskningsområde. De texter som representerar en evangelisk-luthersk teologi för diakoni anknyter till den sociala och skapelse-teologiska tolkningstraditionen, med motiv som att människor är skapade till Guds avbild, med samma värde, tillhörande samma kropp och samma mänsklighet. Diakoni är social omsorg och tjänst, vilket motsvarar den andra nivån i Blennbergers koncentriska diakonimodell. Dessa texter anknyter också till en förståelse av diakoni som alla kristnas ansvar, vilket motsvarar de yttre ringarna i Blennbergers modell. De texter som anknyter till det ekumenisk-transformativa *Diakonia*-konceptet betonar rörelsen framåt, kyrkan som pilgrimsfolk. Budskapet är att kyrkan är en, mitt i en stor mångfald, och diakoni ges en vidare uttolkning än den sociala

¹⁷⁰ Fretheim 2015, s 32 - 34

¹⁷¹ Fretheim 2015, s 35 - 36

¹⁷² Fretheim 2015, s 37

¹⁷³ Fretheim 2015, s 38

omsorgen; en kraft i kampen för rättvisa och upprättelse, med referenser till kyrkans sakramentala innebörd.

I materialet framträder också den teologiska linje jag valt att kalla *Diakonins kyrka* vilken även den identifierar sig med människor som befinner sig i marginalen, men ger en bild av en stökigare och mer brusten kyrka, kanske man skulle kunna benämna den som postmodern? Denna diakoniförståelse anknyter starkare till kyrkans sakrament och till det inbördes förhållandet mellan diakoni och liturgi. Budskapet är, att sårbarheten är mänsklighetens livsvillkor, och i en komplex maktdynamik utestänger människor varandra från sammanhang de har rätt att beträda. Det är en teologi som inte blundar för att kyrkan kan vara en del av förtrycket, men nåden räcks från den Gud som själv blev sårad.

Sammanfattningsvis förefaller nordisk diakoniforskning av idag ge uttryck för såväl en traditionell luthersk-skapelseologisk som en ekumenisk-transformativ diakoniförståelse, medan det ecklesiologiskt-liturgiska tolkningsspåret är mera sparsamt representerat. Det ekumenisk-transformativa *Diakonia*-konceptet står inte i motsättning till luthersk teologi, och den linje som jag här har kallat *Diakonins kyrka* skulle försiktigt kunna tolkas som en postmodernistisk vidareutveckling, där modernistiska metaforer som ”rättvisa” och ”kamp” uttrycks i mer komplexa och relationella termer av tillträde, representation och makt; ett sökande förhållningssätt och gränsöverskridande liturgier, där både sårbarhet och läkning får plats.

5 Studier om diakonatet

Diakoners uppdrag att utföra och inspirera till diakoni försvåras av begränsande historiskt bagage. Detta framgår av ett antal texter i mitt material. Kapitlet inleds med en presentation av 13 bidrag som griper sig an diakonens roll ur ett bibelvetenskapligt/patristiskt eller historiskt perspektiv.¹⁷⁴ I den andra delen av kapitlet presenterar jag texter som belyser och problematiserar diakoners roll i vår egen tid.¹⁷⁵ I slutet av kapitlet diskuteras den helhetsbild som träder fram.

5.1 Patristiska och historiska studier om diakonatet

Omtolkningen av de grekiska diakonorden genom bl a John N Collins forskning har haft stor betydelse för utvecklingen av *Diakonia* som teologiskt koncept. En finsk forskargrupp, i huvudsak lokaliserad till Östra Finlands universitet, har under ledning av docent Esko Ryökäs tagit sig an felaktigheter i uttolknningen av diakoners uppgifter i den tidiga kyrkan. I samlingsvolymen *Deacons and Diakonia in early Christianity* presenteras, bland mycket annat, nya finska forskningsresultat om diakoners uppdrag under de första århundradena. Syftet med boken, är att försöka klargöra diakonernas faktiska arbetsuppgifter.¹⁷⁶ Laurie Thurén, professor i bibelvetenskap, har analyserat kvalifikationskraven för diakoner i 1 Timotiusbrevet 3:8 – 13, en text som enligt Thurén ofta har använts som källa i forskning kring diakoners roll i fornkyrkan.¹⁷⁷ Enligt Thurén ska dock texten inte tolkas bokstavligt utan som en s.k. hellensk lista över dygder, en retorisk form som i detta fall syftar till att markera skillnaden mellan församlingsmedarbetare av den rätta läran, jämfört med antagonisterna som nämns tidigare i texten.¹⁷⁸ Professorn i systematisk teologi och patristik, Serafim Seppälä, har granskat Tomasakterna, en apokryfisk och fantasifull skildring från 200-talet av aposteln Tomas resa till Indien. Referenser till diakoner förekommer enligt Seppälä dels i samband med en nattvardsliturgi, där en diakon ställer i ordning och dukar nattvardsbordet, dels i samband med ordination samt en sekvens där diakoner på biskopens uppdrag ombesörjer att insamlade gåvor av mat delas ut. När diakoner representeras på ett så självklart sätt i en text av fri och fantasifull karaktär tyder detta, enligt Seppälä, på att diakoner hade en väletablerad roll i det liturgiska livet.¹⁷⁹ Anni Maria Laato, adjungerad professor vid Åbo akademi, har studerat hur

¹⁷⁴ Koet, Murphy och Ryökäs (red) 2018, Koet, Murphy och Ryökäs 2018, Thurén 2018, Seppälä 2018, Laato 2018, Voitiola 2018, Pylvänäinen 2018, Ryökäs 2015, Latvus 2017, Lodberg 2018a, Austgard 2018, Linde 2019a, Leis-Peters 2019, Christiansson 2019a

¹⁷⁵ Hansson, Mats J 2019a, Rodriguez Nygaard 2015, Jordheim 2019, Gävert 2016, Isomäki 2018, Christiansson och Engel 2017, Rodriguez Nygaard 2017, Edgardh och Lundström 2017

¹⁷⁶ Koet et al 2018, s 13 – 14

¹⁷⁷ Thurén 2018, s 117. I svenska Bibel2000 har grundtextens *diakonos* översatts till ”medhjälpare”, i norska Bibelen2011 ”diakoner”, i danska Bibelen på hvardagsdans ”hjaelper”, NIV, KJB m fl engelska bibelöversättningar har använt ”deacon”

¹⁷⁸ Thurén 2018, s 119 – 120, 130

¹⁷⁹ Seppälä 2018, s 234, 236 – 237, 244

diakoner omnämns i Tertullianus texter författade omkring år 200. Enligt Laato ingick diakoner i församlingens ledningsstruktur och kunde döpa, fullgöra administrativa funktioner samt på biskopens uppdrag besöka dem som satt i fängelse. Tertullianus förefaller enligt Laato inte ha känt till förekomsten av kvinnliga diakoner.¹⁸⁰ Anssi Voitila, adjungerad professor, har undersökt hur ”konceptet diakon” beskrivits i icke-kristna texter från första århundradet, och menar att diakonorden ska förstås som positivt värdeladdade uttryck för att agera på uppdrag av en primär agent.¹⁸¹

I en fristående artikel med titeln ”Diaconia – a make believe which continues” analyserar Esko Ryökäs den tysk-romänske teologen Paul Philippis texter om diakonins historia i ett betydelsefullt teologiskt uppslagsverk, och finner att diakoner och diakonissor har tillskrivits karitativa arbetsuppgifter i översättningen, utan att stöd för detta finns i originaltexten. Utifrån sin källgranskning drar Ryökäs i motsats till Philippi slutsatsen, att diakoner och diakonissor i fornkyrkan i huvudsak inte hade en karitativ funktion. Att ta hand om sjuka, fattiga, änkor eller föräldralösa beskrivs enligt Ryökäs som biskopens ansvar, och ett arbete som delades i hela församlingen. Diakonens roll var, enligt Ryökäs, att förmedla, företräda och representera.¹⁸²

Ytterligare ett bidrag från forskningsmiljön vid Östra Finlands universitet är Pauliina Pylvänäinens artikel ”More Than Serving: The Tasks of Female Deacons in The Apostolic Constitutions and The Letters to Olympias”. Artikeln bygger på hennes doktorsavhandling som visat, att fem verb som förekommer i en fras om kvinnliga diakoners uppgifter i den Apostoliska konstitutionen, och som traditionellt brukat översättas ungefär till ”tjänande”, har mera komplexa betydelser, t ex att på biskopens uppdrag hela eller bota från synd eller proklamera ett budskap.¹⁸³ En uppgift för kvinnliga diakoner var enligt Pylvänäinen att betjäna presbytern vid dop av kvinnor. I liturgiska församlingar skulle den kvinnliga diakonen enligt Pylvänäinen ”tjäna” tillsammans med den som läser och sjunger, finna plats åt alla kvinnor och tillsammans med manliga diakoner vakta dörrarna. Den kvinnliga diakonen skulle också på biskopens uppdrag leverera allmosor och gåvor till behövande. Ett av verben antyder enligt Pylvänäinen att kvinnliga diakoner kan ha haft en underordnad position.¹⁸⁴

I boken *Diaconia as care for the poor? Critical perspectives on the development of Caritative Diaconia* sammanfattar den finska bibelvetaren Kari Latvus en omfattande forskning om de grekiska diakonorden. Latvus följer diakonorden genom tolkningshistorien, från kristendomens rötter i judisk tradition fram till våra dagar, och visar att kopplingen mellan diakonatet och omsorgen om fattiga dyker upp först på 1500 – 1600-talet.¹⁸⁵ Latvus hävdar att det är från Luthers och Calvins

¹⁸⁰ Laato 2018, s 251 - 252

¹⁸¹ Voitila 2018, s 284

¹⁸² Ryökäs 2015, s 69 - 70

¹⁸³ Pylvänäinen 2018, s 76 - 77

¹⁸⁴ Pylvänäinen 2018, 82 - 84

¹⁸⁵ Latvus 2017, s 50 – 52, 55

texter som den tyska och nederländska tolkningstraditionen av diakonen som karitativ omsorgsgivare har vuxit fram. Genom analys av dokument från kyrkofädernas dagar visar Latvus också, att gammaltestamentliga påbud att visa omsorg om fattiga och sjuka alltid varit ett kännetecken för kristna församlingar. Latvus menar att förståelsen av diakoni som social omsorg ska ses som ett återbruk av grekiska ord som i vår tid fått en ny innebörd.¹⁸⁶

Två studier bidrar till att synliggöra den kvinnliga diakonistraditionens förgrundsgestalter. Den danska teologen Bodil Lodbergs artikel ”Diakonissernes indtog i Aarhus: - velfærdssamfundets oversete pionerer” lyfter tre kvinnliga pionjärer, bland annat diakonissan Marie Johanne Jensen (1854 - 1927) som gjort stora insatser för prostituerade kvinnor.¹⁸⁷ Lodberg sätter in syster Marie Johannes liv och verk i ett kvinnohistoriskt sammanhang, och menar att det vid tiden krävdes entreprenörskap för att som kvinna kunna etablera en plattform för socialt utvecklingsarbete. Enligt Lodberg använde syster Marie Johanne bibliska namn och berättelser som strategiska ”varumärken” för att inspirera till att stödja verksamheterna ekonomiskt.¹⁸⁸ Syster Marie Johanne upprättade en modell för goda organisationsstrukturer som enligt Lodberg säkrade verksamheternas kontinuitet och kom att leva kvar i samhällets institutioner.¹⁸⁹

En av den norska moderhusdiakonins förgrundsgestalter, diakonissan och författaren Ulrikke E ”Rikke” Nissen (1834 – 1892), lyfts fram i en artikel av Kitt Austgard vid Lovisenberg diakonale høyskole. Nissen var sjukvårdslärare vid Diakonissehuset Lovisenberg, och skrev den första norska boken om sjukvårdslära. Hennes författarskap omfattade, enligt Austgard, 50 artiklar, fyra böcker och ett antal rapporter, allt baserat på internationell forskning, samt läroböcker i teologi, medicin och diakoni.¹⁹⁰ Nissen deltog i internationella konferenser, publicerade på flera språk och var enligt Austgard övertygad om att internationellt samarbete var nödvändigt för att utveckla diakoni.¹⁹¹ Austgard ser etableringen av sjuksköterskeyrket som en global transnationell process, i vilken Rikke Nissens gärning, enligt Austgard, hade effekter utanför Norges gränser.¹⁹²

Stig Lindes bidrag ”Institutionaliseringen av en kallelse, framväxten av en yrkeskår” i antologin *Kan barmhärtigheten institutionaliseras* illustrerar utvecklingen av diakonuppdraget i jämförelsen mellan ödemarksdiakonen Nestor Sundin på 1920-talet och församlingsdiakonissan Inga-Karin Olsson på 1960-talet.¹⁹³ Av Sundins dagboksanteckningar framgår att han helt enkelt gick ut till de avlägsna stugorna och tog tag i vad helst som mötte, antingen det handlade om hygien, andlig vägledning eller sjukvård.¹⁹⁴ Även Olssons tjänst på 1960-talet utmärks av konkret hjälpverksamhet som t ex

¹⁸⁶ Latvus 2017, s 98

¹⁸⁷ Lodberg 2018a, s 1, 3 - 4

¹⁸⁸ Lodberg 2018a, s 6 - 8

¹⁸⁹ Lodberg 2018a, s 8

¹⁹⁰ Austgard 2018, s 102

¹⁹¹ Austgard 2018, s 110 - 112

¹⁹² Austgard 2018, s 113

¹⁹³ Linde 2019a, s 149 - 150

¹⁹⁴ Linde 2019a, s 150 - 153

att hämta ut pensioner, lägga om bensår eller förmedla begagnade kläder, men här fanns också församlingsverksamheter som syföreningar och juniorverksamhet.¹⁹⁵ Utgående från professionsteori hävdar Linde att diakoners roll fått karaktären av en yrkeskår, grundad i kallelse, och med ett historiskt arv av betydande handlingsfrihet, men med svagt organisatoriskt stöd och ett vigningsritual som är tveksamt om det går att leva upp till.¹⁹⁶

Annette Leis-Peters intervjustudie av svenska diakonissor födda 1920 – 1935 visade, att diakonissor som kom ut i församlingstjänst inte möttes som professionella auktoriteter, utan förväntades fungera som hjälpredor. Identiteten som diakonissor var betydelsefull för respondenterna även i hög ålder och i relation till ett sekulärt samhälle.¹⁹⁷ Elisabeth Christiansson relaterar i ett antologibidrag diakonins underordning till föreställningar om kvinnans natur i moderhusorganisationen och dess samtid.¹⁹⁸ Enligt Christiansson begränsas diakoners möjligheter att visa sin kompetens än idag av att kyrkliga karriärvägar kopplats till prästämbetet.¹⁹⁹

5.2 Diakoners professionalitet och utmaningar

Som jag tidigare framhållit finns det skillnader i synen på diakonatet mellan de nordiska länderna, men av mitt källmaterial framgår att det också finns stora likheter. En särskild svårighet som uppmärksammas i Mats J Hanssons antologibidrag ”Professionella diakoner?” är balansen mellan professionalitet och kallelse. En profession kännetecknas enligt Hansson bland annat av en avlastande avpersonifiering som håller isär yrkesrollen från den personliga identiteten. I socialt arbete är handlingsrepertoaren rättvisemotiverad och ofta standardiserad. Diakonens uppdrag däremot förutsätter kallelse, som implicerar ett personligt engagemang och relationsskapande utöver det professionen kräver, vilket ställer stora krav på diakonen att navigera i en yrkesroll som lätt kan bli gränslös.²⁰⁰ Hur detta dilemma kan ta sig uttryck i praktiken framgår av studier av diakoners nutida roll i finskt, norskt och svenskt församlingsarbete.²⁰¹ Trots att diakonatet i de tre länderna inte har samma konstruktion ger texterna en förvånansvärt samstämmig bild av diakoners arbetssituation.

Det finska diakonatets arbetsinsats lyfts fram i Diakonibarometern, en återkommande forskningsrapport i samarbete mellan det tvärvetenskapliga finska sällskapet för diakoniforskning DTS, Evangelisk-Lutherska kyrkan i Finland, Yrkeshögskolan Diakonia (Diak) samt Diakoniarbetarnas förbund. Rapportserien, som bygger på en webenkät som skickas till

¹⁹⁵ Linde 2019a, s 168 - 169

¹⁹⁶ Linde 2019a, s 171, 173, 175

¹⁹⁷ Leis-Peters 2016, s 104 - 105

¹⁹⁸ Christiansson 2019a, s 128

¹⁹⁹ Christiansson 2019a, s 130

²⁰⁰ Hansson, M. 2019a, s 196 - 197

²⁰¹ Gävert 2016, Isomäki et al 2018, Rodriguez Nygaard 2015, Rodriguez Nygaard 2017, Jordheim 2019, Christiansson och Engel 2017, Edgardh och Lundström 2017

diakonimedarbetare med två eller tre års mellanrum, visar bl a vilka typer av sårbarhet diakoner möter i sitt arbete och vilka diakonala behov som finns.²⁰² I mitt arbete har två rapportutgåvor i engelskspråkig version inkluderats. I *Diaconia Barometer 2016 – Findings in Brief* av Titi Gävert synliggörs en stor variation och komplexitet vad gäller olika former av utsatthet som diakoniarbetare kan möta i sitt arbete, exempelvis ekonomisk och social utsatthet, fysiska och psykiska hälsoproblem, arbetslöshet, ensamhet och svårigheter kopplade till åldrande. Det är också mycket vanligt att diakoner har kontakt med personer som har fler än en sårbarhetsfaktor. Nästan hälften av arbetstiden åtgår till direkt klientarbete vilket ofta utförs ute på fältet. Nästan alla respondenterna har arbetsuppgifter kopplade till nätverksbyggande, samverkan för ett gott samhälle och att skapa former och tillfällen för delaktighet.²⁰³

Enligt Gäverts rapport påverkades diakoners arbete av att fler migranter än vanligt kom till Nordeuropa under 2015. Av Finska kyrkans församlingar hade, enligt rapporten, 60 procent någon form av insats för nyanlända, vanligtvis utdelning av kläder och andra förnödenheter. Av respondenterna hade 55 procent noterat tecken på trauma hos de asylsökande de kommit i kontakt med, men det förefaller finnas en stor variation.²⁰⁴ Diakoners arbetsförhållanden har enligt författaren påverkats av ökande främlingsfientlig propaganda, bland annat genom behovet att motargumentera. Respondenterna lyfte fram vikten av mötesplatser och relationsskapande för att stävja främlingsfientliga tendenser.²⁰⁵ Hela 60 procent av respondenterna hade under 2015 mött personer som betett sig aggressivt eller hotande. Enligt Gävert har situationen förbättrats något jämfört med tidigare studier, men hon lyfter fram vikten av att diakoner erbjuds utbildning i bl a lågaffektivt bemötande. Förstärkt kompetens behövs även kring nätverkande, partnerskap samt kris- och traumabearbetning.²⁰⁶ Vid undersökningstillfället påverkades diakonernas arbetssituation av förestående förändringar i den finska socialförsäkringen, och Gävert problematiserar att myndigheterna planerat och dimensionerat dessa med utgångspunkt från personer med normal hälsa och kapacitet. Enligt Gävert har diakoners klienter ofta svårt att tillgodose sina rättigheter.²⁰⁷

Diaconia Barometer 2018. The many faces of loneliness utfördes i form av ett forskningssamarbete där fyra masterstudenter som också var diakoner utförde studien under ledning av en senior forskargrupp.²⁰⁸ Av respondenter som besvarat studien, omkring 30 procent av Finlands cirka 1300 diakoner, var hälften utbildade i socialt arbete och 40 procent hade sjuksköterskeutbildning.²⁰⁹ Studien visade att den reform på socialförsäkringsområdet som var på väg 2016 mycket riktigt fått stor påverkan på diakonernas arbetssituation, genom att många fler än vanligt sökte stöd från

²⁰² Gävert 2016, s 8 - 9

²⁰³ Gävert 2016, 11 – 12, 15 - 16

²⁰⁴ Gävert 2016, s 17 - 18

²⁰⁵ Gävert 2016, s 18 – 19, 30

²⁰⁶ Gävert 2016, s 26, 29

²⁰⁷ Gävert 2016, s 31

²⁰⁸ Isomäki, Lehmusmies, Salojärvi och Wallenius 2018, s 4

²⁰⁹ Isomäki et a 2018, s 8 - 9

kyrkan, eller behövde diakoners hjälp att söka stöd eller överklaga beslut. Respondenterna lyfte fram att det bistånd personer kunde få från kyrkan långt ifrån motsvarade de verkliga behoven, och därför i liten utsträckning bidrog till att förändra människors situation.²¹⁰ Enligt respondenterna är den diakonala insatsens viktigaste funktion att väcka hopp. Nio av tio anser att diakoner bör bedriva mer påverkansarbete. Diakoner som besvarat enkäten lyfter fram behovet av mer utbildning för att kunna analysera effekten av samhällsförändringar.²¹¹

Enligt rapporten är arbetet med digital diakonikommunikation en alltmer betydelsefull arbetsuppgift för diakoner. Websidor, e-post och Facebook användes som kanaler av nästan alla respondenter, 38 procent använde Instagram, medan vloggar, Twitter och Snapchat var mindre vanligt. I de flesta församlingarna saknades en diakonal kommunikationsstrategi.²¹² Respondenterna nyttjade sitt kontaktnät i t ex offentlig sektor för att informera och bedriva påverkansarbete. Andra viktiga kanaler var media, politiker och kyrkliga förtroendevalda. En av tio upplevde sin handlingsfrihet att bedriva påverkansarbete begränsad.²¹³ Respondenter lyfte fram att den digitala tekniken gör diakonala tjänster mer tillgängliga för vissa grupper, men riskerar att skapa nya former av utanförskap. För diakonen gjorde digitaliseringen gränsen mellan arbete och fritid mindre skarp, och arbetsgivaren såg inte alltid närvaron online som ”riktigt” diakonalt arbete.²¹⁴

Enligt författarna har diakoner en unik insikt i det finska samhällets baksidor, där fattigdom, arbetslöshet, missbruk och ensamhet lyfts fram som de största problemen. Respondenterna lyfte fram betydelsen av bön och den egna tron för att kunna behålla hoppet i arbetet med människor som lever i utsatthet.²¹⁵ I finskt diakonalt arbete är den typiske konfidenten, enligt rapporten, en ensam person som har problem med ekonomin. Ensamhet slår hårt i alla åldersgrupper men extra hårt bland äldre.²¹⁶ Rapporten visar att äldre diakoner gör fler hembesök än yngre. Arbetet med personer som har en svår ekonomisk situation utgör en stor del av diakonernas arbetstid.²¹⁷ Varannan diakon uppgav att förberedelse och medverkan i gudstjänst tar en stor del av arbetstiden. Arbetet med migranter och nyanlända förefaller enligt rapporten ligga på specialiserade diakontjänster medan det för de flesta diakoner utgör en mindre del av arbetstiden.²¹⁸ Forskargruppen problematiserar, att det diakonala arbetet i hög grad har kommit att bli en uppgift för professionella diakoner snarare än en uppgift för hela kyrkan. I enkätsvaren framkommer att diakoner upplever otillräckligt stöd från överordnade och uttrycker besvikelse över diakonyrkets låga status. Två diakoner av fem har övervägt att lämna yrket, vilket enligt författarna är en kraftig

²¹⁰ Isomäki et al 2018, s 10 - 12

²¹¹ Isomäki et al 2018, s 13

²¹² Isomäki et al 2018, s 17

²¹³ Isomäki et al 2018, s 18 - 19

²¹⁴ Isomäki et al 2018, s 20

²¹⁵ Isomäki et al 2018, s 14 - 15

²¹⁶ Isomäki et al 2018, s 26

²¹⁷ Isomäki et al 2018, s 29

²¹⁸ Isomäki et al 2018, s 39

ökning jämfört med Diakonibarometern 2013. Ett annat resultat av studien är den vikt diakoner vill lägga vid påverkansarbete, för att påverka beslut i riktning mot ett mer jämställt, rättvist och hållbart samhälle.²¹⁹

I tre norska bidrag tas frågan om diakoners kunskap och mandat ett steg vidare. Marianne Rodriguez Nygaard, försteamanuens vid VID vetenskapelige høyskole, undersökte i sin doktorsavhandling, *Caring to know or knowing to care? Knowledge Creation and Care in Deacons' Professional Practice in the Church of Norway* hur diakoner skapar ny professionell kunskap. Utgående från sociokulturell teori, där kunskapsutveckling förstås som en social och relationell process, har Rodriguez Nygaard analyserat styrdokument från diakonutbildningar, samt gjort en etnografisk fältstudie i norska församlingar.²²⁰ Rodriguez Nygaard visade att diakoner använder en mängd olika konceptuella och materiella verktyg, från teologi och kristen trospraktik, sociala vetenskaper och det dagliga livet, för att skapa kommunikation.²²¹ Enligt Rodriguez Nygaard använder diakoner sina professionella verktyg för att skapa och utforska ett ”möjlighetsfält” tillsammans med hjälpsökande personer. I Den norske kirke kan diakoner administrera nattvarden i samband med hembesök, vilket Rodriguez Nygaard lyfte fram som ett *hybrid space* som kan mediera mellan närhet och periferi.²²² Tvärtom från vad man kan förvänta sig utmärks församlingen som arbetsplats av en låg inbördes omsorgsnivå, inte bara i relation till diakoner utan alla professioner, vilket enligt Rodriguez Nygaard hämmar kunskapsprocesserna.²²³ I brist på relationella sammanhang söker diakoner samarbetspartners utanför det egna arbetslaget. Enligt Rodriguez Nygaard påverkar förlegade bilder av diakonalt arbete vilket mandat diakoner upplever sig ha. Rodriguez Nygaard menar därför att ett maktperspektiv bör integreras i teorier om professionella kunskapsprocesser.²²⁴

I en kritisk artikel med titeln ”Reflective Practice of Diaconia from the Margins: Ecclesiological and Professional Implications” fördjupar Rodriguez Nygaard frågan om diakoners mandat. Trots att diakonens roll förutsätts vara att verka bland, och med, människor som befinner ”i marginalen”, saknas enligt Rodriguez Nygaard en teoretisk och ekklesiologisk reflektion om vad denna marginal är, och vad arbetet där består i. Rodriguez Nygaard påpekar att retoriken om diakonatets betydelse för kyrkans trovärdighet inte motsvaras av verkligt inflytande och respekt för yrkesrollen.²²⁵ I artikeln diskuterar Rodriguez Nygaard begreppen *marginal*, *periferi* och *centrum* i förhållande till hur diakonatets roll beskrivs i styrdokumentet *Diakontjenesten i kirkens tjenestemonster*, antaget av norska Kirkemøtet 2011, vilket hon relaterar till diakoners faktiska arbetsuppgifter enligt material från hennes tidigare nämnda doktorsavhandling. Att befinna sig ”i marginalen” betyder enligt Rodriguez

²¹⁹ Isomäki et al 2018, s 40 - 41

²²⁰ Rodriguez Nygaard 2015, s 30, 47 - 48

²²¹ Rodriguez Nygaard 2015, s 87, 93

²²² Rodriguez Nygaard 2015, s 73, 149 ff

²²³ Rodriguez Nygaard 2015, s 143 - 144

²²⁴ Rodriguez Nygaard 2015, s 135 - 136, 139

²²⁵ Rodriguez Nygaard 2017, s 166 - 167

Nygaard inte att vara utsatt på alla livsområden, men att befinna sig i en situation i vilken man har begränsat beslutsutrymme.²²⁶

Rodriguez Nygaard visar på en dubbel retorik i det norska styrdokumentet, där exempel finns på såväl inklusivt som exkluderande språkbruk. Beslutsgången kring diakonatet beskrivs på ett sätt som antyder konsensus, men vid en närmare granskning visar Rodriguez Nygaard att endast en diakon ingått i kommittén på 21 medlemmar, och samme diakon var den enda diakonen av 115 röstberättigade som deltagit i beslutet. Rodriguez Nygaard hävdar att diakoner förpassats till periferin i beslut som gällde deras yrkesroll, medan biskopar och kyrkomötesdeltagare utgjort centrum. Texten om att kyrkomötet erkänner diakonens uppdrag ska därmed enligt Rodriguez Nygaard förstås som att centrum erkänner existensen av periferi.²²⁷ På samma sätt har Rodriguez Nygaard granskat hur marginaliserade människor beskrivs i dokumentet. Dessas lidande placeras ”i centrum av diakoni”, en diakoni som enligt Rodriguez Nygaard förpassats till periferin. Enligt Biskopsmötet är Ordet och Sakramenten det som utgör kyrkans centrum. Detta placerar enligt Rodriguez Nygaard präster i centrum medan diakoner, vars roll kopplas till ”evangeliet i handling”, återigen konstrueras som periferi.²²⁸

Rodriguez Nygaard vill bryta upp dikotomin bestående av, å ena sidan, biskopar och präster, ordet och sakramenten konstruerade som centrum, och, å andra sidan, diakoner, diakoni, lidande och handling konstruerade som periferi, med en tredje logik som hon kallar interaktionernas logik. Med en sådan logik uppstår ingen klyfta mellan evangeliet i form av ord och sakrament och evangeliet i handling. Enligt Rodriguez Nygaard känns en kyrka igen genom sina relationer, och att gestalta evangeliet ska snarare förstås som ett verb: att följa Jesus.²²⁹ Hon problematiserar det systematiska osynliggörandet av diakoners professionella kompetens som följer av förenklade språkbilder som ”ord” och ”handling” i styrande dokument, och argumenterar för att diakoners roll ska tolkas med utgångspunkt i en logik av interaktioner, vilket stämmer bättre överens med vad diakoner faktiskt gör. I de dokument som analyserades var människors lidande, enligt Rodriguez Nygaard, inte i centrum av kyrkans uppmärksamhet. Att sätta marginalen i centrum öppnar enligt Rodriguez Nygaard för interaktion med en mera komplex verklighet.²³⁰

I relation till Rodriguez Nygaards forskningsresultat är Kari Jordheims undersökning av studenter på väg mot kyrkliga yrken intressant. I studien undersöktes motiven till studenternas yrkesval, och faktorer som kan verka rekryterande. Av 225 respondenter totalt var endast 17 diakonstudenter.²³¹ Bland blivande diakoner förefaller kombinationen av föreläsningar, praktik och egen reflektion ha varit viktig för att utveckla trygghet i den egna kompetensen och den blivande

²²⁶ Rodriguez Nygaard 2017, s 169 - 170

²²⁷ Rodriguez Nygaard 2017, s 171 - 172

²²⁸ Rodriguez Nygaard 2017, s 173 - 175

²²⁹ Rodriguez Nygaard 2017, s 175, 178

²³⁰ Rodriguez Nygaard 2017, s 183 - 185

²³¹ Jordheim 2019, s 2 - 4

yrkesrollen. En kritisk synpunkt från diakonstudenterna, vilken understryker Rodriguez Nygaards resultat, var att det förefaller vara vattentäta skott mellan de olika professionerna, och att det saknas fokus på att det, trots olika yrken, handlar om en och samma tjänst.²³² Nästan alla respondenter oavsett studieinriktning har varit kyrkligt engagerade under uppväxten, vilket enligt Jordheim tyder på att kyrkligt barn- och ungdomsarbete är den viktigaste rekryteringsfaktorn för kyrkligt arbete.²³³

Resultat liknande dem som förs fram i de norska och finska studierna finns i den svenska rapporten *Diakonins strukturer: En presentation av tre empiriska studier av den församlingsdiakonala verksamheten i Stockholms stift 2016/2017* av Elisabeth Christiansson tillsammans med religionssociologen Charlotte Engel. Rapporten ger en kritisk bild av svenska diakoners arbetsförhållanden. Enligt författarna är förväntningarna höga på diakonala insatser, men kompetensförsörjningen hotad på grund av stora pensionsavgångar och svårigheter att rekrytera. Det finns också svårigheter att hitta en god struktur och en gemensam tolkning av det diakonala uppdraget.²³⁴ Enligt rapporten framställs möjligheten till samtalsstöd som obegränsad i Svenska kyrkans marknadsföring, oavsett typ av problematik, vilket ställer stora krav på diakoners kompetens och erfarenhet men också på strukturer för styrning och ledning.²³⁵ Istället hamnar diakoner som är nya i yrket i situationer där de förväntas lära upp sig själva, och där ledning och organisation saknar kunskap om diakonalt arbete. Författarna hävdar att stora skillnader i yrkeskompetens kan medföra risker för de människor i särskilt utsatta livssituationer som diakonen är till för.²³⁶ I intervjuerna lyfte respondenter fram arbetsledningens brist på kunskap om diakoni som en försvårande arbetsmiljöfaktor, och kvarlevor av en traditionell syn på diakoni och diakonatet upplevdes som begränsande. Stressrelaterad ohälsa var inte ovanlig, och flera av de intervjuade diakonerna hade funderat på att lämna yrket.²³⁷

Enligt författarna tenderar svårigheter som hör hemma på en strukturell nivå att kopplas till diakonen som person istället för att ses som ett organisatoriskt problem. I rapporten benämns detta som ett ”diakonalt syndrom”.²³⁸ Hierarkiska och stereotypa könsroller är enligt författarna en av de faktorer som kan påverka diakoners arbetssituation. En annan faktor är otidsenliga uppfattningar om diakoni och diakoner som lever kvar. Den stora variationen i diakoners arbetsuppgifter bidrar också till otydligheten, och gör det svårt för ledningen att kunna rekrytera rätt kompetens. Författarna menar att Svenska kyrkan bör förtydliga innebörden av det diakonala uppdraget, och bestämma dess gränser.²³⁹

²³² Jordheim 2019, s 11

²³³ Jordheim 2019, s 26

²³⁴ Christiansson och Engel 2017, s 7, 9

²³⁵ Christiansson och Engel 2017, s 16 – 17, 21 - 22

²³⁶ Christiansson och Engel 2017, s 24 - 25

²³⁷ Christiansson och Engel 2017, s 27, 30

²³⁸ Christiansson och Engel 2017, s 32 - 33

²³⁹ Christiansson och Engel 2017, s 38 – 39, 42 - 43

I rapporten ingick även en delstudie där personer i ledande roller i Stockholms stift intervjuats. Bland de förbättringsområden som nämns, är insatser för att öka kunskapen om diakoni på ledningsnivå, genusmedvetenhet, prioriteringar samt former för samverkan, mellan församlingar och mellan kyrkan och andra aktörer. En analys av församlingsinstruktioner visade på en mycket stor bredd i församlingarnas diakonala arbete. Enligt rapporten finns en strukturell könsrelaterad ojämlikhet i den kyrkliga vigningstjänsten.²⁴⁰

Ninna Edgardhs och Erik Lundströms artikel ”The Gender Order of Prophetic Diaconia” synliggör en annan konsekvens av denna ojämlikhet i sin analys av diakoner som ”kyrkans visselblåsare” genom profetisk diakoni, vilket diskuteras ur ett genusvetenskapligt perspektiv. Artikeln bygger på empiriskt material från Lundströms masteruppsats, vilken synliggjorde hur diakoner i sin profetiska uppgift begränsas av motstånd, ifrågasättande och brist på mandat. Författarna problematiserar att den kyrkliga traditionens patriarkala struktur är ett hinder för att kyrkor ska uppfattas som trovärdiga.²⁴¹ Enligt Edgardh och Lundström har dokument i Kyrkornas världsråd från 1980-talet och framåt allt starkare betonat den profetiska dimensionen av diakoni. Så även i Svenska kyrkan där biskopsbrev, som författarna påpekar, lyfter fram diakonins och diakoners uppgift att agera för att upprätta människovärdet. Att synliggöra kränkningar och orättfärdigheter kan dock enligt artikeln innebära att diakonin uppfattas som obekvämt både utanför och inom den kyrkliga kontexten. Rollen som visselblåsare kan t ex medföra risken att utsättas för skuldbeläggande och repressalier.²⁴² Forskning om genus och arbetsplatskultur visar, enligt författarna, att det finns betydande skillnader mellan kvinnors och mäns möjligheter, t ex vad avser karriärvägar och beslutsutrymme. I organisationer som styrs av män tolereras kvinnor så länge de håller sig inom normerna, men om de utmanar befintliga strukturer kan repressalier drabba hårt. Både kvinnor och män kan drabbas av repressalier, men för kvinnor personliggörs kritiken som brist på kompetens eller förmåga. Enligt författarna kan detta göra särskilt yngre kvinnor obenägna att blåsa i visslan.²⁴³

I Svenska kyrkan finns den profetiska uppgiften inskriven i diakonens vigningslöften. Ändå framgår av det empiriska materialet i Lundströms studie, att diakoner som protesterat mot orättvisor drabbats av negativa konsekvenser, eller betraktats som illojala. De vittnar enligt författarna om erfarenheter att ha lämnats utan stöd och att ha övergivits av sin ledning. Det empiriska materialet synliggör, enligt författarnas analys, ett mönster där diakonen, oftast en kvinna, agerar till förmån för sårbara eller utsatta människor, som ofta också är kvinnor, vilket ifrågasätts eller kritiserats av en överordnad som oftast är man. Det profetiska uppdraget tycks ha två riktningar, dels utåt i förhållande till människors utsatthet, och samtidigt också inåt, i förhållande

²⁴⁰ Christiansson och Engel 2017, s 44, 50, 59

²⁴¹ Edgardh och Lundström 2017, s 38 - 39

²⁴² Edgardh och Lundström 2017, s 41 - 42

²⁴³ Edgardh och Lundström 2017, s s 43 - 44

till vad diakoni och diakoner tillåts vara.²⁴⁴ När den profetiska diakonin utmanar föreställningar om kyrkan är det, enligt artikeln, diakoner som betalar priset. Det skapar en emotionell stress där diakoner kläms mellan sin vilja att följa sina vigningslöften, och rädsla för vilka konsekvenser det kan innebära. Författarna framhåller att det också finns goda exempel i materialet, där diakoners expertis och agentskap får stöd. Lundström och Edgardh argumenterar för behovet av fortsatt studium av förhållandet mellan profetisk diakoni och kön.²⁴⁵

De studier som jag här har presenterat visar en samstämmig bild av svårigheter som påverkar diakoners förutsättningar att bedriva och utveckla diakonalt arbete. Trots skillnader i förståelsen av diakonatet i Finland, Norge och Sverige framträder stora likheter mellan studierna, vad gäller komplexiteten i arbetsuppgifterna, och en otydlighet kring mandat och uppdragets gränser. Studierna visar på brister vad gäller organisatoriskt stöd, och mönster av undervärdering som bl a kan kopplas till kön eller en underordnad plats i hierarkin.

I relation till Blennbergers koncentriska diakonimodell befinner vi oss i detta kapitel i centrum av cirkeln, där diakoni förstås som liktydigt med diakonatets funktion.²⁴⁶ De lutherska majoritetskyrkorna i Norge, Finland och Sverige har olika tolkning av diakonatet i förhållande till den kyrkliga ämbetsstrukturen, men dessa skillnader i ämbetssyn verkar inte på något avgörande sätt ha påverkat diakoners status eller arbetsuppgifter. Trots en formellt starkare ställning för diakoner i Svenska kyrkan, där diakonatet förstås som ett led i det treledade kyrkliga ämbetet, framstår enligt källmaterialet samma typ av begränsningar i de tre länderna. En tolkning av resultaten ur genus- och maktperspektiv skulle kunna indikera att diakoners roll idag fortfarande till viss del begränsas av en äldre tolkningstradition, där diakoni kopplas till en tjänande omsorg, och omsorg till kvinnligt kön, varigenom diakoni konstrueras som underordnad.

I förhållande till förståelsen av *Diakonia* i ekumeniska samverkansorgan, där diakoni beskrivs som en transformerande, frigörande kraft som är konstituerande för kyrkan, är det intressant att medlemskyrkor i dessa organisationer samtidigt systematiskt underordnar och osynliggör den diakoni man vill ska känneteckna kyrkan. Edgardhs forskning visar på ett nästan övertydligt sätt hur diakonatets underordning inte bara handlar om ämbete utan också om kön och en låg samhällelig värdering av omsorgsarbete²⁴⁷ De nordiska kyrkorna förefaller ha långt kvar innan de i verkligheten levt upp till titeln på Lutherska världsförbundets strategidokument, *It will not be so among you!*

²⁴⁴ Edgardh och Lundström 2017, s 45 - 46

²⁴⁵ Edgardh och Lundström 2017, s s 47 - 48

²⁴⁶ Blennberger 1989, s 43 - 44

²⁴⁷ Förutom den text av Edgardh och Lundström som refereras i detta kapitel, se även tidigare refererade arbeten av Edgardh

6 Diakoni som omsorg om människor i utsatta livssituationer

”Jag var hungrig och ni gav mig att äta, jag var törstig och ni gav mig att dricka, jag var hemlös och ni tog hand om mig, jag var naken och ni gav mig kläder, jag var sjuk och ni såg till mig, jag satt i fängelse och ni besökte mig.”²⁴⁸

I ett av de stora diakonala narrativen uppmanar Jesus till radikal och konkret omsorg om människor på samhällets undersida; de som är hungriga och törstiga, hemlösa, nakna, sjuka eller i fängelse. Svenska diakoner lovar i sina vigningslöften att hjälpa dem som behöver deras tjänst och stå på de förtrycktas sida. I den diakoniförståelse som etablerat sig i KV uppfattas diakoni som ett kännetecken för kyrkan: utan diakoni kan kyrkan inte vara kyrka.

Det radikala i diakoniuppgiften kan, som tidigare beskrivits, vara svår att förverkliga när kyrkor ska vara tecken på Guds kärlek på samma gång som de är en del av maktapparaten, och än mer när kyrkor och trosbaserade organisationer ska konkurrera på en sekulär välfärdsmarknad. Jesu radikala uppmaning harmonierar inte särskilt väl med den lutherska territorialförsamlingens, och senare välfärdsstatens, uppfattning om att världens fattiga kan delas in i ”rätta” fattiga, för vilka man har ansvar, och andra fattiga som får söka någon annanstans.²⁴⁹ I detta kapitel presenterar jag studier om diakonal praktik i kyrkor och diakoniinstitutioner, både goda och framgångsrika exempel, och tillfällen när omsorgen förefaller ha gått snett.²⁵⁰

6.1 Rum för hungriga, rättslösa och hemlösa

Som framgår av tidigare redovisade texter är fattigdom, trots generella välfärdssystem, inte utrotad i de nordiska länderna. En forskargrupp vid Svenska Social- och Kommunalhögskolan i Helsingfors, ledd av professor Helena Blomberg, har jämfört finska diakoni- och socialarbeters syn på fattigdomens orsaker genom en enkät till medarbetare som arbetar med bistånd i tre olika organisationer: socialförsäkringsmyndigheten Kela, socialarbetare som tillhör fackföreningen Talentia, samt diakoniarbetare i Evangelisk-Lutherska kyrkan i Finland.²⁵¹ Studien visade att alla tre organisationernas medarbetare huvudsakligen ansåg fattigdom som orsakad av generella orättvisor i samhället. Detta var särskilt tydligt hos diakoner och socialarbetare, vilka kopplade fattigdom till trygghetssystemens byråkratiska regelverk och låga ersättningsnivå, medan respondenter anställda på socialförsäkringsmyndigheten i högre grad tenderade att koppla fattigdom till individuella

²⁴⁸ Bibel2000, Matt 25:35-37

²⁴⁹ Brodd 1997 s 28

²⁵⁰ Blomberg et al 2015, Salonen 2016, Gunnes 2017, Lid 2019, Haugen 2017, Idestrom och Löf Edberg (red) 2018, Brodd 2018, Löf Edberg 2018a, Idestrom 2018, Jacobsson Grip 2018, Nordenstorm 2018, Lundmark 2018, Wadstein 2018, Löf Edberg 2018b, Hege Grung, Danbolt & Stifoss-Hanssen 2016, Linde 2019b, Torkelsen 2015, Austad 2016, Frøkedal, Stifoss-Hanssen, Ruud, DeMarinis et al 2017, Rudolfsson 2015, Kleiven 2018, Elmquist, Abramsson och Cedersund 2016, Pöyhönen och Seppänen 2016, Hellqvist och Sandberg 2017, Lundgren 2018, Idestrom och Linde 2019, Leis-Peters 2017, Stene 2016, Wyller 2016

²⁵¹ Blomberg et al 2015, s 328

faktorer som t ex brist på ansträngning. Skillnaderna förklarades i studien med att socialarbetare och diakoner har mer direktkontakt med människor som lever i fattigdom.²⁵²

Den finska teologen Anna Sofia Salonens artikel ”Food for the soul or the soul for food: User's perspectives in religiously affiliated food charity in a Finnish city”, är en del i hennes sammanläggningsavhandling, och baseras på fältstudium av platser för matutlämning drivna av kyrkor eller religiösa organisationer i Tampere (Tammerfors). Salonen har kartlagt hjälparbetet ur ett brukarperspektiv. Matbanker, ofta drivna av religiösa organisationer, uppkom i Finland i en ekonomisk kris i början av 1990-talet, och har blivit bestående. De drivs i hög grad med hjälp av mat som blivit över i butiker, men också av medel från EU:s stödprojekt.²⁵³ Salonen studerade fyra olika matutlämningsställen med koppling till kyrkor. Förutom utdelning av mat förekom också religiösa inslag i form av t ex gudstjänster, sånger, textläsningar eller vittnesbörd. Även om gudstjänstdeltagandet beskrevs som frivilligt kan det enligt Salonen uppfattas som ett villkor som placerar brukaren i underläge, vilket gör det svårt att uttrycka eventuellt missnöje.²⁵⁴ I analysen av matbankerna har Salonen belyst frågor om bl a kö-kultur, väntande och social kontroll. Besöken på matbanken uppfattas av brukarna som socialt viktiga sammanhang, som antingen kan utfalla positivt, eller resultera i känslor av besvikelse och maktlöshet.²⁵⁵ Salonen problematiserar att matbankernas verksamhet inte adresserar orsaker till fattigdom, och att varken den materiella eller andliga hjälpen är utformad utifrån målgruppens önskemål eller behov. Deltagarna tar, enligt Salonen, vara på kreativa utrymmen till aktörskap på de sätt som blir möjliga.²⁵⁶ Enligt Salonen bygger matbankernas verksamhet på att vissa aktörer får ett överskott, som annars skulle blivit till avfall. Härigenom riskerar matbankerna att legitimera ett produktionssystem som driver överproduktion. Kyrkor och organisationer som är engagerade i hjälpverksamhet bör, enligt Salonen, vara en kritisk röst och driva social förändring.²⁵⁷

Ett annat sätt att vara kyrka för och med människor i utanförskap beskrivs i Gyrid Gunnes etnografiska studie ”Our Lady of the heterotopia: An empirical theological investigation of heterotopic aspects of the Church of Our Lady, Trondheim”. Vår Frue kirke i Trondheim drivs som en s.k. Open church av Kirkens Bymisjon med hjälp av många volontärer, och bland besökarna finns många som lever i socialt utsatta livssituationer. I samband med övertagandet byggdes kyrkorummet om; kyrkbänkar togs bort och gav plats för kök och matservering.²⁵⁸ Gunnes har undersökt hur förändringen av Vår Frue kirke påverkat förståelsen av kyrkorummet som plats, och menar att det kan tolkas som *ecklesial spatial rättvisa* att tillgången till kyrkorummet inte begränsas av kläd- och uppförandekoder, något som enligt Gunnes vittnar om Guds radikala inkluderande

²⁵² Blomberg et al 2015, s 329

²⁵³ Salonen 2016, s 11, 19 - 20

²⁵⁴ Salonen 2016, s 41 - 43

²⁵⁵ Salonen 2016, s 44

²⁵⁶ Salonen 2016, s 47 - 48

²⁵⁷ Salonen 2016, s 50 - 53

²⁵⁸ Gunnes 2017, s 57

av var och en.²⁵⁹ Enligt Gunnes främjas också *rituell rättvisa* genom att människor i missbruk, som ofta utestängs från sammanhang för rituella avsked, kan sörja och bli sörjda vid en minnesstund för avlidna varje torsdag.²⁶⁰

Gunnes hävdar, med stöd av sina empiriska fynd, att Vår Frue kirke konstruerar ett *heterotopiskt rum*, annorlunda än staden utanför.²⁶¹ Vår Frue kirke konstruerar sitt rum som *kyrka*, trots avsaknad av praktiker som normalt förknippas med en sådan plats. Informanterna markerar avstånd till pompösa kyrkor där man måste uppföra sig, och ser den egna kyrkans konkreta omsorg som ett uttryck för evangelium. Personal som intervjuats drar parallellen mellan Jesu sårade händer och missbrukare med sönderstuckna armar.²⁶² Detta skulle kunna förstås som ecklesialt motstånd mot den traditionella bilden av kyrkan, men enligt Gunnes också som gestaltningen av en utopi; den ecklesiologiska utopin om en inkluderande folkkyrka, eller den teologiska utopin om en Gud som uppenbarar sig i det marginaliserade och utstötta.²⁶³

VID-professorn Inger Marie Lids artikel ”From institutionalisation to citizenship: lessons learned from studying diaconal practice in a Norwegian context” skildrar en helt annan typ av rum; en norsk diakoniinstitution för döva och funktionshindrade, vilken så sent som på 1980-talet utmärktes av radikal segregering. Lid har studerat hur institutionen förstod sin diakonala uppgift vid den tid då funktionshindrade i större utsträckning börjat ses som personer med rättigheter. Lid problematiserar att institutionen inte själv, utifrån diakonala värden, kunnat identifiera bristerna i praktiken.²⁶⁴ I analysen ställs verksamheten i relation till bl a FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionshinder, samt det teologiska konceptet *Diakonia*.²⁶⁵ Lid problematiserar att Den norske kirkens *Plan for diakoni* inte adresserar funktionshindrade personers rättigheter, trots att funktionshindrade ofta utsätts för diskriminering.²⁶⁶ Begreppet ”rättvisa” kopplas i dokumentet, enligt Lid, till sammanhanget av internationell diakoni och metaforen ”kamp”, vilket kan innebära att rättvisedimensionen osynliggörs i relation till omsorgspraktiker. Lid argumenterar för ett brukarperspektiv i studiet av omsorgsdiakoni.²⁶⁷ I antologin *Diakoni og velferdsstat. Utvikling av en diakonal praksis i samspill med myndigheter, sivilsamfunn og borgere*, vilken jag tyvärr inte haft tillgång till under detta arbete, finns en mer omfattande analys.²⁶⁸

I Hans Morten Haugens artikel ”Den vanskelige forsoningen. Den norske kirke, Kirkens Sosialtjeneste og Romanifolket/Taterne” skildras ett misslyckat försök till försoningsprocess mellan Den norske kirke och Romer och Resandefolket. Tvisten avsåg en period av

²⁵⁹ Gunnes 2017s 56 - 57

²⁶⁰ Gunnes 2017, s 59

²⁶¹ Gunnes 2017, s 60 - 61

²⁶² Gunnes 2017, s 63 - 64

²⁶³ Gunne 2016, s 66

²⁶⁴ Lid 2019, s 59, 61

²⁶⁵ Lid 2019, s 52, 58 – 59

²⁶⁶ Lid 2019, s 58

²⁶⁷ Lid 2019, s 56, 62

²⁶⁸ Lid (red) 2018

tvångsassimilering som inleddes omkring år 1900, i vilken den mest aktiva aktören, enligt Haugen, var *Foreningen til Modarbeidelse af Omstrejfervæsenet* som senare kom att heta *Norske misjon blant hjemløse* (NMBH). Föreningen var formellt fristående från Den norske kirke men leddes av präster och utgick från en diakonal värdegrund.²⁶⁹ Försoningsprocessen inleddes 1997 och har inte fullt ut kunnat slutföras. Processen ledde även till konflikt mellan Den norske kirke och tidigare anställda i organisationen NMBH vilket resulterat i en parallell försoningsprocess. Haugen analyserar det komplicerade händelseförloppet, i syfte att besvara frågan om vad som skedde och vad som kunde gjorts annorlunda, med utgångspunkt i begreppen *beklagande*, *ursäkt*, *förlåtelse*, *försoning*, *skuld* och *ansvar*.²⁷⁰ Enligt Haugen har ordvalet stor betydelse när en mäktig part vill göra upp. Det är skillnad på att *beklaga* något och att be om *ursäkt*. Att be om *förlåtelse* erkänner skuld men rymmer en förväntan, eller t o m krav, på att få något tillbaka. *Försoning* däremot är en process där offret bestämmer när nästa steg kan tas.²⁷¹

Processen inleddes 1997 i god vilja, men vid Kirkemøtet 1998 debatterades övergreppen mot romer i ordalag som fick tidigare anställda i NMBH att känna sig anklagade.²⁷² Under åren som följde skedde förhandlingar i olika konstellationer, vilket utmynnade i ett samarbetsavtal med Romanifolkets Landsforening, och en TV-sänd gudstjänst med en bön om förlåtelse till det romska folket.²⁷³ Omtvistade formuleringar i kyrkomötesbeslutet 1998 ledde till ett omformulerat beslut ett par år senare, där både orden ”förlåtelse” och ”ursäkt” ingick.²⁷⁴ För att de som drabbats av assimileringspolitikerna skulle kunna få ekonomiskt vederlag instiftades en fond, ledd av representanter för olika romska organisationer. Emellertid drabbades stiftelsen av inre stridigheter, och efter att ekonomiska oegentligheter uppdagats stoppade staten utbetalningarna. För detta stämde stiftelsen staten 2016.²⁷⁵ Enligt Haugen bidrog kyrkans agerande, att förhandla med vissa romska organisationer men lämna andra utanför, till att öka spänningen mellan olika grupperingar i den romska/resande befolkningen.²⁷⁶ Haugen problematiserar den komplexa relation Den norske kirke hade med minst sex olika aktörer i de två försoningsprocesserna. Målet med försoning är, enligt Haugen, att de människor som bär på sår ska få hjälp att läka, och att organisationer ska kunna tillvarata sina intressen. För detta krävs, enligt Haugen, att den interna processen hos båda sidor fungerar tillräckligt väl, och att människor inte stämplas eller kategoriseras oförtjänt.²⁷⁷

²⁶⁹ Haugen 2017, s 243

²⁷⁰ Haugen 2017, 243 – 244, 247

²⁷¹ Haugen 2017, s 246

²⁷² Haugen 2017, s 249 - 250

²⁷³ Haugen 2017, s 248 - 250

²⁷⁴ Haugen 2017, s 251

²⁷⁵ Haugen 2017, s 254 - 255

²⁷⁶ Haugen 2017, s 257 - 259

²⁷⁷ Haugen 2017, s 259 - 260

De forskningsbidrag som jag ovan har redogjort för har, på olika sätt, adresserat frågor om hur diakoni förhåller sig till processer och konstruktioner som antingen kan bereda rum för människor, eller stänga dem ute. Blomberg et al visar, att det bland diakoniarbetare, precis som hos socialarbetare i den offentliga välfärden, finns en god förståelse för att faktorer på samhällsnivå skapar ojämlikheter som bidrar till fattigdom och utanförskap. Salonens studie av besökare vid de finska matbankerna visar, att de kristna organisationer som delar ut mat ändå verkar agera utifrån ett välgörenhetsparadigm, och inte i någon större omfattning berett plats för brukarna att utforma verksamheten utifrån sina önskemål och behov. Det är istället organisationerna som sätter villkoren, och deltagarna ges möjligheten att antingen lämna verksamheten eller förhålla sig till de uppställda villkoren.

I Vår frue kirke har ett medeltida kyrkorum i Gunnes ögon förvandlats till ett diakonalt *heterotopia*. Gunnes adresserar maktfrågorna utifrån teorier om spatialitet och makt, och gör just kyrkorummet till det rum där gränsen mellan olika nivåer kan överträdas. I Vår frue kirke har sådana frågor adresserats som inte tycks ha bearbetats i de finska matbankerna, nämligen vem rummet tillhör och vems livsvillkor som definierar det. Även Lids studie adresserar frågor om makt och maktlöshet. Hon ställer den mycket berättigade frågan om varför inte diakoniinstitutionen kunde korrigera sig själv, och åtgärda bristerna som begränsade de boendes mänskliga rättigheter, innan direktiv kom uppifrån. Varför var inte den diakonala värdegrunden tillräcklig?

För att främja *empowerment* behöver den starkare parten avstå sitt tolkningsföreträde, så att personer i diakonala verksamheter förvandlas från objekt för hjälpande till subjekt som sätter egna mål. Det är så jag tolkar Fretheims tidigare refererade text om en diakonal spiritualitet som i bön och handling strävar efter att inte sätta marginaliserade människor på piedestal där de blir objekt.²⁷⁸ Det är också så jag förstår det ekumenisk-transformativa *Diakonia*-konceptets syn på egenmakt.²⁷⁹ Utmaningarna i ett sådant arbetssätt illustreras väl av de här refererade texterna.

6.2 Rum för själavård

Är själavård diakoni? Det kan man naturligtvis diskutera, men utgående från Blennbergers modell kan själavårdssamtalet ses om en kyrklig social omsorg. I samlingsvolymen *Att öppna ett slutet rum – själavård och ekklesiologi*, redigerad av docenten i kyrkovetenskap vid Uppsala universitet, Jonas Idestrom, och prästen och tidigare samordnaren för Jourhavande präst, Gunilla Löf Edberg, kopplas själavårdssamtalet till den vidare församlingskontexten i artiklar skrivna av både forskare och praktiker. I inledningskapitlet ger Sven-Erik Brodd en internationell forskningsöversikt, som pekar på vad han beskriver som en spretighet i förståelsen av själavård; att den kan uttolkas som en del av kyrkotraditionen, som pastoral eller diakonal omsorg i församlingens hägn, eller som en

²⁷⁸ Fretheim 2015, s 32 - 34

²⁷⁹ Ham 2014, s 111

variant av professionaliserad terapi.²⁸⁰ Gunilla Löf Edbergs bidrag reflekterar över hur själavårdslitteratur under 1900-talet, genom att forma själavårdare, kan ha påverkat den konkreta själavårdspraktiken.²⁸¹ Jonas Idestrom exemplifierar från sitt studium av glesbygdskyrkor hur själavårdande församlingsmiljöer har förmåga att överbrygga känslor av utanförskap.²⁸² Sara Jacobson Grip har genom djupintervjuer undersökt personers väg in i kyrkan ur ett relationellt perspektiv.²⁸³ Leif Nordenstorm presenterar resultatet av en studie om biktens plats i Svenska kyrkan. Enligt studien är det vanligt att bikten äger rum i ett själavårdsamtal.²⁸⁴ I Mikael Lundmarks bidrag analyseras församlingen som själavårdande miljö ur ett rollteoretiskt perspektiv.²⁸⁵ Cecilia Wadstein reflekterar över betydelsen av vänskap och kärlek, med utgångspunkt i ignatiansk andlighet.²⁸⁶ I bokens sista kapitel för Gunilla Löf Edberg samman själavårdsbordet med altaret, i en reflektion över själavårdsrummet som bärare av berättelser.²⁸⁷

Anne Hege Grung vid Oslo universitet, Lars Danbolt vid MF och professor Hans Stifoss-Hanssen vid VID har studerat den själavård och själavårdsförståelse som kommer till uttryck i den lokala församlingspraktiken i Den norske kirke, med hjälp av en enkätundersökning bland präster och diakoner.²⁸⁸ Studien visade, att de flesta präster och diakoner utför något de benämner som själavård, vanligtvis 5 – 15 ggr per månad. Diakoner har fler samtal än präster. Själavården är, enligt studien, en tillgänglig, synlig praktik som människor kan uppsöka.²⁸⁹ Enligt respondenterna håller själavård samman tro och liv, och representerar kyrkan eller ett kristet budskap. Aktivt lyssnande beskrivs som en av de främsta metoderna i själavårdspraktiken, och fokus ligger på konfidentens behov.²⁹⁰ Inslag från den kristna trospraktiken kan förekomma under samtalen; vanligast är välsignelsen, därefter förbön för den/det samtalet handlat om.²⁹¹ De flesta konfidenterna, men inte alla, är enligt respondenterna medlemmar i Den norske kirke, majoriteten är dock inte gudstjänstfirare. Diakoner har i högre grad än präster samtal med icke-kristna. Samtalens ämnen strukturerades i studien i tre kategorier; psykosocial belastning, sjukdomsrelaterade frågor eller andliga/existentiella frågor. Vanligast var sorg, därefter familjerelaterade problem.²⁹²

Enligt författarna skiljer sig ramarna för själavård från andra sammanhang för professionella samtal, och gestaltar lokalförsamlingens självbild av att vara till hands och till stöd. Författarna menar att själavård kan ses som en tjänst för lokalsamhället, vilken nyttjas av fler än kyrkans

²⁸⁰ Brodd 2018, s 29, 32 – 27, 42 – 44, 53

²⁸¹ Löf Edberg 2018a, s 57

²⁸² Idestrom 2018, s 93, 105

²⁸³ Jacobsson Grip 2018, s 110

²⁸⁴ Nordenstorm 2018, s 140 – 141, 144

²⁸⁵ Lundmark 2018, s 190 - 191

²⁸⁶ Wadstein 2018, s 198 - 199

²⁸⁷ Löf Edberg 2018b, s 232 - 233

²⁸⁸ Hege Grung, Danbolt & Stifoss-Hanssen 2016, s 30

²⁸⁹ Hege Grung, Danbolt & Stifoss-Hanssen 2016, s 32, 39

²⁹⁰ Hege Grung, Danbolt & Stifoss-Hanssen 2016, s 33 - 34

²⁹¹ Hege Grung, Danbolt & Stifoss-Hanssen 2016, s 35

²⁹² Hege Grung, Danbolt & Stifoss-Hanssen 2016, s 36 - 38

medlemmar, och som en förebyggande insats mot psykosocial belastning som annars skulle kunna leda till sjukdom. Dess särart ger enligt författarna skäl att utveckla specifik teori för själavård.²⁹³

I en norsk-svensk religionspsykologisk studie har VID-doktoranden Hilde Frøkedal, i samarbete med en senior forskargrupp, där bland annat tidigare nämnde Stifoss Hansen och professor Valerie DeMarinis vid Uppsala universitet ingått, undersökt existentiella samtalsgruppspraktiker ledda av sjukhuspräster i den norska psykiatriska vården.²⁹⁴ Norska sjukhuspräster har sin anställning i sjukvården, och är vanligen vigda präster i Den norske kirke med en klinisk eller terapeutisk vidareutbildning.²⁹⁵ Studien genomfördes som en webenkät riktad till sjukhuspräster, biträdande samtalsgruppsledare (som ofta var sjuksköterskor), kliniker och chefer.²⁹⁶ Studien visade att gruppspraktikerna vanligen utgick från den psykodynamiska eller narrativa skolan, och utgjorde en etablerad och integrerad del av behandlingen, med mål som t ex att reducera symptom, adressera frågor om skam, och att möta existentiella och andliga behov.²⁹⁷ Studien fann att prästerna verksamma i mentalvården inte skulle ses som religiösa specialister, utan hade god terapeutisk kompetens såväl som klinisk erfarenhet.²⁹⁸

VID-forskaren Anne Austad, Terje Torkelsen vid Universitetet i Stavanger och den tidigare presenterade Stig Linde ger i varsin text teoretiska perspektiv på själavårdsuppgiften. Anne Austads bidrag finns i antologin *Diakonia in a Gender Perspective*, där hon för fram den psykologiska teorin DST (Dialogical Self Theory) som ett redskap för att stödja individers reflektionsprocess kring kön.²⁹⁹ Terje Torkelsens artikel ”Gjensyn som håpsdimensjon. En praktisk-teologisk studie” relaterar själavårdskontexten till bibeltexter om hopp, utgående från en fråga som ställts av en sörjande vid ett autentiskt själavårdsmöte: kommer vi att mötas igen efter döden?³⁰⁰ Stig Lindes antologibidrag diskuterar olika omsorgsteoretiska logiker i relation till kyrklig diakoni. Omsorgsforskaren Ingrid Motevasel skiljer enligt Linde på tre typiska professionella omsorgsformer; situationell omsorg, kontinuerlig omsorg och generell omsorg. Den situationella omsorgen kopplas till en viss situation, t ex gestaltas inom ramen för ett avtalat möte. Enligt Linde kan olika omsorgslogiker vara verksamma i diakonalt arbete.³⁰¹

Psykologen Lisa Rudolfsson behandlar i sin doktorsavhandling, *Walk With Me. Pastoral care for victims of sexual abuse viewed through existential psychology* själavård för personer som utsatts för sexuella övergrepp, med ett särskilt fokus på konsekvenser av prästers/pastorers absoluta tystnadsplikt.³⁰²

²⁹³ Hege Grung, Danbolt & Stifoss-Hanssen 2016, s 40 - 41

²⁹⁴ Frøkedal, Stifoss-Hanssen, Ruud, DeMarinis, Gonzales 2017

²⁹⁵ Frøkedal et al 2017, s 713 - 714, 721, se även ENHCC: Health care chaplaincy in Norway <http://www.enhcc.eu/norway.htm> läst 2020-05-14

²⁹⁶ Frøkedal et al 2017, s 717, 720

²⁹⁷ Frøkedal et al 2017, 720-721, 724

²⁹⁸ Frøkedal et al 2017, 724

²⁹⁹ Austad 2016, s 251

³⁰⁰ Torkelsen 2015, s 62, 64 - 65

³⁰¹ Linde 2019b, 208 – 210

³⁰² Rudolfsson 2015, s 27

Prästers och pastorers perspektiv och erfarenheter undersöktes med hjälp av enkätfrågor kring en fiktiv fallbeskrivning. Studien visade att offrets och förövarens kön hade betydelse för hur respondenterna bedömde fallbeskrivningen, och sin förmåga att kunna hjälpa personen.³⁰³ Fokusgruppsintervjuer med präster och pastorer visade att berättelser om sexuella övergrepp upplevdes som mycket svåra att bära, och väckte olika former av försvar. Själavården sågs också som en möjlighet för konfidenten att lasta av sig känslor av skuld och skam, och möta en kärleksfull Gud, representerad av kyrkan och dess ämbetsbärare.³⁰⁴

I avhandlingen ingår också en intervjuundersökning med personer som utsatts för sexuellt övergrepp och gått i själavård för detta. Informanterna uttryckte att övergreppen skapat en känsla av främlingskap i förhållande till församlingen. Det kristna symbolspråket väckte känslor av maktlöshet, ilska och besvikelse. De gudsbilder och rituella uttryck som konfidenterna upplevde som mest hjälpsamma förekom sällan i kyrkans sammanhang. Konfidenterna uttryckte att det fanns ett glapp mellan den kristna bilden av en god och allsmäktig Gud, och deras upplevelse av att Gud var frånvarande eller likgiltig.³⁰⁵ Själavårdaren kunde inte alltid ta emot deras berättelser, och möta behovet av att få uttrycka ilska och tvivel, vilket ledde till att konfidenterna upplevt sig förminskade. Vissa konfidenter beskrev att de utvecklade detektivliknande strategier, för att försöka hitta en själavårdare som kunde stå ut. I osäkra fall bedömde man det bäst att inget säga. Konfidenterna hade en ambivalent inställning till den absoluta tystnadsplikten. Konfidenter som också gått i psykoterapi upplevde, att psykoterapeuten inte förstätt hur frågor om tro interagerade med deras trauma, medan själavården inte räckt till som terapeutisk bearbetning. De uttryckte behov av en person med dubbla kompetenser i terapi och själavård.³⁰⁶

Enligt Rudolfsson är själavård i fallet av sexuella övergrepp en situation som placerar både konfidenten och själavårdaren i en sårbar situation, med otydliga terapeutiska ramar som kan fungera som både sårbarhet och resurs.³⁰⁷ Enligt Rudolfsson kan den absoluta tystnadsplikten göra det möjligt för konfidenter att våga dela sin berättelse, men skapar också risker både för konfidenten, som kanske inte får adekvat hjälp, och för själavårdaren, som inte kan få handledning och stöd, och riskerar att smittas av trauma.³⁰⁸

I anslutning till Rudolfssons studie vill jag också lyfta fram VID-professorn Tormod Kleivens artikel ”Not in my Church”: When Sexual Abuse affects the Congregation” om tänkbara förhållningssätt när en kyrklig ledargestalt anklagas för sexuella övergrepp. Enligt Kleiven utgår ett sexuellt övergrepp från ett asymmetriskt maktförhållande med en komplex maktdynamik. Om den som begått övergreppet är den teologiske ledaren kan, enligt Kleiven, församlingen visa prov på en

³⁰³ Rudolfsson 2015, s 28 - 29

³⁰⁴ Rudolfsson 2015, s 30 - 31

³⁰⁵ Rudolfsson 2015, s 32 - 34

³⁰⁶ Rudolfsson 2015, s 34 - 36

³⁰⁷ Rudolfsson 2015, s 38, 41 - 43

³⁰⁸ Rudolfsson 2015, s 43 - 46

mångfald mekanismer, t ex osynliggörande, dömande och skuldbeläggande.³⁰⁹ När ett övergrepp avslöjats intar, enligt Kleiven, församlingsledningen vanligen någon av de tre positionerna *åskådare*, *skadad* eller *upprätt*. Positionerna kan också tolkas som faser i en process där församlingen kan gå från offer till överlevare.³¹⁰

I åskådarpöositionen fortsätter verksamheten som vanligt, och det som hänt tystas ned. Som en konsekvens överges församlingen, och förtryckande beteenden kan normaliseras.³¹¹ I positionen *skadad*, tolkar ledningen det som att det är församlingen som drabbats. Fokus är på förövaren och den egna upplevelsen av skada, vilket sätter offrets behov i bakgrunden. Om inte församlingen lyckas genomgå en konstruktiv sorgprocess, kan den förbi skadad och desillusionerad.³¹² Att leda församlingen från upplevelsen att vara skadad till den uppräta positionen handlar, enligt Kleiven, om att utveckla självbilden av församlingen som överlevare, med förmåga att relatera till både offret som drabbad och förövaren som ansvarig. Det är, enligt Kleiven, en process med ett tydligt diakonalt perspektiv, med respekt för att alla inte tycker lika, och medvetenhet om att makt ska brukas på ett sätt som bygger egenmakt, ger röst åt utsatthet och rättvisa åt de förtryckta.³¹³

Studierna visar att de självvårdspraktiker som redovisats här i hög grad kan förstås som diakoni. Självvård kan ge ett terapeutiskt bidrag även om den inte ska förstås som terapi. Det självvårdande samtalet är en tjänst som erbjuds fler än församlingens medlemmar, och kan, men måste inte, ha ett samband med den vidare församlingskontexten. Svenska prästers absoluta tystnadsplikt kan vara både en möjlighet och ett hinder som skapar risker för både självvårdare och konfident.

6.3 Rum för äldre och ensamma

Två studier i materialet lyfter fram diakonins bidrag vad gäller äldres livskvalitet. Rapporten *Omsorgen om landsbygdens äldsta: Kommuner och civilsambälle i fokus* av äldreforskare vid Linköpings universitet, Anna Elmqvist, Marianne Abramsson och Elisabet Cedersund, belyser den betydelse Svenska kyrkan och andra aktörer i civilsamhället har i omsorgen om äldre på mindre orter.³¹⁴ De äldre beskrivs som starkt rotade i sina hus och gårdar, med en vilja att bo kvar i det längsta.³¹⁵ Kommunmedarbetare lyfte fram ett ökande behov av civilsamhällets insatser pga ett kärvare ekonomiskt klimat, men uttryckte samtidigt att kommunen inte ska vara beroende av frivilliga insatser.³¹⁶ Både kommundienstämän och informanter från civilsamhället såg äldre som en resurs i

³⁰⁹ Kleiven 2018, s 55 – 56, 58 - 59

³¹⁰ Kleiven 2018, s 59

³¹¹ Kleiven 2018, s 60 - 62

³¹² Kleiven 2018, s 63 - 66

³¹³ Kleiven 2018, s 66 - 68

³¹⁴ Elmqvist, Abramsson och Cedersund 2016, s 6 - 7

³¹⁵ Elmqvist et al 2016, s 31 - 32

³¹⁶ Elmqvist et al 2016, s 49 - 50

föreningslivet. De äldres nätverk beskrivs som geografiskt mer platsbundna än yngre människors mera rörliga nätverk.³¹⁷ Enligt informanter från Svenska kyrkan är informella sociala nätverk en viktig kanal i det uppsökande diakonala arbetet, och äldre personer, ofta kvinnor, ansågs vara centralpersoner i kraft av sitt sociala ansvarstagande och sin goda personkunskap. Diakoner som intervjuats problematiserade att anhöriga nu förväntas ta ett tyngre ansvar för omsorgen om äldre, samtidigt som färre äldre har vuxna barn i sin geografiska närhet.³¹⁸

Svenska kyrkan beskrivs i rapporten som en stark omsorgsaktör, med ett nära samarbete med kommun och region. Kyrkans personal prioriterade att besöka personer som har få eller inga sociala relationer, dels för att hushålla med sina resurser, men också för att inte slå ut befintliga sociala nätverk.³¹⁹ På de tre orterna arrangerar Svenska kyrkan aktiviteter som t ex sopplunch, andakter och födelsedagsuppvaktning, och strävar efter att stärka deltagarnas känsla av delaktighet i lokalsamhället. Enligt rapporten är kyrkan, särskilt diakonerna, ofta den första som en person kommer till med sitt behov av hjälp. Målet är då, enligt respondenterna, att personen ska nå insikt om vilken hjälp som behövs och kunskap om var den finns att få.³²⁰ Rapporten synliggör en glesbygdsdiakoni som arbetar aktivt med relationsskapande, inte bara i centralorten, utan också ute i bygden. Enligt rapporten står kyrkor och föreningar för en stor del av aktivitetsutbudet på landsbygden, och skapar forum där sociala nätverk kan bildas och fortsätta växa.³²¹

I en finsk studie av Päivi Maria Pöyhönen och Marjaana Seppänen vid Helsingfors universitet intervjuades socialarbetare i äldreomsorgen om ansvarsfördelningen mellan kyrkan och den offentliga välfärden i omsorgen om äldre.³²² Informanterna beskrev kyrkan som "people oriented" och lyfte fram dess expertis i att skapa relationsnätverk runt den äldre. Överlag fanns ett förtroende för kyrkan, och en positiv inställning till samarbete. Respondenterna problematiserade att kyrkans resurser krymper som en följd av vikande medlemstal, och att detta kan göra det svårt att tillgodose behovet av diakoni.³²³ Att möta psykosociala och andliga behov sågs av informanterna inte som den offentliga omsorgens kärnverksamhet, utan var något man var positiv till att släppa till andra aktörer. Diakoners hembesök lyftes fram som en viktig insats för att minska de äldres ensamhet. Kyrklig gruppverksamhet ansågs vara något främst för kyrkans medlemmar. "Kyrkan" användes som generell kategorisering, och låg kunskap fanns om vilka kyrkor, församlingar och samfund som faktiskt var inblandade. Tjänstemännen lyfte fram diakoners uppsökande arbete, och att diakoni ibland kan ta/få rollen som närmast anhörig när ingen annan finns. Det uttrycktes också förväntningar på att kyrkan ska göra det ingen annan gör, och det socialarbetarna inte hann med.³²⁴

³¹⁷ Elmqvist et al 2016, s 54, 56 - 57

³¹⁸ Elmqvist et al 2016, s 58 - 59

³¹⁹ Elmqvist et al 2016, s 60 - 61

³²⁰ Elmqvist et al 2016, s 61

³²¹ Elmqvist et al 2016, s 63, 66 - 67

³²² Pöyhönen och Seppänen 2016, s 165 - 166

³²³ Pöyhönen och Seppänen 2016 167

³²⁴ Pöyhönen och Seppänen 2016 168 - 170

I ett citat från en av informanterna beskrevs, att kyrkans uppgift, som borde ha varit komplementär, i ökande grad tvingas täta hålen i de allmänna omsorgssystemen.³²⁵

De två studierna visar på ett betydelsefullt bidrag från kyrkor i omsorgen om äldre, i både Finland och Sverige. Resultaten antyder att det finns förhoppningar att kyrkor och andra organisationer i civilsamhället ska fånga upp behov den offentliga välfärden inte räcker till för. Den svenska studien synliggör betydelsen av kyrkans närvaro på landsbygden, och dess funktion för att stödja sociala nätverk.

6.4 Rum för asylsökande och nyanlända

Under hösten 2015 upplevde Europa en stor ökning av antalet personer som på olika vägar sökte sig till kontinenten för att söka asyl. I svenska media kom det som hände att gå under namnet ”Flyktingkrisen” men enligt UNHCR:s rapport var det fortfarande en mycket liten del av alla människor på flykt i världen det året som nådde Europas gränser.³²⁶ Fem publikationer i mitt forskningsmaterial, tre svenska och två norska, har kyrkans och trosbaserade organisationers insatser för och med asylsökande under 2015 - 2016 som sitt huvudsakliga ämne, och ämnet berörs också kortfattat i den finska Diakonibarometern 2016.³²⁷

I rapporten *En tid av möten: Arbetet med asylsökande och nyanlända i Svenska kyrkans församlingar 2015 – 2016* har Kristina Hellqvist och Andreas Sandberg vid Svenska kyrkans analysenhet kartlagt Svenska kyrkans insatser.³²⁸ Enligt studien, som baseras på en bred enkätundersökning i samtliga församlingar och pastorat, samt fallstudier i fem församlingar, har 82 procent av Svenska kyrkans församlingar och pastorat haft någon verksamhet för och med asylsökande och nyanlända, varav hälften startat helt ny verksamhet. De mest vanligt förekommande insatserna var ”språkcafé” och utdelning av kläder följt av stöd i myndighetskontakter, sociala aktiviteter och samtalsstöd.³²⁹ Svenska kyrkans insatser utmärktes av en hög grad av samarbete med myndigheter och andra organisationer, och ett omfattande psykosocialt stöd i form av bl a samtal och psykosocialt stödgruppsarbete för barn. Kyrkan har på olika sätt främjat nyanländas trosutövning, arbetat med interreligiös dialog, samt erbjudit gudstjänster på olika språk.³³⁰ Sammanlagt uppskattas församlingarnas verksamheter för asylsökande och nyanlända ha haft 37 500 besökare per månad,

³²⁵ Pöyhönen och Seppänen 2016, s 171

³²⁶ UNHCR Global trends 2015 <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/576408cd7/unhcr-global-trends-2015.html> läst 2020-04-16

³²⁷ Hellqvist och Sandberg 2017, Idestrom och Linde 2019, Lundgren 2018, Leis-Peters 2017, Stene 2016, se även Gävert 2016, s 17 - 18

³²⁸ Hellqvist och Sandberg 2017, s 9, 11, 26

³²⁹ Hellqvist och Sandberg 2017, s 12, 26 - 27

³³⁰ Hellqvist och Sandberg 2017, s 28, 36

och ha engagerat omkring 8000 volontärer.³³¹ Stödinsatserna finansierades till största delen med kyrkans egna medel.³³²

Genom sin närvaro i hela landet har Svenska kyrkan, enligt författarna, kunnat svara mot ett akut behov, tack vare tillgång på lokaler, personal med professionell kompetens och ett stort engagemang från volontärer. Enligt de fem fallstudierna har nätverk i lokalsamhället med tillit och goda relationer haft stor betydelse. I analysen lyfts diakoner fram som betydelsefulla i samarbetet med myndigheter.³³³ I intervjuer synliggörs att församlingarna även i vanliga fall fungerar som brygga i kontakten mellan myndigheter. Den mer restriktiva asyltagstiftning som togs i bruk i slutet av 2015 har enligt studien medfört en rollkonflikt mellan att vara samarbetspart gentemot myndigheter och att ge röst åt människor i en utsatt situation.³³⁴

Studien visar att såväl muslimska som kristna nyanlända vänt sig till Svenska kyrkan. I vissa fall har verksamheten anpassats för att göra det möjligt för fler att delta. Verksamheterna för asylsökande och nyanlända har vitaliserat församlingarna, och lett ökat engagemang, nya kunskaper, vänskapsband och en mer synlig mångfald. Möten med förtvivlade människor har ställt krav på professionalitet och en väl fungerande stödorganisation. I rapporten problematiseras en risk för asymmetriska relationer mellan dem som ger och tar emot stöd.³³⁵ Författarna lyfter fram Svenska kyrkans potential som brobyggare. Enligt studien har församlingarna sett sig själva som en del av lokalsamhället, med ett uppdrag större än den egna verksamheten. Genom verksamheterna för nyanlända har kontakter etablerats, som även i framtiden kan bidra till att hålla samman samhället och främja en god integration.³³⁶

Svenska kyrkan var bara en av många religiösa organisationer som var engagerade i flyktningmottagning under hösten 2015. Doktoranden Linnea Lundgrens artikel "A diversity of roles: The actions taken by religious communities in Sweden during the "refugee crisis" in 2015" jämförde två muslimska och tre kristna organisationers agerande.³³⁷ Samtliga respondenter lyfte fram religiösa organisationers betydelse i samhället, särskilt i relation till integration och stöd till nyanlända. Skillnader fanns i hur organisationerna förstod sin roll i samhället; som resurs för samhället, en plats för gemenskap, mission eller en alternativ röst.³³⁸ Enligt Lundgren finns en hög grad av överensstämmelse mellan hur informanterna uppfattat den egna organisationens roll i samhället i det normala fallet, och vilken roll man ansåg organisationen bör ha under mer exceptionella förhållanden, och hur man valde att förhålla sig till andra aktörer i samhället.³³⁹

³³¹ Hellqvist och Sandberg 2017, s 31 - 32

³³² Hellqvist och Sandberg 2017, s 36, 226

³³³ Hellqvist och Sandberg 2017, s 223, 225

³³⁴ Hellqvist och Sandberg 2017, s 226

³³⁵ Hellqvist och Sandberg 2017, s 227 - 228

³³⁶ Hellqvist och Sandberg 2017, s 230

³³⁷ Lundgren 2018, s 6, 12 - 13

³³⁸ Lundgren 2018, s 15

³³⁹ Lundgren 2018, s 11 - 12

Baserat på hur organisationerna tolkat sin roll har Lundgren konstruerat en typologi med tre olika profiler: *emergency responder*, *community-based continuer* och *spiritual integrator*.³⁴⁰

Gruppen *Emergency responders* var snabbt igång med hjälpinsatser av social karaktär, och engagerade många volontärer. Religionen sågs som drivkraft för rörelsen, men hjälpinsatsen var framför allt socialt inriktad. Många av volontärerna som engagerade sig i arbetet hade inte någon tidigare koppling till organisationen. Organisationen såg sig själv som en resurs för samhället, och det fanns sedan tidigare goda relationer med olika aktörer. Av de undersökta organisationerna var denna grupp den minst aktiva vad gällde att vara en samhällskritisk eller profetisk röst.³⁴¹

Gruppen *community-based continuers* allierade sig med liknande organisationer som den egna, och i redan etablerade projekt. Fokus låg framför allt på att integrera nyanlända i gudstjänstlivet, och man översatte gudstjänstordningar till flera språk, men man ville också stödja och komplettera det offentliga samhället och bidra till integration. Tonvikten låg på det religiösa budskapet, och organisationerna har också intagit en kritisk/profetisk roll i kampen mot förändringar i migrationspolitiken. Respondenter som intervjuats problematiserar, att den offentliga välfärden förväntar sig att religiösa organisationer ska bidra, men att dess värden och budskap inte är välkomna.³⁴² Den tredje profilen, *spiritual integrators*, ville använda religion för att förändra samhället. Genom att delta i böner och gudstjänster ska nyanlända integreras och bli bättre medborgare. Sociala aktiviteter sågs som redskap för mission. Organisationerna engagerade sig i låg grad i konkreta hjälpinsatser som t ex att erbjuda husrum eller samlar in kläder. Organisationerna ville vara en alternativ röst och stå upp för religiösa värden. I likhet med *community-based continuers* problematiserade man ett krympande utrymme för religion i den offentliga debatten.³⁴³

Av studien drar Lundgren slutsatsen, att religiösa organisationer i en utmanande samhällssituation tenderar att agera i enlighet med sin tidigare roll i samhället, och att detta inte följer religionsgränser. Det finns enligt Lundgren en betydande variation i vilka roller de religiösa organisationerna väljer att anta, och ser sitt resultat som början till ett teoretiskt ramverk.³⁴⁴

Jonas Ideströms och Stig Lindes teologiska aktionsforskningsprojekt i samarbete med Svenska kyrkan i Mölndal, har resulterat i flera publikationer och artiklar, bland annat projektrapporten *Det här är någonting vi måste göra. Ett teologiskt aktionsforskningsprojekt med Svenska kyrkan i Mölndal*.³⁴⁵ I detta kapitel refererar jag den senast publicerade artikeln om projektet, "Welfare State Supporter and Civil Society Activist: Church of Sweden in the "Refugee Crisis" 2015", där projektet sätts in i ett sammanhang av svensk flyktingpolitik, den pågående avregleringen av den svenska välfärden med en förändrad roll för civilsamhället, samt Svenska kyrkans historiska och nuvarande roll i den

³⁴⁰ Lundgren 2018, s 16 - 17

³⁴¹ Lundgren 2018, s 17, 20

³⁴² Lundgren 2018, s 21, 23

³⁴³ Lundgren 2018, s 24 - 26

³⁴⁴ Lundgren 2018, s 29

³⁴⁵ Linde och Idestrom 2017

svenska välfärdsmodellen.³⁴⁶ Svenska kyrkan är den i särklass största organisationen i det svenska civilsamhället, och har enligt författarna en dubbel roll; dels, att bära traditioner, en gemensam värdegrund och medverka till sammanhållning och kontinuitet, och dels rollen att som fristående aktör i civilsamhället främja pluralism och fungera som röstbärare.³⁴⁷

Det empiriska arbete som ligger till grund för artikeln studerade startandet av ett transitboende för flyktingar; ett samarbete mellan Mölndals församling och lokala myndigheter. Syftet med projektet var att generera rik och nyanserad praktisk-teologisk kunskap kring kyrkan som välfärdsaktör.³⁴⁸ I projektet medverkade en lokal forskningsgrupp bestående av förtroendevalda, ideella och anställda medarbetare, och intervjuer genomfördes med såväl församlingens personal och volontärer som representanter från kommunens ledning och flyktingenhet. Den lokala forskningsgruppens roll var att reflektera över vad som framkommit i materialet och att i samarbete med de externa forskarna författa slutrapporten från projektet.³⁴⁹

I artikeln ställs resultat från det empiriska arbetet i relation till utvecklingen efter 2016. Kyrkans roll i Mölndalsprojektet stämmer, enligt författarna, väl överens med Svenska kyrkans historia och självförståelse som komplementär aktör och stödare av det offentliga välfärdssystemet. Församlingen finansierade sin insats genom kyrkoavgiften. Svenska kyrkans agerande kan enligt Idestrom och Linde tolkas, utifrån Lundgrens tidigare nämnda typologi om kristna och religiösa organisationers rolltagande, som en *emergency responder*.³⁵⁰ Enligt Linde och Idestrom uppstod i församlingen en reflektion kring identitet och uppdrag, och det var flyktingarnas konkreta närvaro som utlöste behovet av handling. Kyrkans företrädare tog offentligt ställning för humanitära värden, och visade sig också besitta avsevärda resurser som på ett avgörande sätt bidrog till att den lokala situationen kunde klaras av. Kommunens företrädare uppger i intervjuer att man inte heller förväntat sig något annat av Svenska kyrkan.³⁵¹ Studien visar att samverkan mellan kyrka och samhälle kan anta formen av en allians. Enligt Linde och Idestrom var Svenska kyrkan en legitim partner i allmänhetens ögon. Samarbetet gav nya insikter, och stärkte det lokala nätverket av aktörer. Studien visade att det inte nödvändigtvis måste uppstå spänningar mellan kyrkans olika roller, utan att det finns utrymme för Svenska kyrkan att utvidga sitt uppdrag.³⁵²

VID-professorn Annette Leis-Peters artikel ””Röst” eller ”service”. Reflektioner rundt kirkenes rolle som sivilsamfunnsaktør i ”flyktningkrisen”” analyserar hur Svenska kyrkan respektive Evangeliska kyrkan i Tyskland adresserat flyktingsituationen 2015 på sina officiella hemsidor.³⁵³ Enligt Leis-Peters kan kyrkornas kommunikation via sina hemsidor förstås dels som en

³⁴⁶ Idestrom och Linde 2019, s 6, 8

³⁴⁷ Idestrom och Linde 2019, s 6 - 7

³⁴⁸ Idestrom och Linde 2019, s 7

³⁴⁹ Idestrom och Linde 2019, s 8

³⁵⁰ Idestrom och Linde 2019, s 7, 10, se även Lundgren 2018, s 17, 20

³⁵¹ Idestrom och Linde 2019, s 11

³⁵² Idestrom och Linde 2019, s 11

³⁵³ Leis-Peters 2017, s 25

ögonblicksbild över kyrkornas position vad gäller flyktingar och flyktingmottagning, och dels som dokumentation av en process, under vilken Tysklands och Sveriges till en början generösa asylregelverk förändrades i riktning mot en alltmer restriktiv politik.³⁵⁴

Med stöd i mediaforskning hävdar Leis-Peters att kyrkornas websidor utgör ett ”ansikte” mot världen. Svenska kyrkans flyktingportal hade en tydlig struktur, med allmänt hållen och inte så omfattande information. Bildmaterialet utstrålade harmoni, och undvek klichéer. Vissa sidor vände sig direkt till den som var nyanländ med information om vad Svenska kyrkan kunde bidra med.³⁵⁵ Flyktingportalen för Evangeliska kyrkan i Tyskland var rik på information och fokuserade på det ansträngda nuläget i flyktingmottagningen. Informationen vände sig framför allt till dem som ville göra en insats, och signalerade kompetens och effektivitet. Budskapet i bildmaterialet var enligt Leis Peters att kyrkan hjälpte flyktingars barn.³⁵⁶ Enligt Leis-Peters var de två portalernas budskap tydligt avdramatiserande. Därmed blev kyrkornas ”röst” ett nyktert och sansat inslag mitt i en upphetsad debatt, vilket enligt Leis-Peters kan ses som en välfärdstjänst i sig. Fallstudien visade, enligt Leis-Peters, att de två kyrkorna förstod sig själva som både ”röst” och aktör.³⁵⁷

För att kontrastera mot den huvudsakligen positiva bilden av kyrkors diakonala insats för asylsökande och flyktingar, har jag i mitt referat också inkluderat en tydligt diakonikritisk artikel av biträdande professorn i religionsvetenskap vid Oslo universitet, Nora Stene. Artikeln ”Christian Missionaries and Asylum Seekers: A Case Study from Norway” är byggd på fältstudium av kristna grupperingar - två pentekostala grupper, en mormonförsamling samt Den norske kirke - uppsökande verksamhet bland asylsökande, vilka analyserats med avseende på mission och rätt till religionsfrihet. Stene har tolkat det uppsökande arbetet bland flyktingar som uttryck för en missionerande strategi, även om missionssyftet inte varit uttalat.³⁵⁸ Enligt Stene tenderar kristna normer att se asylsökande som personer i behov av hjälp. Istället för att stödja och stärka den ursprungliga religiösa tillhörigheten, har personerna av vissa grupperingar konstruerats som objekt för pastoral omsorg, vilken enligt Stene har ett förtäckt evangeliserande syfte. Stene relaterar olika aktiviteter som utförts för och med de asylsökande som steg i en process för att skapa anknytning, vilket uttryckts inte bara i ord, utan också i praktiker så som t ex att äta tillsammans.³⁵⁹ Även om alla fyra organisationerna som studerats hänvisade till riktlinjer för sitt arbete var det, enligt Stene, bara Den norske kirke som i verkligheten hade några sådana. Stene hävdar, att de organisationer som studerats hade en strävan efter att hjälpa asylsökande genom att dela med sig av sin religiösa tro, och hade en hög etisk målsättning, vilken dock sällan utgick från rätten till religionsfrihet.³⁶⁰

³⁵⁴ Leis-Peters 2017, s 28 - 29

³⁵⁵ Leis-Peters 2017, s 30

³⁵⁶ Leis-Peters 2017, s 30

³⁵⁷ Leis-Peters 2017, s 32 - 33

³⁵⁸ Stene 2016, s 215 - 217

³⁵⁹ Stene 2016, s 217 - 218

³⁶⁰ Stene 2016, s 220 - 221

Professorn i systematisk teologi och diakoniforskning vid Oslo universitet, Trygve Wyller, erbjuder ett motperspektiv till Stene i artikeln ”Heterotopic Ecclesiology: Critical reflections on what the Church on the Margins might mean”. Artikeln bygger på etnografiskt arbete i Sydafrika, vilket egentligen placerar den utanför min forskningsgenomgång, men den har tagits med därför att den problematiserar frågor om pastoral omsorg och mission bland migranter utifrån premisser som liknar Stenes, men med helt andra slutsatser. Wyller diskuterar det som sker i interaktionerna mellan kyrkor och migranter som ett *third space* enligt Henri Lefebvres spatiala teori. Enligt Wyller är det tredje rummet den plats där känslan av sammanhang och agentskap ”händer”.³⁶¹ I Wyllers fältstudium observerades sammanhang där kyrkorna satte sin ”kyrkiskhet” lite i bakgrunden, och beredde rum där det blev möjligt för migranter att leva ut frihet och mänsklig värdighet. Detta menar Wyller är heterotopiska kvaliteter.³⁶²

Stenes studie sätter fingret på svåra och viktiga aspekter av diakonalt arbete, och i förhållande till diskussionen i tidigare kapitel kring barmhärtighet och altruism finns anledning att ta hennes kritiska vinkel på allvar. Den pastorala omsorgen, vars syfte är ett gott mottagande, vänskap och att stödja integration, kan erbjuda sammanhang som stärker egenmakt, men som också kan vara djupt skadliga. Insatser som i hög grad bygger på volontärer kan dra till sig människor med alla möjliga drivkrafter, och den maktasymmetri som finns inbyggd i själva situationen att någon fått lämna allt och börja om i ett nytt land ger en extra sårbarhet. Lundgrens studie visar att religiösa organisationer och trossamfund tenderar fungera i enlighet med sin förståelse av sin roll i samhället på ett sätt som inte följer religionsgränser. Både bland muslimska och kristna trossamfund fanns, enligt Lundgrens studie, samfund som opererade utifrån en missionerande strategi och samfund som agerade utifrån en omsorgslogik. Detta är något som skulle tala mot Stenes slutsats, att den pastorala omsorgen hos kristna trossamfund alltid ska förstås som en förtäckt missionsverksamhet. För att få veta om det funnits verklig respekt för religionsfriheten kunde det vara intressant att följa upp vad som hänt efter en tid i de sammanhang som studerats. Wyllers studie antyder att det också kan finnas andra viktiga värden.

I detta kapitel har jag sammanfattat en rad studier som på olika sätt speglar det man kan kalla diakonins ”kärnverksamhet”, omsorgen om personer som befinner sig i en utsatt livssituation. I förhållande till den koncentriska diakonimodellen faller de flesta av dessa verksamheter inom den snävare begreppsförståelse enligt vilken diakoni är ett socialt arbete som organiseras genom ett kyrkligt sammanhang.³⁶³ Bland studierna finns också exempel på verksamheter där gränsen mellan omsorg och välfärdstjänst kan vara svår att dra, och likaså exempel där gränsen mellan diakonal

³⁶¹ Wyller 2016, s 50 - 52

³⁶² Wyller 2016, s 54 - 56

³⁶³ Blennberger 1989, s 44 - 45

omsorg och vad Blennberger kallat ”kyrkligt arbete för hela människan” inte heller tydligt kan avgöras.³⁶⁴ Ett alternativ till Blennbergers bestämning skulle kunna vara att, istället för att försöka avgränsa diakoni med utgångspunkt i exakt vad som utförs, utgå från att det handlar om en tjänst för människor i någon form av utsatt situation. I de studier som sammanfattats här kan också anas teologier som ger plats för människors sårbarhet och behov av läkning och sammanhang.

³⁶⁴ Blennberger 1989, s 45 - 46

7 Diakoni som aktör i välfärden

I diskursen om diakoni söks vanligen dess legitimering i den kristna traditionen, och kyrkors historiska bidrag till existensen av ett allmänt välfärdssystem lyfts ofta fram. I detta kapitel presenteras forskningsbidrag med fokus på historiska förhållanden, följt av texter som handlar om kyrkors och diakoniinstitutioners värdegrund och identitet i förhållande välfärdssystem där rollen som aktör kan bli aktuell.³⁶⁵ Sist i kapitlet diskuteras det något problematiska konceptet *barmhärtighet* som har haft och fortfarande har stor betydelse i uttolkningen av kyrkors och kristna organisationers insatser på välfärdsområdet.³⁶⁶

7.1 Diakoni i välfärdsstatens historia

Bland de titlar som belyser förhållandet mellan kyrka och stat ur historiskt perspektiv finns ett bokkapitel av professorn i systematisk teologi vid Helsingfors universitet, Miikka Ruokanen, med titeln ”The Impact of Christian Charity or Diaconia on the Development of the Welfare State: Eliminating Poverty in Finland”. Ruokanen skriver fram den finska delen av den finsksvenska historien och hävdar att den kristna teologin bidragit till nya former av välgörenhet gentemot fattiga i Finland.³⁶⁷ Under den katolska eran etablerades klosterordnar som byggde upp sjukhus och en grundläggande fattigvård. I och med övergången till protestantism under 1500-talet förändrades enligt Ruokanen synen på goda gärningar. För att få bort tiggare från gatorna fick fattiga som saknade släktingar bli inneboende i rika hushåll, vilket finansierades med hjälp av tionde-systemet. Enligt Ruokanen finns det än idag en allmänt etablerad föreställning i den finska kulturen om att kyrkoavgift har med omsorg om fattiga att göra.³⁶⁸ I dagens Finland har den kyrkliga diakonin, enligt Ruokanen, vunnit förnyad respekt genom sina insatser för särskilt utsatta grupper, och blivit en profetisk röst som kritiserat nedskärningar och visat på nya former av fattigdom. Enligt Ruokanen har kyrkan än idag rollen att vara en moralisk föregångare och utbildare, som inte bara utövar välgörenhet utan också visar på strukturella orsaker till ojämlikhet.³⁶⁹

I en text med titeln ”Fattigvård, diakoni och välfärdstjänster - från restriktioner till konkurrensutsättning”, publicerad i antologin *Sedd men oseedd - Om folkskyrkans paradoxala närvaro inför 2020-talet*, skriver Stig Linde, att tionde-systemet fanns som institution i Sverige redan i landskapslagarna från 1200-talet. Dess funktion var att försörja sockenprästen, sockenkyrkan,

³⁶⁵ Ruokanen 2018, Linde 2016a, Santell 2016, Lodberg 2018b, Haugen 2015a, Linde 2016b, Linde 2017, Pettersson 2015, Pettersson 2016, Holmberg 2019, Askeland 2016, Askeland et al 2019, Haugland et al 2018

³⁶⁶ Christiansson och Linde (red) 2019, Hansson, M. 2019b, Eckerdal 2019a, Eckerdal 2019b, Christiansson 2019b, Christiansson 2019c, Andersen och O’Sullivan 2019, Pessi 2017, Lundgren och Christiansson 2019, Lindström 2016,

³⁶⁷ Ruokanen 2018, s 137 - 138

³⁶⁸ Ruokanen 2018, s 138 - 139

³⁶⁹ Ruokanen 2018, s141 - 142

biskopen och de fattiga.³⁷⁰ I och med Reformationen uppstod, enligt Linde, en konflikt mellan kronan/staten och socknen/lokalsamhället om vem som skulle dra försorg om de fattiga. I den svenska kyrkolagen 1686 blev ansvaret att sörja för ”husarme och tiggare” formellt kyrkoherdens ansvar. Först i och med 1862 års kommunallagar blev församlingens och den borgerliga kommunens ansvar formellt åtskilda.³⁷¹ Kyrkans omsorgstjänster organiserades istället genom frivilliga diakoniföreningar och från kyrkan fristående diakoniinstitutioner. Att gränsen mellan kyrkans och samhällets välfärdsarbete inte alltid varit självklar exemplifierar Linde genom två rättsfall; ett från 1800-talets sista år, där ett kyrkoråd i Gävle fick rätt att anställa diakonissor, och 90 år senare, ett rättsfall där Uppsala kyrkliga samfällighet fick rätt att driva en cykelverkstad där ungdomar i ”riskzonen” kunde få utbildning och arbete.³⁷²

Att Svenska kyrkan inte helt lämnade diakoni åt diakoniinstitutioner framgår av Fredrik Santells kyrkohistoriska doktorsavhandling *Svenska kyrkans diakonistyrelse. Tillflöden och tillkomst, organisation och verksamhet intill 1938*. Diakonistyrelsen, ett av Svenska kyrkans första organ på nationell nivå, tillkom år 1910, och ett av dess syften var att ”främja kristlig tro och kärleksverksamhet”. Detta kom till uttryck bland annat i kursverksamhet och publicistisk verksamhet, samt administration av kollektor och stiftelser.³⁷³ Enligt Santell var Diakonistyrelsens huvuduppgift att främja församlingslivet, men Diakonistyrelsen samverkade också med diakoniinstitutionerna och andra organisationer utanför kyrkan, och främjade verksamheter som t ex Björknäs arbetshem för lösdrivare och frigivna fångar, som drevs av Diakonanstalten Stora Sköndal. Diakonistyrelsen inrättade också nya verksamheter, t ex en arbetsförmedling för frigivna fångar, och en s.k. Järnvägsmission i Stockholm vilken skulle fånga upp tillresande ungdomar och kvinnor som riskerade att hamna i dåligt sällskap.³⁷⁴ Att Diakonistyrelsen kom att driva egna verksamheter var, enligt Santell, ett uttryck för en socialtisk linje som anknöt mer till folkrorelsetanken än det pastorala arbetet i stift och församlingar. Detta minskade den lokala förankringen och skapade spänningar gentemot församlingsvårdslinjens företrädare.³⁷⁵

I Bodil Lodbergs avhandling *Hus og hjem - en overset økonomi i protestantismen og det danske velfærdssamfund* analyseras om den lutherska treståndsläran, särskilt hushållsståndet, vilken kommer till uttryck i Luthers lilla katekes, kan ha legat till grund för att barnhem och diakoniinstitutioner konstruerats utifrån en ”hem”-tanke i det danska samhället.³⁷⁶ Lodberg beskriver ett associativt samband mellan husmoderns uppgifter, t ex omsorg och sjukvård i hemmet, och omsorg i ”hem” i en vidare bemärkelse.³⁷⁷ Hem-metaforen gav också legitimitet åt kvinnors politiska agerande,

³⁷⁰ Linde 2016a, s 166

³⁷¹ Linde 2016a, s 167

³⁷² Linde 2016a, s 168 - 171

³⁷³ Santell 2016, s 147, 183

³⁷⁴ Santell 2016, s 184 - 185, 192 - 194

³⁷⁵ Santell 2016, s 187, 190 - 191, 200

³⁷⁶ Lodberg 2018b s 50 – 51

³⁷⁷ Lodberg 2018b s 147

exempelvis i protest mot ny prostitutionslagstiftning.³⁷⁸ Enligt Lodberg utvecklades Luthers treståndslära i riktning mot en *hjemdiskurs* som bidrog till att legitimera kvinnors insatser. Kristet föreningsarbete kom genom detta att spela en komplex och tidvis missförstådd roll för kvinnors möjligheter att verka på samhällsarenan.³⁷⁹

I artikeln ”Fra statskonform kirke til sosial omformer? Sju teser om Den norske kirkes rolle fra 1800-tallet til i dag” analyserar professor Hans Morten Haugen vid VID Den norske kirkes komplexa roll i förhållande till kampen för sociala fri- och rättigheter i det norska samhället. I många frågor har kyrkan, enligt Haugen, ställt sig på statsmaktens sida eller aktivt motarbetat sociala förändringar, men det finns också exempel på när kyrkan först motarbetat marginaliserade gruppers krav på förändring, och sedan kommit att bli en kraft som aktivt verkat för förändringen.³⁸⁰ Haugen påpekar, att samtidigt som kyrkan gjort motstånd mot förändring har det i kyrkan funnits progressiva krafter som drivit en annan linje, och lyfter bl a fram frågor om religionsfrihet, det samiska folkets fri- och rättigheter och parlamentarism som exempel.³⁸¹

7.2 Diakonins och välfärdsstatens logiker

Som framgår av föregående avsnitt har kyrkor och diakoniorganisationer en lång historia av engagemang i välfärden. I detta avsnitt presenteras bidrag om hur engagemang på en välfärdsmarknad kan påverka kyrkors och diakoninstitutions förståelse av sin identitet. I boken *Diakoni i velferdsamfunnet. Mangfold og dilemmaer* tar Hans Morten Haugen ett brett grepp på diakonins plats i den norska välfärden, med möjligheter och dilemman, och belyser frågor kring upphandlingsekonomi, teologiska perspektiv och församlingsdiakoni i lokalsamhället.³⁸²

I rapporten *Välfärd och kyrka: Underlag för reflektion*, en publikation från Svenska Kyrkans forskningsprojekt *I vems tjänst*, ger Stig Linde en introduktion till tänkbara roller för en kyrka i välfärden i vår tid.³⁸³ Enligt Linde visar studier att det finns både förväntningar och möjligheter för Svenska kyrkan att bidra till välfärd, men också att det också kan uppstå spänningar mellan att vara en kritisk röst och en kyrka för alla.³⁸⁴ Enligt Linde ligger det närmast till hands att förstå Svenska kyrkans välfärdsinsatser utifrån en behovslogik än utifrån marknads- och nyttotänkande.³⁸⁵ Linde återger fyra principer för välfärd enligt en modell av Carola Aili och Katrin Hjort: *social kompensation* till den som saknar andra alternativ, *social garanti* om en lägsta välfärdsnivå, *social service* genom tjänster på en välfärdsmarknad, eller som *social investering*, där kostnaden för välfärd ses som lönsam

³⁷⁸ Lodberg 2018b s 161

³⁷⁹ Lodberg 2018, s 164 - 165

³⁸⁰ Haugen 2015a, s 165

³⁸¹ Haugen 2015a, s 169

³⁸² Haugen 2018, s 27 - 29

³⁸³ Linde 2016b, s 5

³⁸⁴ Linde 2016b, s 43, 46 – 47, 49

³⁸⁵ Linde 2016b, s 56, 59 - 60

för samhället.³⁸⁶ Två tänkbara roller för Svenska kyrkan, enligt Linde, är att antingen kompensera för luckor i välfärdssystemet, eller, utifrån principen om välfärd som en social garanti, hjälpa människor få sin rätt. Linde lyfter även fram kyrkans potential att fungera som en sammanhållande kraft.³⁸⁷

I ett antologibidrag relaterar Linde Sven-Erik Brodds (1997) fem ecklesiologiska modeller för diakoni till det institutionsteoretiska begreppet *institutionell logik*, och hävdar att dagens kyrkor bär med sig tidigare generationers förståelser av diakoni, var och en med sin institutionella logik.³⁸⁸ En särskild utmaning i vår tid är enligt Linde att de logiker som styr vad som ger legitimitet för aktörer på en välfärdsmarknad inte alltid är förenliga med kyrkors självuppfattning och institutionella logik.³⁸⁹

Professorn i religionssociologi Per Pettersson har bidragit med två titlar på temat (Svenska) kyrkan som välfärdsaktör. I ett bokkapitel med titeln ”The Deregulation of Swedish welfare and religion - new challenges for the lutheran majority church” problematiserar Pettersson den pågående avregleringen av den offentliga välfärden, och varnar för negativa konsekvenser av att omvandla välfärden till en marknad.³⁹⁰ Från och med 1980 har avregleringen av den svenska offentliga välfärden, enligt Pettersson, medfört en återgång från generella välfärdslösningar till lösningar som lagt ansvaret på anhöriga och frivilligorganisationer. Pettersson menar att Sverige är ett av de länder i Europa som gått längst i avreglering av den offentliga välfärden, något som skapat klyftor som ofta lyfts fram i media.³⁹¹ Pettersson problematiserar att statliga kontrakt med religiösa organisationer skulle kunna ses som en ny form av reglering av religion, där trossamfund värderas i förhållande till den nytta de kan erbjuda.³⁹² Genom att slå vakt om ett solidariskt välfärdssystem, göra motstånd mot nedskärningar och fungera som förkämpe för utsatta grupper kan Svenska kyrkan, enligt Pettersson, ge ett betydande bidrag till den svenska välfärden utan att riskera sin identitet.³⁹³

Petterssons bok *Utmaningar för Svenska kyrkans identitet. När behovet av kyrkan ökar men söndagsgudstjänsterna minskar* belyser spänningen mellan en vikande gudstjänststatistik och en ökande efterfrågan på Svenska kyrkan i krisstödsarbete och välfärd.³⁹⁴ Svenska kyrkans roll i den kommunala kris- och beredskapsorganisationen kom enligt Pettersson att etableras efter en tragisk bussolycka 1988.³⁹⁵ När färjan Estonia förliste 1994 var samarbetet med Svenska kyrkan därför

³⁸⁶ Linde 2016b, s 76 - 77

³⁸⁷ Linde 2016b, s 82 - 83

³⁸⁸ Linde 2017, s 437 – 439, 444 – 445, se även Brodd 1997 s 12 - 15

³⁸⁹ Linde 2017, s 450 - 451

³⁹⁰ Pettersson 2015, s 156 - 157

³⁹¹ Pettersson 2015, s 156 - 157

³⁹² Pettersson 2015, s 161 - 162

³⁹³ Pettersson 2015, s 166 - 167

³⁹⁴ Pettersson 2016, s 11 - 12

³⁹⁵ Pettersson 2016, s 66

redan väl etablerat och Svenska kyrkan fick en central roll i omhändertagandet av anhöriga.³⁹⁶ Kyrkan med dess kompetenser, byggnader och personal sågs som en resurs för hela samhället, med rätta redskap för att uttrycka det som inte kan sägas.³⁹⁷ Efter flodvågskatastrofen 2004 fanns personal från Svenska Kyrkan i Thailand på plats, och i Sverige hölls nationella minnesgudstjänster samtidigt i landets alla domkyrkor. Vid alla dessa var representanter för regering på plats, vilket enligt Pettersson sannolikt aldrig tidigare inträffat i historien.³⁹⁸ Enligt Pettersson tyder detta på att det finns dolda relationer mellan Svenska kyrkan och befolkningen vilka kommer i dagen vid större händelser, och aktualiserar behovet av gudstjänster och gemensamma uttrycksformer.³⁹⁹

Frågan är hur Petterssons slutsats kan appliceras på platser där Svenska kyrkan är en minoritetsskyrka? Biskopen i Stockholm, Andreas Holmberg, studerar i sin avhandling *Kyrka i nytt landskap* levd ecklesiologi i två svenskkyrkliga församlingar i områden där medlemsunderlaget är svagt.⁴⁰⁰ Med levd ecklesiologi menar Holmberg den teologi och kyrkosyn som framträder genom och i den levda praktiken.⁴⁰¹ Diakoni ingår i den grundläggande uppgiften för församlingar i Svenska kyrkan och i de två församlingarna beskrivs diakoni ha en gemenskapsbyggande uppgift.⁴⁰² Holmberg identifierar fem återkommande perspektiv på diakoni: Det handlar om att möta utsatthet eller nöd, diakoni hör ihop med Jesus Kristus, diakoni är allas gemensamma ansvar och uppdrag, diakoni är mer än diakonala verksamheter, och har ett profetiskt drag.⁴⁰³ En utmaning som nämns är att hitta balans mellan diakoni som gemensamt förhållningssätt och diakoni som professionellt kompetensområde.⁴⁰⁴ Samarbetet med lokala aktörer har ofta en diakonal prägel och har enligt Holmberg en central och teologiskt motiverad plats i de två församlingarnas arbete.⁴⁰⁵

Tre texter i källmaterialet bearbetar frågor om hur ett diakonalt arv och en diakonal värdegrund bevaras och förs vidare i norska diakoninstitutioner som arbetar på den offentliga välfärdens uppdrag. Professor Harald Askeland vid VID analyserar i sin avhandling *Hverdagsledelse: Diakoni, verdier och ledelse i praksis* vad som utmärker ledarskap i kontexten av hälso- och sjukvård på institutioner som drivs av norska diakonistiftelser.⁴⁰⁶ Studien visade att ledare för de två institutionerna i hög grad tvingas kombinera olika rationaliteter i sitt ledarskap. Enligt Askeland har den kyrkliga reflektionen kring diakoni kommit att få en mer kyrkocentrerad inriktning med få förväntningar på diakoninstitutioner vilket lett till en mer hälsoinriktad profilering hos dessa.⁴⁰⁷ Askeland visar att ledare på högsta nivå mer explicit knyter an till institutionernas diakonala arv

³⁹⁶ Pettersson 2016, s 68 - 69

³⁹⁷ Pettersson 2016, s 70 - 74

³⁹⁸ Pettersson 2016, s 79

³⁹⁹ Pettersson 2016, s 80

⁴⁰⁰ Holmberg 2019, s 35

⁴⁰¹ Holmberg 2019, s 26

⁴⁰² Holmberg 2019, s 174 - 175

⁴⁰³ Holmberg 2019, s 217

⁴⁰⁴ Holmberg 2019, s 222 - 223

⁴⁰⁵ Holmberg 2019, s 229, 234 - 235

⁴⁰⁶ Askeland 2016, s 25 - 26, 118

⁴⁰⁷ Askeland 2016, s 135 - 136

och identitet, medan ledare på lägre nivåer i högre grad betonar professionsvärden.⁴⁰⁸ Den diakonala värdegrunden och fromhetstraditionen bidrar till identiteten och upplevs som en institutionell förpliktelse.⁴⁰⁹

I samarbete med forskarna Gry Espedal och Stephen Sirris vid VID har Askeland även undersökt i vilken utsträckning diakoniorganisationers värdegrund och policyer uttrycker ett kristet trosmaterial. De studerade institutionerna har under merparten av sin 100-åriga historia navigerat i gränssnittet mellan kyrkan och ett framväxande sekulärt välfärdssystem. Studien bygger på empiriskt material som ställs i relation till diakoni som en form levd religiös praktik.⁴¹⁰ Studien visar att ledningskommunikationen om värdegrund uttrycker en identitet och självförståelse som kan härledas till den lutherska traditionen och en strävan att föra vidare förståelsen av diakoni som religiös omsorgspraktik, inriktad mot mindre lyckligt lottade. Enligt författarna kan en religiöst motiverad värdegrund behöva formuleras vagare i en sekulär omgivning, vilket riskerar att erodera det diakonala arvet.⁴¹¹ Jag vill också i sammanhanget nämna Espedals avhandling, som anknyter till den ovan nämnda artikelns ämne, samt Sirris avhandling om värdestyrt ledarskap och identitet.⁴¹²

Den tredje norska texten om diakonalt värdegrundsarbete, av VID-forskarna Britt Haugland, Rasmus Lassen och Tove Giske, handlar om sjuksköterskeutbildning vid ett kristet norskt universitet, där studier i diakoni är ett obligatoriskt inslag i utbildningen. I slutet av utbildningen skriver studenterna en reflexiv text om hur deras förståelse av *Diakonia* har utvecklats och kan komma till uttryck i deras roll som sjuksköterskor. Dessa PM utgör studiens empiriska material.⁴¹³ Enligt författarna bidrar studieprogrammet om diakoni till att utveckla studenternas professionella empati, ökar deras medvetenhet om egna fördomar och bidrar till att den diakonala värdegrunden integreras. Programmet skapar också drivkraft att agera modigt.⁴¹⁴

Som framgår av de texter jag presenterat i detta och föregående avsnitt, har kyrkor och diakoniorganisationer en lång historia av engagemang i välfärden; ibland som pådrivare och föregångare, ibland som bromskloss, och ibland som utförare av offentliga uppdrag. I förhållande till Blennbergers koncentrisk modell kan välfärdsinsatser utförda av kyrkor och diakoninstitutioner ses ur snäv synvinkel som just kyrklig social omsorg, men den skulle också kunna tolkas som uttryck för mission och evangelisation, eller som politik och samhällskritik.⁴¹⁵ De historiska studierna visar, att insatserna inte enbart var begränsade till social omsorg, utan också kunde bidra till samhällsutveckling, som t ex i Lodbergs studie som visar att det genom ”hus och

⁴⁰⁸ Askeland 2016, s 138, 146 – 147

⁴⁰⁹ Askeland 2016, s 151

⁴¹⁰ Askeland et al 2019, s 28, 30 -31, 33 - 34

⁴¹¹ Askeland et al 2019, s 42, 46, 48 - 49

⁴¹² Espedal 2019; Sirris 2019

⁴¹³ Haugland et al 2018, s 65 - 66

⁴¹⁴ Haugland et al 2018, s 66 - 67

⁴¹⁵ Jämför Blennberger 1989, s 44 - 47

hem”-diskursen uppstod ett utrymme för kvinnor att driva en politisk kampanj. Min slutsats är att samverkan på välfärdsområdet inte entydigt passar på en särskild nivå i Blenningers modell utan snarare kanske skulle ses som en nivå i sig. Under de senaste årtiondena har välfärdsmodellen i de nordiska länderna genomgått stora förändringar. Som min genomgång visar uppstår dilemman kring hur kristet en organisation kan agera i ett sekulärt och i växande grad avreglerat och privatiserat välfärdssystem. Materialet väcker frågor om hur den teologiska utveckling som jag tidigare visat på kommer institutionsdiakonin till del. Den kristna värdegrunden behöver inte bara upprätthållas utan också förnyas, och ge sitt bidrag till diakonal teologi.

7.3 Den problematiska barmhärtigheten

Vid den tid då diakoniinstitutioner först uppstod i Norden, förstods diakoni som ett uttryck för kristlig kärlek och barmhärtighet, en tolkningstradition som har präglat både kyrkor och diakoniorganisationer.⁴¹⁶ I detta avsnitt diskuterar jag begreppen barmhärtighet och altruism i förhållande till texter som på olika sätt nyanserar barmhärtighetstanken i förhållande till kristet välfärdsarbete.⁴¹⁷ I antologin *Kan barmhärtigheten institutionaliseras* är frågeställningen vad som händer med ideal som omsorg och barmhärtighet när de omvandlas från en individuell till institutionell omsorg.⁴¹⁸ Mats J Hansson, docent vid Ersta Sköndal Bräcke högskola, följer i sitt bidrag barmhärtighetsmotivet genom kyrkohistorien, och gör konklusionen, att den radikala kärleksprincipen inte kan levas ut på annat sätt än genom närmevärden inom ramen för institutioner.⁴¹⁹ Per Eckerdal, doktor i kyrkovetenskap och biskop emeritus, menar att barmhärtighetsidealet realiserar genom relationer, och lyfter fram behovet att återerövra det komplexa barmhärtighetsbegreppet som teologiskt koncept.⁴²⁰ Enligt Elisabeth Christiansson kan en institution aldrig vara barmhärtig; den enda som kan leva upp till barmhärtighetsidealet är Gud.⁴²¹ Diakonisällskapen och diakoniinstitutionerna byggde, enligt Christiansson, sitt sociala utvecklingsarbete på utopiska föreställningar om förbättring av samhället. När välfärdsuppdraget successivt övertogs av samhällets välfärdssystem, övertogs också ett tankegods med väckelsekristet ursprung, liksom ett patriarkalt genussystem.⁴²² Föreställningar om moderhuset som ”hem” fortplantades enligt Christiansson till verksamheter och institutioner, som konceptualiserades som ”hem” med diakonissan som ”mor”. Ett exempel var Viebäckshemmen, en anstalt för tvångsuppfostran av flickor i Svenska Diakonissanstaltens regi, där flickor som begått brott kunde

⁴¹⁶ Brodd 1997 s 14, se även Hansson 2008 s 31 - 32

⁴¹⁷ Christiansson och Linde (red) 2019, Hansson, M. 2019b, Eckerdal 2019a, Eckerdal 2019b, Christiansson 2019b, Christiansson 2019c, Andersen och O’Sullivan 2019, Pessi 2017, Lundgren och Christiansson 2019, Lindström 2016,

⁴¹⁸ Christiansson och Linde (red) 2019, s 9 - 12

⁴¹⁹ Hansson, M. 2019b, s 54 – 55

⁴²⁰ Eckerdal 2019a, s 119; Eckerdal 2019b, s 236 – 237, 240 – 241

⁴²¹ Christiansson 2019b, s 102

⁴²² Christiansson 2019c, s 63, 79 - 80

få sitt sinnelag fostrat i en hemlik miljö.⁴²³ Tvångsuppföstringsanstalten Viebäckshemmen skildras också i ett antologibidrag av doktoranderna Rebecka Andersen och Anna O’Sullivan, som lyfter fram att straffomvandlingen i praktiken alltid innebar en förlängning av påföljden, som i många fall inte stod i proportion till brottet.⁴²⁴

Professorn i praktisk teologi vid Helsingfors universitet Anne Birgitta Pessi hävdar i artikeln ”Altruism: Does it exist and is it a true possibility in diaconal and social work?” att människan i grunden sätter sig själv först, men blir kapabel att engagera sig ärligt i andra människors behov genom internalisering av normer, värderingar och sociala modeller. Hjälpande beteende påverkas av ett flertal faktorer, bl a uppfattningen om den andre, samt hjälparens egen självkänsla, människosyn och förmåga till empati. Det har också visat sig att gott humör och lycka stärker viljan att hjälpa andra!⁴²⁵ Pessi refererar en tidigare studie som visat ett starkt positivt samband mellan altruism och ansvarskänsla, ömsesidighet, solidaritet och hjälpsamhet. Det visade sig dock att hjälpsamheten snabbt avtog med sociala och/eller geografiska avstånd. Pessi hävdar att det förutom individuell altruism också behövs stödjande strukturer, och nämner kyrkans diakoni som exempel på en sådan. Människor som tror på egoism är mindre benägna att vara hjälpsamma, men det omvända gäller också. Genom blandade grupper och nätverksbyggande kan, enligt Pessi, känslor av ”vi” och ”dem” minskas. Det är också enligt Pessi viktigt att kunna synliggöra hur det egna sammanhanget hänger samman med den globala nivån.⁴²⁶

Elisabeth Christiansson och doktoranden Linnea Lundgren drar i texten ”Rättigheter och barmhärtighet – oförenliga eller överbryggande diskurser?” slutsatsen att trosbaserade organisationer har en särskild kompetens att överbrygga skillnader mellan barmhärtighetstanken och rättighetstanken i internationellt utvecklingsarbete.⁴²⁷ Mot Lundgrens och Christianssons slutsats står en annan dock en annan publikation i mitt källmaterial, Julia Lindströms rapport *The Moral Economy of Aid: Discourse Analysis of Swedish Fundraising for the Somalia Famine of 2011–2012*. Lindström har analyserat kampanjmaterial från fyra organisationer som arbetat med humanitärt bistånd i samband med hungerkatastrofen i Somalia 2011 – 2012, bland dessa den kristna biståndsorganisationen Diakonia.⁴²⁸ Lindström visade att kampanjmaterialen innehöll narrativ som överdrev hjälporganisationernas betydelse för att avhjälpa hungerkatastrofen. Exempel fanns på narrativ med målet att tillskriva donatorn moralisk godhet, det fanns spår av en kolonial världsbild, och materialet överbetonade den egna organisationens moraliska dygder.⁴²⁹

⁴²³ Christiansson 2019c, s 74 – 75, jämför också Lodberg 2018b sid 50 - 51

⁴²⁴ Andersen och O’Sullivan 2019, s 82 – 84.

⁴²⁵ Pessi 2017, s 77 - 79

⁴²⁶ Pessi 2017, s 82 – 83, 86 - 87

⁴²⁷ Lundgren och Christiansson 2019, s 222, 230

⁴²⁸ Lindström 2016, s 8 - 9

⁴²⁹ Lindström 2016, s 20 – 22, 26 - 28

Enligt Carlos Hams tolkning, som jag nämnde i uppsatsens första kapitel, har den ekumeniska kyrkorörelsen lämnat bistånds- och barmhärtighetsparadigmet bakom sig, för att nu istället se diakoni som en transformativ kraft som syftar till att stärka marginaliserade människors makt och agentskap.⁴³⁰ En slutsats av de studier som refererats i detta delkapitel är, att barmhärtighetstanken kanske istället lever vidare institutionaliserad i andra strukturer där den fortsätter ta sig uttryck på olika sätt. Lindströms studie illustrerar att dessa uttryck inte alltid är oproblematiska. Enligt Pessi behöver inte känslor av godhet hos den som hjälper i sig innebära något negativt, och hennes studie visar att främjandet av sådana känslor stärker viljan att hjälpa andra.⁴³¹ Att stärka viljan till hjälpsamhet är naturligtvis viktigt i humanitära katastrofinsatser – i hungerkatastrofen i Somalia dog 258 000 människor, hälften av dem barn.⁴³² Emellertid illustrerar Lindströms studie det tveksamma i att människors överlevnad i en katastrof kopplas till föreställningar om godhet och barmhärtighet som donatorer och biståndsorganisationer i väst tar åt sig ära för.

De forskningsbidrag jag presenterat i detta kapitel ger en samlad bild av en lång och mångfacetterad relation på välfärdsområdet mellan kyrkor och samhällets institutioner. Studierna visar att kyrkor har givit ett stort bidrag i arbetet för en bättre välfärd, men att det också finns komplikationer för den kristna identiteten. Av exemplen i kapitlet blir det tydligt, att både den kristna traditionen och olika teologiska tolkningar är relevanta för hur diakoni förstås och kan avgränsas. Kyrkor och kristet tankegods förefaller också på gott och ont ha lämnat spår i de sekulära organisationer som övertog välfärdsuppgiften under 1900-talet.

⁴³⁰ Ham 2014, s 109 - 110

⁴³¹ Pessi 2017, s 82 - 83

⁴³² Lindström 2016, s 9

8 Diakoni som innovation och mobiliserande kraft

I tider av samhällsförändring har kyrkor och trosbaserade organisationer format nya praktiker, metoder och allianser. Tio publikationer i materialet har specifikt studerat diakoni i förhållande till teorier om social innovation, social mobilisering eller främjande av ideella insatser.⁴³³

Professor emeritus vid VID, Olav Helge Angell, analyserar i artikeln ”Diakonia as Innovation: A Political and Organisational Perspective” risker och möjligheter för diakoni i förhållande till teorier om social innovation.⁴³⁴ En social innovation är, enligt Angell, något som erbjuder nya tjänster eller praktiker för att möta nya eller förändrade behov, eller tillgodoser rättigheter, förbättrar tillgänglighet och främjar inkludering för grupper som i något avseende är marginaliserade.⁴³⁵ Innovationsprocesser kan stjälpas av t ex sårbarheten hos de personer som är berörda, brist på incitament att tänka nytt, hindrande organisatoriska strukturer och brist på resurser.⁴³⁶ Enligt Angell har trosbaserade organisationer resurser att erbjuda i kraft av sin värdegrund, och bör se sin roll dels som ideologisk och dels praktisk i förhållande till konkret samverkan för att utveckla välfärden.⁴³⁷

I artikeln ”Social Innovation Now and Then in the Church of Sweden” har forskare från Luleå tekniska högskola och Svenska kyrkans forsknings- och analysenhet analyserat historiska och nutida exempel på socialt innovativa verksamheter i Svenska kyrkan, bland annat Samariterhemmet, en historisk innovation som erbjöd hälsovård till fattiga.⁴³⁸ Flera av de nutida verksamheter som undersöktes i studien hade som mål att öka kapacitet och egenmakt hos personer som stod långt ifrån arbetsmarknaden, och genom detta bidra till kyrka och lokalsamhälle.⁴³⁹ Enligt författarna speglar innovationerna Svenska kyrkans sökande efter en ny roll i samhället.⁴⁴⁰

I artikeln ”Gendered Potentials and Delimitations in the Church of Sweden's Social Innovation” har Malin Lindberg, professor vid Luleå Teknisk högskola, och Cecilia Nahnfeldt, docent i genusvetenskap och forskare vid Svenska kyrkans analys- och forskningsenhet, fortsatt analysen av Svenska kyrkans innovationer på diakoniområdet, den här gången ut ett genusvetenskapligt perspektiv. Svenska kyrkan har under sin historia, enligt författarna, utvecklat praktiker som adresserar social utsatthet inom olika områden, dock har varken kyrkan eller samhället erkänt dem

⁴³³ Angell 2016, Berglund, Lindberg och Nahnfeldt 2016, Nahnfeldt och Lindberg 2017, Karsrud Korslien 2016b, Dietrich 2017, Andersson och Amberntsson 2016, Hansson, K 2019, Sarris 2015, Jelstad Løvaas och Kaasa 2015, Vattø, DeMarinis, Haug och Lien 2019

⁴³⁴ Angell 2016, s 142, 145

⁴³⁵ Angell 2016, s 148

⁴³⁶ Angell 2016, s 149

⁴³⁷ Angell 2016, s 151, 155 - 156

⁴³⁸ Berglund et al 2016, s 126, 131 - 132

⁴³⁹ Berglund et al 2016, s 133 - 135

⁴⁴⁰ Berglund et al 2016, s 139

som just innovationer.⁴⁴¹ I studien analyseras hur frågor om kön och sociala innovationer kommit till uttryck i två av Svenska kyrkans styrdokument; *Ett biskopsbrev om diakoni* från 2015 samt *Svenska kyrkans roll och uppgift i den svenska välfärden – en plattform* från 2013.⁴⁴² Forskarna sökte efter områden och mönster där resultatet av en innovationsprocess riskerade att begränsas beroende på konstruktioner av kön.⁴⁴³ Utvecklingsarbete på det diakonala området riskerar, enligt författarna, att begränsas av kyrkliga könade strukturer som tenderar att överordna teologi och liturgi och underordna omsorgspraktiker.⁴⁴⁴ Forskarna problematiserar att detta inte explicit adresseras i styrdokumentet, och efterlyser strategier. Socialt och diakonalt utvecklingsarbete kan, enligt författarna, utgöra en arena där begränsande strukturer kan bearbetas. För att åstadkomma detta behövs enligt artikeln ett mera aktivt stöd för innovativt socialt förändringsarbete, t ex erkännande och resurser.⁴⁴⁵

Kari Karsrud Korsliens artikel ”Diapraxis och diakoni - undersøkelser i feltet ved hjelp av kart, skisser och tegningar” ingår i ett studium av metoden Diapraxis, som syftar till att skapa förståelse mellan människor av olika trostillhörighet genom att handla tillsammans och få gemensamma erfarenheter.⁴⁴⁶ Karsrud Korslien använde bilder, kartor och teckningar i intervjuer av diakoner om deras erfarenheter från två diapraxis-projekt. När diakonerna ombads att rita egna teckningar synliggjordes hur projekten hängt samman med församlingslivet, och även den omfattande arbetsinsats som låg bakom att projekten kommit till stånd. Enligt Karsrud Korslien är ett återkommande problem att diakoners professionskunskap är svår att ringa in. Här bidrog bildmaterialet till att synliggöra projektens komplexitet, och diakoners igångsättande och koordinerande funktion i projekten, samt deras tvärfackliga och gränsöverskridande kompetens.⁴⁴⁷

Stephanie Dietrichs artikel ““Use Your talents”. Refleksjoner over en diakonal bistandsmetodes mulige relevans i norsk kontekst” är i sig ett innovativt grepp i förhållande till diakoni. *Use your talents* (UYT) är namnet på ett bistandsarbete som bedrivits av norska missions- och bistandsaktörer bl a i Kenya.⁴⁴⁸ Syftet med UYT är att bygga starka lokalsamhällen med hjälp av lokala tillgångar och resurser. Styrkan i att lokalt äga både resurserna och kompetensen har visat sig leda till ökad innovation och kreativitet. I artikeln kopplar Dietrich erfarenheterna från UYT till norsk kontext, framför allt med avseende på möjligheten för trossamfund att ta en mer aktiv roll i norsk flyktningmottagning.⁴⁴⁹ Enligt Dietrich tenderar statliga utredningar om integration att ge samhället tolkningsföreträde, båda ifråga om målet med integration och vad som ska anses som resurser, och

⁴⁴¹ Nahnfeldt och Lindberg 2017, s 3

⁴⁴² Nahnfeldt och Lindberg 2017, s 4

⁴⁴³ Nahnfeldt och Lindberg 2017, s 9 - 10

⁴⁴⁴ Nahnfeldt och Lindberg 2017, s 15 - 16

⁴⁴⁵ Nahnfeldt och Lindberg 2017, s 18 - 19

⁴⁴⁶ Karsrud Korslien 2016b, s 75

⁴⁴⁷ Karsrud Korslien 2016b, s 79

⁴⁴⁸ Dietrich 2017, s 13

⁴⁴⁹ Dietrich 2017, s 14

aktörer i civilsamhällets tillmäts liten betydelse.⁴⁵⁰ Dietrich lyfter fram Den norske kirkes potential att bidra till integration i kraft av sin lokala närvaro i hela landet, sina höga medlemstal och sina diakonala och teologiska resurser. Detta ställer dock enligt Dietrich krav på tydlighet från kyrkans ledningsnivå kring Den norske kirkes roll i välfärden.⁴⁵¹

Boken *Social mobilisering. Lärdomar från fyra svenska städer*, av socialantropologen Oscar Andersson och kulturgeografen Pelle Amberntsson, är en dokumentation över projektet *Lokal social mobilisering* drivet av Sveriges stadsmissioner under åren 2013 – 2015 med stöd av Postkodlotteriet. I boken har sex av de cirka 80 aktioner som genomförts inom projektet valts ut, och analyserats med utgångspunkt i teorier om *egenmakt*.⁴⁵² Analysen visade på såväl svårigheter som framgångsfaktorer i projekt kring social mobilisering. För att behövande människor ska kunna gripa egenmakt i social mobilisering krävs enligt studien att de själva identifierar ett problem som de upplever berör dem. Det behövs röstbärare och mobilisering av resurser, både inom och utanför gruppen. Sociala nätverk förbättrar den behövande gruppens egenmakt. Organisationer som arbetar med social mobilisering, exempelvis stadsmissioner och trossamfund, behöver enligt författarna förstå sin roll som företrädare och möjliggörare, och redan i planeringsstadiet främja egenmakt i de grupper som berörs samt reda ut eventuella målkonflikter.⁴⁵³

I rapporten *Folklig protest och partipolitik. Kyrkornas Påskupprop 2005 för en humanare flyktingpolitik* har kyrkohistorikern Klas Hansson analyserat hur kyrkor och samfund i Sveriges kristna råd gick till gemensam aktion i ett s.k. ”Påskupprop” för en förändrad asylpolitik.⁴⁵⁴ Rapporten bygger på en analys av protokoll, arkivhandlingar, pressartiklar samt intervjuer med personer i ledande roller, bl a dåvarande ärkebiskopen i Svenska kyrkan KG Hammar, dåvarande biskopen i Stockholms katolska stift Anders Arborelius samt riksdagsmän och representanter för Sveriges kristna råd.⁴⁵⁵ Påskuppropet samlade olika samfund till en gemensam ekumenisk aktion, vilken enligt Hansson gjorde ett politiskt avtryck, stärkte ekumenisk samverkan och medförde att ett antal personer fick uppehållstillstånd i Sverige. Uppropet genererade enligt Hansson en modell för hur kyrkor i ekumenisk samverkan kan föra fram principfrågor som kan anses politiska, utan att sammankopplas med politiska partier.⁴⁵⁶

Hur mobiliserar man då människor att bidra till socialt utvecklingsarbete? I artikeln ”Hur man leder frivilliga i kyrkan? En verdibasert og praksisorientert modell for kirkelig frivillighetsledelse” presenterar (den numera disputerade) doktoranden vid VID Stephen Sirris en modell för ett gott ledarskap som främjar delaktighet och frivillighet i kyrkor. Artikeln förankrar frågor om idealitet i ledarskapsteori, och vill visa att ledarskap för frivilliga är en uppgift som kräver både arbetstid och

⁴⁵⁰ Dietrich 2017, s 18 - 19

⁴⁵¹ Dietrich 2017, s 17, 21 - 23

⁴⁵² Andersson och Amberntsson 2016, s 200, 223 – 225, 234

⁴⁵³ Andersson och Amberntsson 2016, s 202 - 218

⁴⁵⁴ Hansson, K 2019, s 9 - 10

⁴⁵⁵ Hansson, K 2019, s 11

⁴⁵⁶ Hansson, K 2019, s 114

en genomtänkt strategi. Sirris betonar vikten av ”den diakonala blicken” i ledarskapet, så att var och en blir sedd och tagen på allvar. Frivillighet ska enligt Sirris utgå från församlingens uppdrag, och inte ses som ett medel att ”få något gjort”.⁴⁵⁷

I artikeln ”Hva motiverer til frivillig innsats?” diskuterar de norska forskarna Beate Jestad Løvaas och Asbjørn Kaasa vad som kan motivera människor till kyrkligt/diakonalt frivilligarbete, baserat på en tidigare studie av ideellt arbete i en icke-kyrklig hjälporganisation.⁴⁵⁸ Enligt Jestad Løvaas och Kaasa är det upplevelse av mening, tillsammans med ett intresse för saken och tilltro till organisationens idé eller vision, som motiverar till att åta sig frivilliguppdrag. Upplevelse av mening har också stor betydelse för viljan att fortsätta som frivillig, tillsammans med möjlighet till kompetensutveckling och social tillhörighet.⁴⁵⁹ Enligt författarna utgår ”den nya frivilligheten” i högre grad än tidigare från individens egna behov och önsningar, vilket ställer krav på organisatoriska förutsättningar att uppfylla dessa, samt ett gott lokalt ledarskap.⁴⁶⁰

Vikten av att ge goda förutsättningar till volontärer understryks i en religionsspsykologisk studie av emotionell stress hos volontärer som bemannar telefontjänsten *Kirkens SOS*, en hjälplinje som tar emot 160 000 samtal per år, och är öppen för alla oavsett livsåskådning. Studien har utförts av en norsk-svensk forskargrupp bestående av doktoranden och psykologen Ingvild Vattø, professor Valerie DeMarinis, Uppsala universitet, samt biträdande professor Sigrid H. K. Haug och professor Lars Lien vid Høgskolen i Innlandet.⁴⁶¹ I intervjuer lyfte volontärerna fram svårigheten i att finnas kvar på linjen och att inte alltid tillåtas kalla på hjälp, i några fall t o m medan någon tar sitt liv. Samtalens komplexitet, tillsammans med en arbetsmodell som betonar ett empatiskt bemötande, medför enligt forskargruppen en risk att volontärerna smittas av emotionellt trauma eller stressrelaterad ohälsa.⁴⁶² I början och slutet av varje arbetspass deltog volontärerna i ritualer med både religiösa och icke-religiösa inslag, vilka enligt forskarna var till hjälp för en sund gränssättning i relation till den som ringer, och för att hålla isär rollen som volontär från den privata identiteten.⁴⁶³ Forskarna föreslog utbildning kring hur existentiella teman kan bemötas i en multikulturell, sekulär kontext, för att möta den osäkerhet som uttryckts hos vissa volontärer kring att representera Den norske kirke.⁴⁶⁴ Fyra olika copingstrategier visade sig i materialet, bland annat en upplevelse av mening och personlig växt i förhållande till uppgiften, vilket kan ses som ett motiv för att vara/bli volontär.⁴⁶⁵

⁴⁵⁷ Sirris 2015, s 12, 16 - 18

⁴⁵⁸ Jestad Løvaas och Kaasa 2015, s 49, 51

⁴⁵⁹ Jestad Løvaas och Kaasa 2015, s 54

⁴⁶⁰ Jestad Løvaas och Kaasa 2015, s 57

⁴⁶¹ Vattø et al 2019, s 2 - 3

⁴⁶² Vattø et al 2019, s 8 - 9

⁴⁶³ Vattø et al 2019, s 9 - 10

⁴⁶⁴ Vattø et al 2019, s 6 - 7, 9

⁴⁶⁵ Vattø et al 2019, s 10

Sammanlagt visar de tre studierna om ideella insatser som jag presenterat på vikten av ett gott och systematiskt ledarskap, både för att kunna rekrytera och behålla volontärer.

Det innovativa i diakonalt arbete, som synliggjorts i många av bidragen i källmaterialet, både i detta kapitel och tidigare, har inte någon tydlig plats i Blennbergers koncentrisk modell. I Blennberger (1989) anför han, att diakoni i betydelsen kyrklig social omsorg består av uppgifter som har en ”officiell och organisatorisk plats” i ett kyrkligt sammanhang.⁴⁶⁶ Att döma av källmaterialet är dock utveckling av nya verksamheter och arbetssätt i högsta grad en aspekt av diakoni. I detta instämmer Blennberger i sina senare arbeten, där diakonin förutom att vara omsorgsgivare också karaktäriseras som pionjär.⁴⁶⁷ De studier som refererats i detta kapitel visar på en motsättning mellan, å ena sidan, de möjligheter som ligger i socialt innovativt diakonalt arbete, som bland annat skulle kunna öka det ideella engagemanget, och å andra sidan, brist på erkännande och förutsättningar. Jag vill också dra parallellen till de studier om diakonatet som presenterats tidigare i detta arbete. Medan social innovation och social mobilisering överlag kan tolkas som positiva uttryck för diakoni, finns i det tidigare refererade materialet exempel på att strukturellt stöd för diakonal utveckling fattas, att digital diakonikommunikation, vilket man ju kan se både som innovation och som kanal för social mobilisering, inte ansågs vara ”riktigt” diakonalt arbete och att diakoner som agerar profetiskt t.o.m. kan straffas.⁴⁶⁸ Baserat på källmaterialet i denna studie ser jag därför ett behov av att tydligare synliggöra att diakonala innovationer och social mobilisering ska förstås som tillhörande det diakonala ansvarsområdet.

⁴⁶⁶ Blennberger 1989, s 44

⁴⁶⁷ Blennberger 2008, s 112

⁴⁶⁸ Se kapitel 5.2 för referenser

9 Diakoni i interreligiös samverkan

I detta avsnitt vill jag lyfta fram nio forskningsbidrag kring hur olika religiösa traditioner i samverkan kan bidra till att utveckla ett samhälle där människor av olika tro kan leva tillsammans.⁴⁶⁹ Det betyder att vi närmar oss de yttre ringarna i förhållande till den koncentriskt diakonimodellen, där förståelsen av diakoni vidgas till att inrymma goda handlingar även utanför den kristna kontexten.⁴⁷⁰ Men är det då fortfarande frågan om diakoni?

Hans Morten Haugen påpekar i en artikel att diakoniforskning behöver utgå från en adekvat förståelse av de krafter som formar ett samhälle, och relaterar det ekumenisk-teologiska konceptet *conviviality* till de sociologiska koncepten *social cohesion* och *social capital*.⁴⁷¹ Socialt kapital som teoretiskt koncept i samhällsforskning har en lång historia, och syftar på att relationer kan ses som en form av ”kapital” för individer och grupper men också för samhället. Relationerna fungerar som ett lim som får tillit och engagemang att växa till, genom relationer inom den egna gruppen (*bonding*), relationer mellan grupper (*bridging*) och relationer till makthavare (*linking*).⁴⁷² Konceptet *social cohesion* har enligt Haugen fått starkare fäste som teoretiskt koncept under 2000-talet. I konceptet ingår socialt kapital som en av flera faktorer. Inkludering och att motverka marginalisering betonas, samt att främja social rörlighet uppåt.⁴⁷³

Båda dessa teoretiska koncept har enligt Haugen nackdelen att en kritisk maktanalys saknas, och att det är oklart vad koncepten egentligen förklarar.⁴⁷⁴ Haugen vill därför föra fram *conviviality* som ett alternativt teoretiskt koncept. Begreppet *conviviality*, att leva tillsammans, bygger enligt Haugen på relationalitet, respekt för människovärdet och ömsesidighet (*reciprocity*), en värdegrund från vilken det blir möjligt att analytiskt adressera frågor om makt.⁴⁷⁵ En jämförelse mellan termerna *socialt kapital*, *social cohesion* och *conviviality* visar, enligt Haugen, att alla tre begreppen lägger vikt vid relationalitet. En annan gemensam egenskap är att de är svårsmätbara. Svagheten med *conviviality* är, enligt Haugen, att det inte kan appliceras direkt i beslutssituationer, utan snarare fungerar som ideal. Konceptet har dock ett värde som analysbegrepp och etisk inspirationskälla.⁴⁷⁶

Ett teologiskt perspektiv kring hinder och möjligheter i interreligiös dialog kommer från Sturla Stålsett i artikeln ”From Dia-logos to Dia-pathos? Politics, Emotions, and Interreligious Dialogue”.

⁴⁶⁹ Haugen 2015b, Stålsett 2016, Fazhlahemi 2017, Gärde 2017, Gärde 2015, Hallstein Holte 2018, Karsrud Korslien 2017, Haugen 2015c, Stålsett 2019

⁴⁷⁰ Blennberger 1989, s 47 - 48

⁴⁷¹ Haugen 2015b, s 150 - 151

⁴⁷² Haugen 2015b, s 153 - 155

⁴⁷³ Haugen 2015b, s 156 - 157

⁴⁷⁴ Haugen 2015b, s 154, 159

⁴⁷⁵ Haugen 2015b, s 162 - 163

⁴⁷⁶ Haugen 2015b, s 164 - 166

Med utgångspunkt i bl a religionspsykologisk teori, argumenterar Stålsett för ett starkare forskningsfokus på känslors betydelse i interreligiösa studier. I analogi med begreppet *dia-log* introducerar Stålsett begreppet *dia-patos* i betydelsen att utforska och tolka hur tro och känsla hänger samman i den egna såväl som andras religion.⁴⁷⁷ Stålsett refererar till geopolitikern Rachel Pains arbeten vilka adresserar ”rädslans kultur” och erbjuder feministiska och postkoloniala perspektiv, som enligt Stålsett kan motverka osynliggörandet av marginaliserade gruppers behov och agentskap.⁴⁷⁸ I den interreligiösa dialogen kan medvetenhet om att vi alla är beroende och sårbara skapa förutsättningar för att kunna erkänna och i någon mån dela andras lidande. Här kan och bör enligt Stålsett varje religiös tradition bidra med sina resurser.⁴⁷⁹

Ett perspektiv på barmhärtighet och välfärd sett från islamisk teologi erbjuds av Mohammad Fazlhashemi, professor i islamisk teologi och filosofi vid Uppsala universitet, i artikeln ”Faith-Based Welfare Practice: Reflections from the Perspective of Islamic Theology”. Barmhärtighet har central plats i islamisk teologi, och konceptet *zakat*, allmosan, ses som en religiös plikt gentemot de svagaste i samhället.⁴⁸⁰ Enligt Fazlhashemi är en av effekterna av fastemånaden Ramadan en personlig erfarenhet av lidande och umbäranden som har betydelse för förmågan att känna empati. Genom att i sin egen kropp ha upplevt hunger och törst skapas en jämställd relation till nödlidande. Barmhärtigheten ska inte ses enbart som en individuell dygd, utan också bidra till uppbyggnad av stödjande nätverk.⁴⁸¹

Ett exempel på interreligiöst välfärdsarbete presenterar Hans Morten Haugen i en artikel om det diakonala forskningsprojektet *Unge Møter Eldre* (UME), ett samarbete mellan församlingar i Den norske kirke, ungdomsrådet i stadsdelen Stovner i Oslo och två lokala vårdboenden. Genom projektet engagerades 24 ungdomar, de flesta muslimer, att besöka de äldre på boendena.⁴⁸² Arbetet byggde på metoden *Diapaxis*, vars kärna, enligt Haugen, är att handla tillsammans, tvärs över religiösa och kulturella gränser. Diapaxis kan, enligt Haugen, bidra till ökad sammanhållning och gemenskap i lokalsamhället. Som metod i ungdomsarbete ger den redskap att förhålla sig till sin egen och andras tro och identitet.⁴⁸³ Haugen vill föra fram Diapaxis som en metod där lokala församlingar kan främja barns och ungas andliga utveckling, och samtidigt bidra till mer inkluderande lokalsamhällen. Enligt Haugen kan diakoni och kristen undervisning fungera ömsesidigt förstärkande, och skapa möjligheter för församlingar att bidra mer till lokalsamhället.⁴⁸⁴

I en jämförande studie har docenten i religionssociologi Johan Gärde undersökt hur trosbaserade välfärdstjänster utanför den kristna traditionen tagit plats i den europeiska

⁴⁷⁷ Stålsett 2016, s 21

⁴⁷⁸ Stålsett 2016, s 23 - 24

⁴⁷⁹ Stålsett 2016, s 34

⁴⁸⁰ Fazlhashemi 2017, s 119 - 120

⁴⁸¹ Fazlhashemi 2017, s 121 - 122

⁴⁸² Haugen 2015c, s 228

⁴⁸³ Haugen 2015c, s 221 - 222

⁴⁸⁴ Haugen 2015c, s 223, 230

väl-färden.⁴⁸⁵ I Gärdes studie jämförs hur koncept som *Diaconia* respektive *Zakat* gjort avtryck i välfärden i tolv länder, med hjälp av material från det tidigare nämnda WaVE projektet.⁴⁸⁶ I det svenska, norska och finska materialet visar jämförelsen att kristna organisationer har ett förhållandevis stort välfärdsutbud, medan muslimska organisationer erbjuder riktade välfärdstjänster som t e x återintegrering av personer som släppts ur fängelse, läxläsning-program och stöd till familjer med handikappade barn.⁴⁸⁷

Gärdes artikel ”Shrinking Religious Communities and Thriving Interreligious Social Work in Postsecular Sweden” bygger på fallstudier av tre interreligiösa samverkansprojekt i Stockholmsområdet; Fryshusets ungdomsarbete, Guds Hus och Diapaxis i Fisksätra samt Crossroads, ett stödarbete för papperslösa och EU-migranter. I relation till den vikande medlemsutvecklingen i svenska kyrkor och trossamfund menar Gärde, att de sociala projekten ger religiösa organisationer ett nytt syfte och mål.⁴⁸⁸ I studien har representanter från projektens intressenter, bl a Frälsningsarmén och Svenska kyrkan, intervjuats.⁴⁸⁹

Studien visade att interreligiöst samarbete på välfärdsområdet väcker frågor om värdegrund och religiös identitet, vilka riskerar att utmana organisations- och ledarskapsstrukturer. I Fisksätra krävdes år av interreligiös dialog innan konkret samarbete kom till stånd mellan lutherska, katolska och muslimska församlingar. Stockholms stadsmission bidrog med resurser i form av personal och EU-medel. En debatt som uppstod när Svenska kyrkan bidrog med medel för att en imam skulle kunna anställas i Fryshuset, förklarar Gärde som en effekt av otillräcklig förberedande dialog.⁴⁹⁰ Gärde argumenterar för behovet av att i diskursen balansera ståndpunkter från olika intressenter; finansärer, trossamfund, offentliga myndigheter, den avsedda målgruppen och inte minst allmänheten. Enligt Gärde kan samverkan över religionsgränsen skapa ny relevans och synlighet i samhällsdebatten för krympande trossamfund, men risken finns att trossamfund med en vikande medlemsbas i förlängningen mister sin identitet.⁴⁹¹

Biträdande professorn vid VID, Bjørn Hallstein Holte, analyserade i sin doktorsavhandling *Religion and social cohesion. Youth exclusion and religious organisations in a super-diverse city district of Oslo, Norway* hur religiösa organisationer bidrar till social sammanhållning i en multikulturell och socialt utsatt stadsdel i södra Oslo. Stadsdelen har rykte om sig att utmärkas av sociala problem och gängkriminalitet.⁴⁹² Studien ingår i det nordisk-sydafrikanska forskningssamarbetet *Youth at the Margins* (YOMA). Hallstein Holte beskriver stadsdelen som ”super-diversifierad” istället för multikulturell, eftersom han menar att den inte passar in i en indelning utifrån etniska majoritets-

⁴⁸⁵ Gärde 2017, s 165, 167

⁴⁸⁶ Gärde 2017, s 168

⁴⁸⁷ Gärde 2017, s 176 - 178

⁴⁸⁸ Gärde 2015, s 2 – 3, 6

⁴⁸⁹ Gärde 2015, s 7 - 9

⁴⁹⁰ Gärde 2015, s 14 - 15

⁴⁹¹ Gärde 2015, s 18, 20

⁴⁹² Hallstein Holte 2018, s 5

eller minoritetsgrupperingar.⁴⁹³ Så många som 17 religiösa organisationer var verksamma i området, och tolv av dessa erbjöd verksamhet för ungdomar och unga vuxna.⁴⁹⁴ I studien intervjuades representanter för de religiösa organisationerna om sin verksamhet och ungdomars situation i allmänhet i stadsdelen, och resultatet analyserades utgående från Niclas Luhmans teorier.⁴⁹⁵

Ett resultat av studien var att de ungdomar som kan tolkas in i *NEET*-definitionen (ungdom som varken är i arbete, utbildning eller praktik) inte tillhörde målgruppen för de religiösa organisationernas ungdomsverksamhet, som snarare ville vara ett alternativ för de ungdomar som INTE befann sig på ”gatan”. Undantaget var en muslimsk organisation som hade ett visst uppsökande arbete. I en av organisationerna saknades verksamhet för flickor. En tendens i materialet var, att grupperna attraherade ungdomar med liknande etnisk bakgrund, och att föräldrarna tillhörde den organisation som ansvarade för verksamheten.⁴⁹⁶ Studien visade att de religiösa organisationerna fungerar som något av ett lokal religiöst system utifrån geografiska distrikt snarare än religionsgränser, samt att de bidrog till nationella och transnationella nätverk inom den egna trosinriktningen.⁴⁹⁷ De religiösa organisationerna bidrog på ett betydelsefullt sätt till integrationen av kommunikationssystem mellan aktörer i stadsdelen.⁴⁹⁸ Organisationernas tveksamhet att arbeta med socialt utsatta ungdomar kopplar Hallstein Holte till en upplevd risk att sammankopplas med sociala problem. Han hävdar att de religiösa organisationerna har potential att betyda mer för social integration, och lyfter fram deras bidrag som ”public space” och kanal för information och kommunikation.⁴⁹⁹

Kari Karsrud Korsliens artikel ”Felles møteplass - byggestein for robuste lokalsamfunn” bygger vidare på material från YOMA projektet i en analys av betydelsen av dialog för att skapa systemtillit i utsatta områden. I stadsdelen Søndre Nordstrand finns sedan 2011 ett lokalt samarbetsorgan, *Forum for dialog og samarbeid* vilket tillkom på polismyndighetens initiativ efter en tragisk händelse då en hel familj omkom. Karsrud Korslien analyserar med utgångspunkt i teorier om tillit vad lokala fora för dialog och samverkan kan betyda i arbetet för att skapa trygghet och tillit i urbana områden.⁵⁰⁰ Empiriskt material kom från intervjuer med olika aktörer samt broschyrer, kommunala handlingsplaner och rapporter för stadsdelen.⁵⁰¹

I *Forum for dialog og samarbeid* kan polis, kommuntjänstemän, förtroendevalda och representanter för olika aktörer i stadsdelen, bland annat de religiösa organisationerna, lära känna varandra, dela information och diskutera gemensamma frågor. I Den norske kirke har diakoner ett särskilt

⁴⁹³ Hallstein Holte 2018, s 35

⁴⁹⁴ Hallstein Holte 2018, s 29 - 30

⁴⁹⁵ Hallstein Holte 2018, s 31 – 32, 34 - 35

⁴⁹⁶ Hallstein Holte 2018, s 57 - 58

⁴⁹⁷ Hallstein Holte 2018, s 59 - 60

⁴⁹⁸ Hallstein Holte 2018, s 62

⁴⁹⁹ Hallstein Holte 2018, s 83 - 84

⁵⁰⁰ Karsrud Korslien 2017, s 65 - 66

⁵⁰¹ Karsrud Korslien 2017, s 65, 68

uppdrag att söka samverka och dialog med lokalsamhället.⁵⁰² I YOMA-projektet har arbetsmodellen i Søndre Nordstrand tilldragit sig intresse, eftersom den förutsätter att lokala aktörer känner tillit till polisen, vilket inte på samma sätt visat sig i andra fallstudier. En orsak kan vara att den tragiska händelsen som låg bakom polisens initiativ skapat vilja till mer proaktiva åtgärder. Forumets arbetsformer är enligt Karsrud Korslien dynamiska och flexibla, och dess möten förläggs hos olika aktörer vilket bidrar till geografisk förankring och en känsla av gemenskap.⁵⁰³ Trots den oerhört diversifierade kontexten med 141 nationaliteter i stadsdelen, har det i forumet etablerats tillit och vi-känsla. Karsrud Korslien ansluter sig till Luhmanns teori, att tillit ger en inre säkerhet som ökar toleransen för yttre osäkerhet.⁵⁰⁴ Enligt Karsrud Korslien kan även modellen att kombinera möten med besök i varandras verksamheter ha bidragit till relationer och personlig tillit, vilken kan utvecklas till en form av systemtillit.⁵⁰⁵ Karsrud Korslien menar att ett ensidigt fokus på att bekämpa kriminalitet och extremism riskerar att underminera det tillitsfrämjande arbetet, genom att betona polisens kontrollfunktion mer än funktionen att skapa trygghet. Vidare lyfter hon fram vikten av att polisen har kunskap om och goda relationer i närsamhället. Detsamma gäller det diakonala arbetet med dess relationsbyggande effekter. Ömsesidig tillit måste, enligt Karsrud Korslien, byggas lokalt genom personlig tillit och systemtillit. I detta arbete kan trossamfunden ge ett viktigt bidrag.⁵⁰⁶

Ytterligare en artikel av professor Sturla Stålsett får avsluta detta kapitel. I artikeln ”Precious and Precarious Life: Exploring Diaconal Economics” introducerar Stålsett begreppet *diakonal ekonomi*. Stålsett vill skilja mellan *explicit* och *implicit* diakoni; där explicit diakoni avsiktligt utgår från den kristna symbolvärlden, medan implicit diakoni är sådant som (av kristna) kan tolkas utifrån denna referensram.⁵⁰⁷ Stålsett refererar teologisk kritik mot effekterna av den globala ekonomin framförd av påven Fransiskus och många andra, och påpekar att kritiska teologiska formuleringar inte löser problemet.⁵⁰⁸ Esther Duflos och Abhijit Banerjees Nobelprisbelönade ekonomiska modell för att bekämpa fattigdom, förs av Stålsett fram som ett exempel på konkreta metoder som ger resultat.⁵⁰⁹ Den diakonala ekonomin måste, enligt Stålsett, konstruera och stödja ekonomiska praktiker som ger hoppet näring, med den gemensamma sårbarheten som tolkningsraster och utgångspunkt. Här kan begreppet *implicit diakoni* enligt Stålsett ge en tolkningsram, som hjälper kyrkor att alliera sig med alla goda krafter, oavsett vad de väljer att kalla sig.⁵¹⁰

⁵⁰² Karsrud Korslien 2017, s 65 - 66

⁵⁰³ Karsrud Korslien 2017, s 67

⁵⁰⁴ Karsrud Korslien 2017, s 68

⁵⁰⁵ Karsrud Korslien 2017, s 68 - 69

⁵⁰⁶ Karsrud Korslien 2017, s 69 - 70

⁵⁰⁷ Stålsett 2019, s 72 - 73

⁵⁰⁸ Stålsett 2019, s 77, 81

⁵⁰⁹ Stålsett 2019, s 78

⁵¹⁰ Stålsett 2019, s 81 - 82

De texter som presenterats i detta kapitel förhåller sig till en vidare roll för diakoni i samhället. Relationsskapande förefaller vara en nyckelfaktor. Som jag uppfattar honom menar Stålsett med *implicit diakoni*, att diakoni-begreppet sitter i tolkarens öga snarare än i den aktuella praktiken. Därmed ger Stålsett en teologiskt motiverad diakoniförståelse som kan kopplas till en vid diakonidefinition. I Blennbergers koncentriska diakonimodell utgår den vidaste cirkeln, ”alla goda och konstruktiva handlingar i världen”, från individer, inte organisationer, och enligt Blennberger själv är det tveksamt att en så vid diakoniförståelse kan kallas diakoni.⁵¹¹ Stålsetts implicita diakoni anser jag däremot kan betraktas som diakoni i vidaste bemärkelse, eftersom kopplingen till den kristna kyrkan finns kvar. Bidragen i detta kapitel visar, att diakoni kan behålla sin identitet, oavsett om den tar sig uttryck i explicita eller implicita former. Relationsskapandet, och att handla och vandra tillsammans, skapar nya rum för diakoni.

⁵¹¹ Blennberger 1989, s 47 - 48

10 Resultat och slutsatser

Detta arbete har ställt tre forskningsfrågor om nordisk diakoniforskning:

- Vad är diakoniforskning, utgående från nordiska forskningsbidrag 2015 – 2019?
- Vilket bidrag ger nordisk diakoniforskning 2015 – 2019 till kunskapen om diakoni?
- Vilka förutsättningar för fortsatt kunskapsutveckling om diakoni ger det nordiska forskningssammanhanget?

Mitt svar bygger på en genomgång av 134 forskningsbidrag, som trots att de producerats i olika länder och forskningssammanhang, och förstår diakoni på olika sätt, har uppfyllt de kriterier jag satt upp för att betraktas som diakoniforskning. Att synliggöra brokigheten har varit en av mina avsikter. Ändå hoppas jag att läsaren ska tycka, att dessa studier har någonting gemensamt, och att de bidrar till ett kunskapsområde som kan tyckas diffust, men som ändå bildar ett urskiljbart mönster. Min studie visar att diakoni kan tolkas snävt eller betydligt vidlyftigare. I detta arbete har jag förhållit mig till sådana skillnader med hjälp av Blennbergers koncentriska diakonimodell som huvudsakligt analysverktyg, och även relaterat till diakoniteologiska huvudlinjer under de senaste decennierna.

10.1 Vad är diakoniforskning – ämnesinriktning, metoder och teoretiska perspektiv

Enligt Christianssons och Lindes litteraturgenomgång (2014) har svensk diakoniforskning tidigare i hög grad haft en historisk inriktning.⁵¹² Enligt mitt källmaterial förefaller en svängning ha skett till förmån för studier av nutida förhållanden. När antologier räknats bort består materialet av 129 individuella texter. Av dessa är det sammanlagt 22 som huvudsakligen intresserat sig för historiska förhållanden, varav nio behandlat diakoners roll i fornkyrkan. I tolv bidrag relateras dåtid till nutid. Övriga 95 publikationer har beforskat förhållanden i samtiden.⁵¹³

Flertalet av publikationerna i källmaterialet befinner sig i det praktiskt-teologiska eller tvärvetenskapliga området, och ibland är inte gränsen så lätt att dra mellan vad som ska ses som tvärvetenskapliga kunskapsbidrag och vad som är ett praktisk-teologiskt studium.⁵¹⁴ Med ödmjukhet för att någon annan kanske skulle ha dragit gränsen annorlunda, anser jag 63 av texterna tillhöra det praktisk-teologiska området medan 42 har en samhällsvetenskaplig, flervetenskaplig eller (religions)beteendevetenskaplig inriktning. Jag räknar till 17 bidrag som kan hänföras till bibelvetenskap, patristik eller systematisk teologi. Sju titlar ser jag som idéhistoriska eller kyrkohistoriska bidrag.

⁵¹² Linde och Christiansson 2014 82 - 84

⁵¹³ Med samtid menar jag här de senaste tre decennierna

⁵¹⁴ För ämnet praktisk teologi i Sverige, se Bexell 1996

Av titlarna i källmaterialet bygger 29 på någon form av etnografiskt fältstudium eller deltagande observationer, intervjuer och/eller fokusgruppssamtal. Nio studier baseras på enkätmaterial. Det är förhållandevis vanligt i materialsamlingen att flera publikationer baserats på samma empiriska material som analyserats ur olika perspektiv. Vissa studier har arbetat empiriskt utifrån textmaterial, eller nyttjat material från stora projekt som t ex WREP-projektet.

Utgående från källmaterialet förefaller de teoretiska perspektiven i diakonivetenskapliga studier under perioden ofta vara icke-teologiska. I texter om kyrkor och samhälle/välfärd hämtas teori från samhälls- och välfärdsforskning, i texter om kyrkor och innovation hämtas teori från innovationsforskning, i texter om diakonalt ledarskap används ledarskapsteori. Flera bidrag refererar till Foucaults och Lefebvres teorier om *space* vilket jag ser som en intressant teoretisk utveckling. Vad gäller genus används ofta kontextuella genusperspektiv: i text om kyrkor och innovation hänvisas till genusperspektiv just i innovationsforskning, i relation till diakoner som kyrkans visselblåsare används genusperspektiv kring just visselblåsarkultur etc. Det förekommer referenser till feministisk teologi, även i texter som inte explicit handlar om kön. I vissa av texterna finns en problematiserande diskurs kring genus som begränsande faktor både vad gäller kvinnors ställning mer generellt, och i förhållande till diakoni, diakoner och diakonalt förändringsarbete. Det finns i materialet texter som argumenterar för aktionsforskningsmetoder som verktyg för att adressera asymmetriska maktförhållanden i diakoniforskning.

10.2 Forskningssammanhanget och förutsättningar för kunskapsutveckling

Av de 134 titlarna har 57 sitt ursprung i Norge, varav fem doktorsavhandlingar som uppfyllt sökvillkoren. Kraftcentrum för studier av diakoni förefaller finnas i forskningsmiljöerna vid VID vitenskapelige høyskole, med internationella samverkansprojekt och en akademisk diakoniteologisk diskurs som gjort avtryck i min materialsamling. Vid VID vitenskapelige høyskole finns också det enda doktorandprogram som beskrivs i diakonitermer, programmet *Diakoni, verdier og profesjonell praksis*. Forskningsinsatsen vid VID är organiserad i 15 tematiskt indelade forskargrupper där seniora forskare samarbetar med doktorander och studenter på masternivå. I fyra forskningsgrupper är diakoniområdet tydligt formulerat, nämligen grupperna *Diaconal community development* (CODE), *Eksistensielle perspektiver og eksistensiell kompetanse i profesjonell praksis* (EKSISTENSFORSK), *Leadership and institutional values-work in practice* (LIVAP) och *Misjons- og diakonihistorisk forskning* (MiDiHi).⁵¹⁵ Vid MF vitenskapelig høyskole sker diakoniforskning med inriktning mot minoriteter och marginalisering, migration, samt religion och kön.⁵¹⁶ Det förekommer också diakoniforskning vid Oslo universitet.

⁵¹⁵ VID Forskningsgrupper <https://www.vid.no/forskning/forskningsgrupper/> läst 2020-06-05

⁵¹⁶ MF Vitenskapelig høyskole: Aktuella forskningsområden <https://www.mf.no/forskningogphd/forskning-ved-mf/aktuelle-forskningsomrader> läst 2020-05-28

Även Finland har bidragit med doktorsavhandlingar. Utöver de två som inkluderats här finns åtminstone två till som inte kunnat inkluderas av språkskäl. Att döma av de 18 titlarna i källmaterialet, ger finsk forskning ett kunskapsbidrag som har relevans även för svenska och norska förhållanden, och det kunde finnas ett värde i ett ökat kunskapsutbyte. Vid Östra Finlands universitet ingår diakoniforskning i programmet för Västkyrkans teologi och det finns möjlighet att disputeras på detta område. Östra Finlands universitets seniora forskargrupp med intresse för diakoni har i det internationella forskningsprojektet DietS tagit sig an uppdraget att granska och korrigera tidigare forskargenerationers översättningar av patristiskt material, där diakoners uppgift och församlingarnas sociala arbete felaktigt tolkats som en och samma sak.⁵¹⁷ Teologiforskningen vid Östra Finlands universitet utmärks av integration mellan västteologiska och ortodoxa perspektiv, och det pågår uppbyggnad av en diakonivetenskaplig litteratursamling.⁵¹⁸ Även Helsingfors universitet har bidragit med publikationer kring diakoni i källmaterialet, men jag har inte kunnat hitta information om eventuella diakoniinriktade forskningsprogram.

Vid Ersta Sköndal Bräcke högskola kan ett avhandlingsprojekt kring diakoni bedrivas i det tvärvetenskapliga forskningsprogrammet *Människan i välfärdssambället* som lägger fokus vid ansvarsfördelningen mellan individ, familj, civilsamhälle och offentliga aktörer vad gäller frågor om välfärd.⁵¹⁹ Forskargruppen för diakoni vid Institutionen för diakoni, kyrkomusik och teologi forskar bl a kring modern svensk kyrkohistoria, diakoners professionsidentitet samt förhållandet mellan professionalitet och idealitet.⁵²⁰ Vid högskolan pågår också bl a forskning om idéburen vård och omsorg, sociala och mänskliga rättigheter, medborgerligt engagemang och organisering och ledning av ideella verksamheter.⁵²¹

Vid Uppsala universitet kan diakoniforskning bedrivas i den nybildade ämneskonstruktion som uppstått genom sammanslagning av de tidigare ämnena religionssociologi, religionspsykologi och kyrkovetenskap, vilka från och med år 2021 också får en gemensam forskarutbildning. I mitt källmaterial är Uppsala universitet förhållandevis sparsamt representerat trots tunga bidrag från seniora forskare som t ex Ninna Edgardh. Det finns dock endast ett fåtal vetenskapliga artiklar med koppling till från forskningsmiljön vid CRS under femårsperioden, vilket skulle kunna tyda på att studiet av kyrklig diakoni inte riktigt passar in i de breda forskningsprogrammen. Den tvärvetenskapliga forskningen vid CRS är organiserad i sex övergripande forskningsområden som

⁵¹⁷ Östra Finlands universitet, DietS-projektet <https://wiki.uef.fi/display/DietS/DietS+-+Home> läst 2020-06-05

⁵¹⁸ Östra Finlands universitet, Studera diakoni

<https://wiki.uef.fi/display/Theologyhomes/To+study+theology+and+DIAKONIA+in+Joensuu> läst 2020-06-05;

Östra Finlands universitet, Expertis i diakoni

<https://wiki.uef.fi/display/Theologyhomes/Expertise+in+DIAKONIA%2C+Western+Theology> läst 2020-06-05;

⁵¹⁹ <https://www.esh.se/utbildning/forskarutbildning.html> läst 2020-06-05

⁵²⁰ <https://www.esh.se/forskning/diakoni.html> läst 2020-06-06

⁵²¹ Ersta Sköndal Bräcke högskola, alla forskningsprojekt <https://www.esh.se/forskning/alla-forskningsprojekt.html> läst 2020-06-05

bl a berör frågor om välfärd, demografi, migration och medborgarskap, sekularitet, utbildning och mänskliga rättigheter. Det bedrivs också ett stort forskningsprojekt kring pentekostalism.⁵²²

Svenska lärosäten andra än Uppsala, Ersta Sköndal Bräcke samt Lunds universitet, där Stig Linde regelbundet publicerar material kring diakoni, har endast bidragit med enstaka titlar till källmaterialet. Enskilda högskolan i Stockholm har hitintills inte publicerat material kring diakoni men det skulle kunna ligga nära tillhands, med forskningsprogrammen Praktisk teologi med religionsbeteendevetenskap, Kyrka i samtid och Mänskliga rättigheter.⁵²³

Endast åtta texter i materialet kommer från Danmark. Det är svårt att veta varför jag hittat så få danska studier; om det beror på de sökord jag har använt eller om studier om kristna organisationer i civilsamhället inte uttryckts i termer av diakoni. Vid Århus universitet erbjuds teologisk forskarutbildning i programmet för teologi, idéhistoria och filosofi. Av doktorandprojekten under femårsperioden har endast ett haft anknytning till diakoni.⁵²⁴ Senter for kirkeforskning vid Köpenhamns universitet forskar bl a om relationen mellan kyrka, religion och stat. På publikationslistan hittar jag inte något bidrag med diakoniinriktning.⁵²⁵

Vad gäller Islands universitet, finns masterutbildning och forskarutbildning i teologi. Med anledning av reformationsjubileet 2017 bedrivs ett större flervetenskapligt forskningsprojekt om reformationens påverkan på kyrka, samhälle och kultur. Jag har inte kunnat fastställa om det inom projektet finns avhandlingsprojekt med diakoniinriktning.⁵²⁶

10.3 Masteruppsatser

En indikator på potentialen för återväxt inom diakonins forskningsfält skulle kunna vara produktionen av masteruppsatser. Vad gäller antalet publicerade uppsatser dominerar Norge stort, vilket förmodligen kan kopplas till skillnader i diakonutbildningens konstruktion i Norge jämfört med övriga nordiska länder. En sökning efter norska masteruppsatser med sökordet diakoni gav träff på 113 uppsatser från VID och 17 från MF under femårsperioden.⁵²⁷ Bland dessa fanns också sex bidrag från svenska masterstudenter. En motsvarande sökning i svenska Diva-portalen gav upphov till tre träffar. Därutöver finns också en masteruppsats från Socialhögskolan i Lund.⁵²⁸

⁵²² CRS Forskningsprogram <https://www.crs.uu.se/forskning/> läst 2020-06-05

⁵²³ EHS Forskningsstrategiskt program

https://www.ehs.se/sites/default/files/general/forskningsstrategi_ehs_2016-2020.pdf läst 2020-06-05

⁵²⁴ Århus universitet, forskningsprogram <https://phd.arts.au.dk/about-us/programmes/theology-history-of-ideas-and-philosophy/> läst 2020-06-04; Lodberg 2018

⁵²⁵ Köpenhamns universitet, publikationer <https://teol.ku.dk/Forskning/publikationer/> läst 2020-06-04

⁵²⁶ Islands universitet <http://gudfraedistofnun.hi.is/rannsoknarverkefni> läst 2020-06-04

⁵²⁷ Jag har dock inte undersökt hur många av dessa 130 uppsatser som skulle falla inom den avgränsning jag gjort för denna studie

⁵²⁸ Bodin 2016, Blomqvist Liljegren 2017, Gustavsson 2017, Vennberg 2017, Axelsson 2018, Karlsson Kempfi 2018, Lounela 2018, Sundström 2019, Randgard 2019, Leo Sandberg 2019

Bland de tio svenska masteruppsatser jag lokaliserat inom femårsperioden fokuserar sju av tio på Svenska kyrkans diakoni eller diakonat. Jonas Bodins uppsats har titeln *Pilgrimsvandring som ett rum för diakoni*.⁵²⁹ Gunilla Gustafsson Paulsdotter har studerat hur diakoner i Huddinge Botkyrka kontrakt tolkar vigningslöftet att vara ett ”barmhärtighetens tecken”.⁵³⁰ Eva-Mari Karlsson Kempfi har studerat förutsättningarna för att lyckas med diakonala innovationer, utgående från teorier om social innovation.⁵³¹ Elinn Leo Sandbergs uppsats är en studie av dramaturgin kring församlingars ekonomiska bistånd ur ett givar- och brukarperspektiv.⁵³² Birgitta Lounela har studerat vad som utmärker församlingsdiakoni på platser där det också finns en stadsmission.⁵³³ Tom Randgards uppsats studerar framväxten av Kyrkoordningens bestämmelse om församlingens grundläggande uppgift, gudstjänst, undervisning, diakoni och mission, ur ett kyrkorättsligt och ecklesiologiskt perspektiv.⁵³⁴ Harriet Sundström har studerat hur diakoner löser etiska problem i praktiskt diakonalt arbete.⁵³⁵ Carina Blomqvist Liljegren har studerat ett franciskanskt biståndsarbete bland romska kvinnor i Rumänien.⁵³⁶ Stig Axelsson har studerat synen på officersskapet hos Frälsningsarméns general Erik Wickberg, bland annat ur ett diakonalt perspektiv, och Gunvor Vennberg har studerat synen på ett diakonalt ämbete hos Missionsprovinsen.⁵³⁷ Värld att nämna är också en komparativ studie av diakonatet i Den norske kirke och Svenska kyrkan, utgående från kyrkomötesprotokoll, av Gunnar Holten. Ett resultat av jämförelsen är att diakoner har en formellt starkare ställning i Svenska kyrkan där diakoner tillhör det kyrkliga ämbetet, men norska diakonatet har en starkare liturgisk ställning med en tydlig roll i gudstjänstlivet.⁵³⁸

10.4 Publikationernas bidrag till kunskapen om diakoni

Utgående från de studier jag tagit del av, förhåller sig nordisk diakoniforskning till både snäva och vida förståelser av diakoni. Materialet speglar en diakonal tjänst för människor som befinner sig i många olika former av utsatthet, som kan kopplas till t ex fattigdom, missbruk, sviktande funktioner eller svåra livserfarenheter. Studierna synliggör både detta arbetes stora betydelse, och hur utmanande och komplext det kan vara. Det finns i materialet både studier som är positiva till kyrkans och diakoniorganisationers insats, och sådana som har en kritisk vinkel.

Vad gäller teologi för diakoni finns uttryck för fyra diakoniteologiska linjer, varav tre finns dokumenterade i litteratur från tiden runt millennieskiftet: en ecklesiologisk-liturgisk tolkningslinje

⁵²⁹ Bodin 2016

⁵³⁰ Gustafsson 2017

⁵³¹ Karlsson Kempfi 2018

⁵³² Leo Sandberg 2019

⁵³³ Lounela 2018

⁵³⁴ Randgardh 2019

⁵³⁵ Sundström 2018

⁵³⁶ Blomqvist Liljegren 2017

⁵³⁷ Axelsson 2018; Vennberg 2017

⁵³⁸ Holten 2015, s 79 - 81

vilken förefaller vara i avklingande, en evangelisk-luthersk skapelseteologiskt influerad linje, och en ekumenisk-transformativ diakoniförståelse, influerad av den teologiska utvecklingen i ekumeniska organ. Jag har också identifierat en diakoniteologisk strömning som jag kallat Diakonins kyrka, vilken jag förstår som ekumenisk-transformativ med inslag av liturgisk teologi, och där förståelsen av begrepp som kön och makt förefaller ha tagit intryck av postmodern teori. Bland föreläsare för de olika tolkningslinjerna kommer tanken om egenmakt till uttryck på lite olika sätt – hos teologer som Johannes Nissen kopplas egenmakt till människovärde, hos Nordstokke till rättvisa och hos Fretheim till ett gemensamt sökande bortom tvärsäkerheten om vad som är sant. Stålet anlägger den gemensamma sårbarhetens perspektiv på frågor om egenmakt medan Edgardh och Rodriguez Nygaard bidrar med kritisk ecklesiologisk reflektion över vad det innebär, att vara en kyrka som på allvar sätter den eller det som finns i marginalen i centrum.

De nordiska länderna skiljer sig åt i sin organisation av diakoni, liksom i diakonens roll i förhållande till den kyrkliga ämbetsstrukturen. Enligt bidrag från Finland, Norge och Sverige förefaller dock diakoners komplexa arbetsuppgifter och underordnade ställning inte skilja sig åt. I studier från alla tre länderna problematiseras komplexiteten i diakoners roll, som i flera studier kopplas till konstruktioner av kön. I studier av innovation och social mobilisering framgår, att innovationer på det diakonala området riskerar att hämmas, och det finns också exempel på att diakoners insatser inte erkänns. Edgardh, Rodriguez Nygaard, Christiansson och Engel diskuterar, utifrån olika perspektiv, marginaliseringen av diakonens roll, och problematiserar de konsekvenser detta kan komma att leda till: för diakoner, för kyrkans trovärdighet, för dess möjlighet att tillhandahålla ett av allmänheten efterfrågat diakonalt arbete, och för möjligheten att hjälpa och inte skada människor som söker kyrkans hjälp i en utsatt livssituation.

Ett område är svagare belyst i materialet än andra, och detta gäller gudstjänst och liturgi som endast berörs i ett fåtal publikationer. Brodd och Wemans bidrag anknyter liturgi till frågor om ämbete. Att så få studier har intresserat sig för diakonins betydelse för gudstjänstlivet är intressant och komplicerat, och jag tror inte att liturgins osynlighet beror på någon snedvridning i urvalet av material till denna studie. Snarare än min slutsats, att det helt enkelt speglar ett verkligt diakonalt problem, som kan antas ha samband med den underordning av diakoni och överordning av liturgi som bland annat problematiserats av Edgardh och Rodriguez Nygaard.

Forskningsintresset för kyrkors och kristna organisationers samverkan med samhällets institutioner och andra trossamfund verkar ha varit stort under den femårsperiod min studie omfattar. En förklaring till detta kan vara, att kyrkorna både i Norge, Finland och Sverige ser möjligheter till nya uppgifter och uppdrag, och därför efterfrågar sådana studier, eller att kyrkor och diakoniorganisationer är stora och viktiga aktörer i civilsamhället. Det kan också vara ett uttryck för förståelsen av ”inomkyrklig” diakoni som ett för snävt forskningsfält, som Bäckström skriver. Att döma av de publikationer som ingått i denna studie, bidrar kyrkor och

diakoniinstitutioner på ett omfattande och betydelsefullt sätt till välfärd och byggandet av ett gott samhälle, i samverkan med samhällets aktörer och andra organisationer i civilsamhället.

10.5 Forskningsluckor och kunskapsbehov

Få av källmaterialets texter behandlar församlingsdiakonalt arbete. Studier av relationen mellan diakoni och gudstjänst är än mer sparsamt förekommande. Företrädare för den teologiska tolkningslinjen jag här har kallat *Diakonins kyrka* lyfter fram den sakramentala och liturgiska aspekten av diakoni, men det finns också bidrag som problematiserar utestängande mekanismer. Min slutsats är att forskningsområdet kring diakoni och gudstjänst behöver stärkas. Utgående från mitt källmaterial förefaller det saknas såväl teologisk grundforskning om diakonins liturgiska dimension, och kunskap hur diakoni kan gestaltas liturgiskt. Det saknas praktisk-teologisk kunskap om liturgiska bruk kopplade till diakoni och diakoners medverkan i gudstjänst, homiletisk kunskap om diakonen som förkunnare, kunskap om diakonledda gudstjänster och andakter, och sambandet mellan gudstjänst och diakonins vardag i församlingens liv. Det kunde vara värdefullt med komparativa studier kring diakonens liturgiska roll, exempelvis utgående från resultatet från Tjit Pädams doktorsavhandling om förståelsen av diakonatet i medlemskyrkorna i Borgågemenskapen.⁵³⁹

Flera studier i materialet lyfter fram diakonala samhälls nätverk och diakonen som nätverkare. Detta är ett område som behöver utforskas djupare. Vilka kontakter har diakoner, med vem, och varför? Hur etableras kontakterna, och hur vidmakthålls de? Det faktum att det har gått 20 år sedan det svenska diakonatet, efter lång debatt, blev en del av vigningstjänsten, kan ge grund för ett djupare studium av förändringsprocesser i Svenska kyrkan. Det kan vara viktigt att säkra data för longitudinella studier, och att för framtidens kyrkohistoriska forskning tillvarata erfarenheter från diakoner som vigts före införandet av 1987 års vigningsordningar, men som efter millennieskiftet kommit att tjänstgöra i ett diakonat som inlemmats i ett kyrkligt ämbete. Jag ser också ett behov av fler studier med utgångspunkt i de personer det diakonala arbetet är till för. Förutom brukarstudier kan det även handla om studiet av diakonala arbetsmetoder i syfte att kvalitetssäkra det diakonala arbetet. Utgående från forskningsresultat kring diakonins och diakonatets status ser jag också behov av att gå djupare i frågor om underordning kopplat till ämbete och kön, och skapa ett kunskapsunderlag för förändring.

Svenska kyrkans forskningsprojekt har varit betydelsefulla i kunskapsproduktionen om diakoni under femårsperioden. I ljuset av att det svenska akademiska intresset kring den kyrkliga diakonin förefaller vara i avtagande, kan kyrkligt finansierade forskningsprojekt ha stor betydelse. Ett sätt att generellt stärka svensk diakoniforskning kunde vara att främja diakoners väg till den akademiska

⁵³⁹ Pädam 2011

miljön. En effekt av Svenska kyrkans utbildningsreform är att diakoner, som tidigare fick akademiska poäng för den karitativa profilutbildningen, vilket kunde korta vägen till masterexamen med upp till en termin, fått en än längre väg till forskarutbildning. Det kan finnas olika sätt att från Svenska kyrkans sida främja diakoners högre utbildning, exempelvis inrättande av forsknings- eller utbildningsstipendium, eller att söka former för att synliggöra och tillvarata den ökade kompetensen hos diakoner som avlagt högre examina.

10.6 Konklusion

Sökandet efter nordiska vetenskapliga publikationer om diakoni 2015 – 2019 resulterade i ett stort och mångfacetterat forskningsmaterial, som belyst många dimensioner av diakoni. Akademiskt studium bedrivs huvudsakligen i Norge, Sverige och Finland, med den starkaste forskningsformeringen i Oslo, där det också finns möjlighet att disputeras med diakonivetenskaplig inriktning vid VID vitenskapelige høyskole. Ersta Sköndal Bräcke högskola erbjuder ett tvärvetenskapligt PhD-program med inriktning mot civilsamhället. Vid övriga lärosäten kan ett avhandlingsprojekt kring diakoni placeras t ex i praktisk teologi eller religionsbeteendevetenskap. Förutsättningarna för kunskapsutveckling förefaller vara bäst i Norge. I Sverige förefaller inte diakonistudiet ha någon entydig hemvist.

Min studie har visat att diakoniforskningens fokus har lagts vid studiet av samtida snarare än historiska förhållanden, och att forskarna i hög grad intresserat sig för kyrkors och diakoniorganisationers olika former av samverkan på välfärdsområdet.

Nordisk diakoniforskning 2015 – 2019 ger ett kunskapsbidrag kring diakoni i bred bemärkelse, från teologiskt motiverade aktiviteter med fokus på omsorg och ansvarstagande till social innovation, social mobilisering och samverkan över religionsgränser. Fyra teologiska variationer har kunnat skönjas i materialet: en *evangelisk-luthersk* diakoniförståelse med skapelseteologiska kännetecken, en *ekumenisk-transformativ* diakoniförståelse kopplad till befrielse-teologiska influenser i ekumeniska organ, en *ecklesiologisk-liturgisk* och ämbetsteologisk tolkning som av materialet att döma förefaller vara i avtagande, samt en diakoniförståelse jag kallat *Diakonins kyrka*, vilken förefaller vara en vidareutveckling av ekumenisk-transformativ teologi med inslag av liturgisk teologi och med vissa postmoderna drag. Studien visar att den diakonala tjänsten inriktad mot människor i utsatta livssituationer har en stor bredd och komplexitet. Forskningsbidrag om diakonatet visar på en problematisk arbetssituation för diakoner i flera länder.

Få publikationer har belyst diakonins gudstjänstdimension. Min slutsats är att detta forskningsområde behöver stärkas, vad gäller t ex liturgisk gestaltning av diakoni, diakonatets liturgiska roll, och sambandet mellan gudstjänst och diakoni i församlingens liv. Det kunde även vara värdefullt med studier av diakonatets ställning i det kyrkliga ämbetet i ett längre tidsperspektiv samt i relation till teorier om genus och makt. Det finns också behov av fler brukarstudier.

Svenska kyrkan har på ett betydelsefullt sätt bidragit till kunskapsproduktionen, framför allt genom projekt kring kyrkor och välfärd. Ytterligare sätt att främja diakoniforskning kunde vara att inrätta eller stödja projekt kring diakoni och diakonat i församlingens liv samt insatser för att främja diakoners högre utbildning.

11 Källförteckning

11.1 Publikationer i källmaterialet

- Addy, Tony, "Seeking Conviviality: A New Core Concept for the Diaconal Church", i: Dietrich, Stephanie, Jørgensen Knud, Karsrud Korslien, Kari, Nordstokke, Kjell (red), *The Diaconal Church*, Eugene: Wipf and Stock 2019, s 158 - 170
- Andersen, Rebecka och O'Sullivan, Anna, "De som samhället inte ville se", i: Silfverberg, Gunilla (red), *Utsatthet och ansvar. Flickan med svavelstickorna i vår tid*, Stockholm: Appell förslag 2019, s 80-92
- Andersson, Oscar och Amberntsson, Pelle, *Social mobilisering. Lärdomar från fyra svenska städer*, Malmö: Universus Press 2016
- Angell, Olav Helge, "Diakonia as Innovation: A Political and Organisational Perspective", *Diaconia Journal for Christian Social Practice*, vol 7.2 (2016), s 142 - 158
- Askeland, Harald, *Verdagsledning: Diakoni, verdier och ledelse i praksis*, Oslo: Akademika forlag 2016
- Askeland, Harald, Espedal, Gry, Sirris, Stephen, "Values as Vessels of Religion? The role of values in everyday work at faith-based organizations" *Diaconia Journal for the Study of Christian Social Practice* vol 10.2 (2019), s 27 - 49
- Austad, Anne, "Dialogical spaces of Gender in Pastoral Care and Counselling" i: Dietrich, Stephanie, Jørgensen Knud, Karsrud Korslien, Kari, Nordstokke, Kjell (red), *Diakonia in a Gender Perspective*. Eugene: Wipf & Stock 2016, s 241 - 252
- Austgard, Kitt, "Diaconesses Become Global Agents" *Diaconia Journal for Christian Social Practice* vol 9.2 (2018), s 101 - 113
- Berglund, Knut-Erland; Lindberg, Malin och Nahnfelddt, Cecilia, "Social Innovation Now and Then in the Church of Sweden" *Diaconia Journal for Christian Social Practice* vol 7.2 (2016), s 125-141
- Blomberg, Helena, Kallio, Johanna och Kroll, Christian, "What explains frontline workers' views on poverty? A comparison of three types of welfare sector institutions" *International Journal of Social Welfare* vol 24. 4 (2015), s 324 - 334
- Brodd, Sven-Erik, "Själavård och ecklesiologi. Några teman och internationella utblickar." i: Idestrom, Jonas och Löf Edberg Gunilla (red), *Att öppna ett slutet rum*. Stockholm: Verbum 2018, s 21 - 55
- Brodd, Sven-Erik och Weman, Gunnar *Liturgi i Svenska kyrkan - i ord och bild från då och nu* Skellefteå: Artos & Norma 2020
- Bäckström Anders "Leder religionens renässans till utvecklad välfärd?" *Svensk kyrkotidning*, vol 114.9 (2018), s 266 - 269
- Bäckström, Anders, *Forskning om religion och samhälle. Erfarenheter av en centrumbildnings framväxt och etablering vid Uppsala universitet 1997 - 2019*. Bokmanus, under utgivning, version mars 2020

- Christiansson, Elisabeth 2019a, ”Institutionaliserad kvinnlighet” i: Christiansson, Elisabeth och Linde, Stig (red) *Kan barmhärtigheten institutionaliseras?* Skellefteå: Artos och Norma 2019, s 123 - 145
- Christiansson, Elisabeth 2019b, ”Mänsklig svaghet och barmhärtighet” i: Christiansson, Elisabeth och Linde, Stig (red) *Kan barmhärtigheten institutionaliseras?* Skellefteå: Artos och Norma 2019, s 91 - 104
- Christiansson, Elisabeth 2019c, ”Diakoni, utopi och genus” i: Christiansson, Elisabeth och Linde, Stig (red) *Kan barmhärtigheten institutionaliseras?* Skellefteå: Artos och Norma 2019, s 61 - 90
- Christiansson, Elisabeth och Engel, Charlotte, *Diakonins strukturer. En presentation av tre empiriska studier av den församlingsdiakonala verksamheten i Stockholms stift 2016/2017* Stockholm: Svenska kyrkan, 2017
- Christiansson, Elisabeth och Linde, Stig (red), *Kan barmhärtigheten institutionaliseras?* Skellefteå: Artos och Norma 2019
- Dietrich, Stephanie, “Poverty has a woman's face: Theological arguments for a gender-based approach to Diakonia” i: Dietrich, Stephanie, Jørgensen Knud, Karsrud Korslien, Kari, Nordstokke, Kjell (red), *Diakonia in a Gender Perspective*. Eugene: Wipf & Stock 2016, s 11 - 23
- Dietrich, Stephanie ””Use Your talents”. Refleksjoner over en diakonal bistandsmetodes mulige relevans i norsk kontekst” *Tidsskrift for praktisk teologi*. 2017/1, s 13 – 24
- Dietrich, Stephanie 2019a, “Ecclesiology on the Move: Rethinking the Church in a Diaconal Perspective” i: Dietrich, Stephanie, Jørgensen Knud, Karsrud Korslien, Kari, Nordstokke, Kjell (red), *The Diaconal Church* Eugene: Wipf and Stock 2019, s 15 - 26
- Dietrich, Stephanie 2019b, “Risen to a new life in Christ: Baptismal perspectives on Diaconal Ecclesiology” i: Dietrich, Stephanie, Jørgensen Knud, Karsrud Korslien, Kari, Nordstokke, Kjell (red), *The Diaconal Church* Eugene: Wipf and Stock 2019, s 83 - 96
- Dietrich, Stephanie, Jørgensen Knud, Karsrud Korslien, Kari, Nordstokke, Kjell (red), *Diakonia in a Gender Perspective*. Eugene: Wipf & Stock 2016
- Dietrich, Stephanie, Jørgensen Knud, Karsrud Korslien, Kari, Nordstokke, Kjell (red), *The Diaconal Church* Eugene: Wipf and Stock 2019
- Eckerdal, Per 2019a, ”Kan diakoni institutionaliseras?” i: Christiansson, Elisabeth och Linde, Stig (red) *Kan barmhärtigheten institutionaliseras?* Skellefteå: Artos och Norma 2019, s 105 - 121
- Eckerdal, Per 2019b, ”Barmhärtighetens mångtydighet” i: Christiansson, Elisabeth och Linde, Stig (red) *Kan barmhärtigheten institutionaliseras?* Skellefteå: Artos och Norma 2019, s 233 - 242
- Edgardh, Ninna, ”Nätverk och tidskrift stärker diakoniforskning”, *Svensk Kyrkotidning* vol 113.3 (2017), s 78
- Edgardh, Ninna, ”Mer än handling – diakoniforskning ger kyrkan större tyngd”, *Svensk kyrkotidning*, vol 114.3 (2018), s 80 - 83
- Edgardh, Ninna, *Diakonins kyrka. Teologi, kön och omsorgens utmattning*. Stockholm: Verbum 2019

- Edgardh, Ninna och Lundström Erik, "The gender order of prophetic diaconia" *Diaconia Journal for Christian Social Practice* vol 8.1 (2017) s. 38-50
- Egeris Thorsen, Jakob "Diakoni som teologisk fagområde, vitenskap och nyt universitetsfak i Danmark" *Dansk teologisk tidskrift* vol 82.1-2 (2019), s 40 - 58
- Elmqvist, Anna, Abramsson, Marianne, Cedersund, Elisabet, *Omsorgen om landsbygdens äldsta: Kommuner och civilsambälle i fokus* Centrum för kommunstrategiska studier rapport 2016:05, Linköpings universitet
- Espedal, Gry, *Being compassionate. Institutionalizing through values work in a faith-based organization*, VID vitenskapelige høyskole 2019
- Fagermoen, Tron, "The distinctiveness of Diaconia; Gustav Wingren revisited", *Diaconia. Journal for the Study of Christian Social Practice* vol 9.2 (2018), s 114– 137
- Fazlhashemi, Mohammad, "Faith-Based Welfare Practice: Reflections from the Perspective of Islamic Theology" *Diaconia Journal for Christian Social Practice* vol 8.2 (2017), s 119 – 137
- Fretheim, Kjetil, "Diakonal spiritualitet. Solidaritet med historiens underside" *Tidskrift for praktisk teologi* vol 32.1 (2015), s 28 - 39
- Frøkedal, Hilde; Stifoss-Hanssen, Hans; Ruud, Torleif; DeMarinis, Valerie, Gonzalez, Marianne Thorsen, "Existential group practice run by mental healthcare chaplains in Norway: A nationwide cross-sectional study" *Mental Health, Religion & Culture* 2017 s. 713 - 727.
- Gunnes, Gyrid, "The Ordo of care. A hermeneutical dialogue between Gordon Lathrop's liturgical theology and practices of care in the Open Church of Our Lady, Trondheim" *Studia Theologica - Nordic Journal of Theology* vol 70.1 (2016), s 74 - 96
- Gunnes, Gyrid, "Our Lady of the heterotopia: An empirical theological investigation of heterotopic aspects of the Church of Our Lady, Trondheim" *Diaconia Journal for Christian Social Practice* vol 8.1 (2017), s 51-68
- Gärde, Johan, "Shrinking Religious Communities and Thriving Interreligious Social Work in Postsecular Sweden" *Journal of Religion and Spirituality in Social Work* vol 34.1 (2015) s 1-23
- Gärde, Johan "Concepts on Zakat, Caritas, and Diaconia in the changing social welfare landscape of Europe" *Journal of Religion and Spirituality in Social Work* vol 36.1-2 (2017), s 164-198
- Gävert, Titi, *Diaconia Barometer 2016 Findings in Brief*. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisu; No. 46. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Hallstein Holte, Bjørn, *Religion and social cohesion Youth exclusion and religious organisations in a super-diverse city district of Oslo, Norway* Dissertation Series for the Degree of Ph.D. at VID Specialized University, no. 11. Oslo: VID Vitenkapelige høyskole 2018
- Hansson, Klas *Folkelig protest och partipolitik: Kyrkornas Påskupprop 2005 för en humanare flyktingpolitik* Uppsala: Uppsala universitet, Teologiska institutionen 2019
- Hansson, Mats J 2019a, "Professionella diakoner?" i: Christiansson, Elisabeth och Linde, Stig (red) *Kan barmhärtigheten institutionaliseras?* Skellefteå: Artos och Norma 2019, s 181 - 199

- Hansson, Mats J 2019b, ”Kan barmhärtigheten institutionaliseras?” i: Christiansson, Elisabeth och Linde, Stig (red) *Kan barmhärtigheten institutionaliseras?* Skellefteå: Artos och Norma 2019, s 17 - 59
- Haugen, Hans Morten 2015a, Sju teser om Den norske kirkes rolle fra 1800-tallet til i dag” *Teologisk Tidsskrift* vol 32.2 (2015), s 164 – 186
- Haugen, Hans Morten 2015b, “Approaches to inclusive and equitable societies - Diaconal perspectives” *Diaconia Journal for the Study of Christian Social Practice* Vol 6.2 (2015), s 150-166
- Haugen, Hans Morten 2015c, ”Trosopplæring, åndelig utvikling og diapraksis. Arbeid i flerkulturelle lokalsamfunn” *Prismet* 2015 nr 4, s 221 - 233
- Haugen, Hans Morten, ”Den vanskelige forsoningen. Den norske kirke, Kirkens Sosialtjeneste og romanifolket/taterne” *Teologisk Tidsskrift*. 2017, 6 (3), s 242 - 261
- Haugen, Hans Morten, *Diakoni i velferdssamfunnet: Mangfold og dilemmaer*, Bergen: Fagbokforlaget 2018
- Haugland, Britt, Lassen Rasmus, Giske Tove “Professional formation through personal involvement and value integration”. *Nurse education in practice* 2018, s 64 - 69
- Hege Grung, Anne, Danbolt Lars Johan och Stifoss-Hanssen Hans, ”Sjelesorg på pass” *Tidsskrift för praktisk teologi* vol 33.1 (2016), s 29 - 42
- Hellqvist, Kristina och Sandberg, Andreas, *En tid av möten. Arbetet med asylsökande och nyanlända I Svenska kyrkans församlingar 2015 - 2016*. Svenska kyrkan 2017
- Hjelm, Conny, ”Diakonia in Denmark 2015: at a glance” *Estudos teológicos*, vol 55.2 (2015), s 231 - 242
- Holmberg, Andreas *Kyrka i nytt landskap. En studie av levd ecklesiologi i Svenska kyrkan* Skellefteå: Artos & Norma 2019
- Ideström Jonas, ”Själavårdande möten i en väv av relationer. Ecklesiologiska reflektioner om själavård och kyrka” i: Ideström, Jonas och Löf Edberg Gunilla (red), *Att öppna ett slutet rum*. Stockholm: Verbum 2018, s 91 - 107
- Ideström Jonas och Löf Edberg Gunilla (red), *Att öppna ett slutet rum*. Stockholm: Verbum 2018
- Ideström, Jonas och Linde, Stig, “Welfare State Supporter and Civil Society Activist: Church of Sweden in the “Refugee Crisis” 2015” *Social Inclusion* 2019/2, s 4 - 13
- Ideström, Jonas och Stangeland Kaufman, Tone, “Whose voice? Whose church? Using Action research in practical ecclesiology” i: Blåder Niclas och Helgesson Kjellin Kristina, *Mending the world? Possibilities and Obstacles for religion, church and theology*, Eugene: Pickwick 2017, s 486 – 502
- Isomäki, Päivi, Lehmusmies, Johanna, Salojärvi, Päivi och Wallenius, Veera, *Diaconia Barometer 2018 The many faces of loneliness. Findings in brief*, Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 57. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

- Jacobsson Grip, Sara, ”Helande gemenskap. Relationell ecklesiologi för själavårdande gemenskap” i: Idestrom, Jonas och Löf Edberg Gunilla (red), *Att öppna ett slutet rum*. Stockholm: Verbum 2018, s 108 - 130
- Jelstad Løvaas, Beate och Kaasa, Asbjørn, ”Hva motiverer til frivillig innsats?” *Tidsskrift for praktisk teologi* vol 32.2 (2015), s 48 - 60
- Jordheim, Kari, “Challenges for Diakonia in the contemporary Norwegian society” *Estudos teológicos*, vol 55.2 (2015), s 243 - 259
- Jordheim, Kari, *Rekruttering til kirkelige stillinger - en undersøkelse blant studenter på studier som kvalifiserer til jobb som prest, kateket, diakon eller kirkemusiker* Oslo: VID vitenskapelige høyskole VID rapport 2019/6
- Jørgensen, Knud, “Mainstreaming Gender leadership in Diakonia” i: Dietrich, Stephanie, Jørgensen Knud, Karsrud Korslien, Kari, Nordstokke, Kjell (red), *Diakonia in a Gender Perspective*. Eugene: Wipf & Stock 2016, s 201 - 213
- Jørgensen, Knud, “The Church's Holistic Mission” i: Dietrich, Stephanie, Jørgensen Knud, Karsrud Korslien, Kari, Nordstokke, Kjell (red), *The Diaconal Church* Eugene: Wipf and Stock 2019, s 127 - 138
- Karsrud Korslien, Kari 2016a, “Conviviality, Diakonia and Gender” i: Dietrich, Stephanie, Jørgensen Knud, Karsrud Korslien, Kari, Nordstokke, Kjell (red), *Diakonia in a Gender Perspective*. Eugene: Wipf & Stock 2016, s 108 - 117
- Karsrud Korslien, Kari 2016b, ”Diapraxis och diakoni - undersøkelser i feltet ved hjelp av kart, skisser och tegningar” *Tidsskrift for praktisk teologi* vol 33.1 (2016), s 75 - 80
- Karsrud Korslien, Kari, ”Felles møteplass - byggestein for robuste lokalsamfunn” *Tidsskrift for praktisk teologi*. Vol 34.1 (2017), s 65-70.
- Karsrud Korslien, Kari, “The Church as Space for recognition” i: Dietrich, Stephanie, Jørgensen Knud, Karsrud Korslien, Kari, Nordstokke, Kjell (red), *The Diaconal Church* Eugene: Wipf and Stock 2019, s 148 - 157
- Kleiven, Tormod, “Empirical Diaconal research and normativity: a discussion about methodology in Diaconal Science illustrated by the term 'phronesis' and the understanding of power”. *Diaconia Journal for Christian Social Practice*, vol 6.1 (2015), s 43-60
- Kleiven, Tormod, “Not in my Church”: When Sexual Abuse affects the Congregation”. *Diaconia Journal for Christian Social Practice*, vol 9.1 (2018), s 53 - 72
- Koet, Bart J, Murphy, Edwina, Ryökäs, Esko, “Assessing the role and function of an Assistant: The Deacon in the first two Centuries of Christianity” i: Koet, Bart J, Murphy, Edwina, Ryökäs, Esko (red), *Deacons and Diaconia in Early Christianity* Tübingen: Mohr Sebeck 2018, s 3-14
- Koet, Bart J, Murphy, Edwina, Ryökäs, Esko (red), *Deacons and Diaconia in Early Christianity* Tübingen: Mohr Sebeck 2018

- Kummel-Myrskog, Pia, "Diaconia, one of the congregation's core tasks: the Finnish model of integrating diaconal ministry into parish work" *Estudos teológicos*, vol 55.2 (2015), s 276 - 287
- Laato, Anni Maria, "Tertullian and the Deacons" i: Koet, Bart J, Murphy, Edwina, Ryökäs, Esko (red), *Deacons and Diaconia in Early Christianity* Tübingen: Mohr Sebeck 2018, s 245 - 253
- Latvus, Kari, *Diaconia as care for the poor? Critical perspectives on the Development of Caritative Diakonia*. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisu 53. Grano Oy Kuopio 2017
- Leer-Helgesen, Arnhild, "Rethinking Diakonia and Transforming Our World" *The Ecumenical Review*, 2018/1, s 147 - 162
- Leis-Peters, Annette, "Womens' religious agency: How Swedish diaconesses negotiate secularism and changes in welfare society in everyday life" i: Dietrich, Stephanie, Jørgensen Knud, Karsrud Korslien, Kari, Nordstokke, Kjell (red), *Diakonia in a Gender Perspective*. Eugene: Wipf & Stock 2016, s 95 - 107
- Leis-Peters, Annette, "'Røst' eller 'service'. Refleksjoner rundt kirkenes rolle som sivilsamfunnsaktør i 'flyktningkrisen'" *Tidsskrift for praktisk teologi*. Vol 34.1 (2017), s 25 - 34.
- Lid, Inger Marie, "From institutionalisation to citizenship: lessons learned from studying diaconal practice in a Norwegian context" *Diaconia Journal for the Study of Christian Social Practice*. Vol 10.1 (2019), s 51 - 66.
- Lid, Inger Marie (red), *Diakoni og velferdsstat. Utv. av en diakonal praksis i samspill med myndigheter, sivilsamfunn og borgere*, Oslo: Gyldendal Akademisk AS 2018
- Linde, Stig 2016a, "Fattigvård, diakoni och välfärdstjänster - från restriktioner till konkurrensutsättning" i: Wejryd Anders och Bäckström Anders, *Sedd men osedd - Om folkekyrkans paradoxala närvaro inför 2020-talet* Stockholm Verbum 2016, s 165 - 184
- Linde, Stig 2016b, *Välfärd och kyrka. Underlag för reflektion*. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsenhet 2016.
- Linde, Stig, "Institutional Logics Perspective on Diaconia" i: Blåder Niclas och Helgesson Kristina (red), *Mending the world? Possibilities and Obstacles for Religion, Church, and Theology*. Eugene: Pickwick publications 2017, s 436 - 454
- Linde, Stig 2019a, "Institutionaliseringen av en kallelse – framväxten av en yrkeskår" i: Christiansson, Elisabeth och Linde, Stig (red) *Kan barmhärtigheten institutionaliseras?* Skellefteå: Artos och Norma 2019, s 147 - 180
- Linde, Stig 2019b, "Kan omsorg organiseras rationellt?" i Christiansson, Elisabeth och Linde, Stig (red) *Kan barmhärtigheten institutionaliseras?* Skellefteå: Artos och Norma 2019, s 201 - 218
- Lindström, Julia, *The Moral Economy of Aid: Discourse Analysis of Swedish Fundraising for the Somalia Famine of 2011–2012*. Södertörns högskolas skriftserie 2016:5 Huddinge: Södertörns högskola, 2016

- Lodberg, Bodil 2018a, ”Diakonissernes indtog i Aarhus: - velfærdssamfundets oversete pionerer” i: *Århus Stifts Årbøger 2018*. Aarhus Stifts årbøger nr. 101 2018, Aarhus: Historisk samfund for Aarhus Stift, s 61 - 73
- Lodberg, Bodil 2018b, *Hus og hjem – en overset økonomi i protestantismen og det danske velfærdssamfund* Aarhus Universitet, Det Teologiske Fakultet 2018
- Lundgren, Linnea, “A diversity of roles: The actions taken by religious communities in Sweden during the “refugee crisis” in 2015” *Opuscula*, 112. Berlin: Maecenata Institut für Philanthropie und Zivilgesellschaft 2018
- Lundgren, Linnea och Christiansson, Elisabeth, ”Rättigheter och barmhärtighet - oförenliga eller överbyggande diskurser?” i: Christiansson, Elisabeth och Linde, Stig (red) *Kan barmhärtigheten institutionaliseras?* Skellefteå: Artos och Norma 2019, s 217 - 232
- Lundmark, Mikael, ”Församlingen och rollerna. Rollteoretiska och ecklesiologiska aspekter på själavård och församling” i: Idestrom, Jonas och Löf Edberg Gunilla (red), *Att öppna ett slutet rum*. Stockholm: Verbum 2018, s 169 - 194
- Löf Edberg, Gunilla 2018a, ”Själavårdstradition och själavårdsfrustration. Själavårdsmotiv i själavårdsböcker utgivna mellan 1934 och 1997” i: Idestrom, Jonas och Löf Edberg Gunilla (red), *Att öppna ett slutet rum*. Stockholm: Verbum 2018, s 56 - 87
- Löf Edberg, Gunilla 2018b, ”Själavårdsmötet som sakrament. Att mötas i mellanrummets verklighet.” i: Idestrom, Jonas och Löf Edberg Gunilla (red), *Att öppna ett slutet rum*. Stockholm: Verbum 2018, s 223 - 233
- Malmgart, Liselotte, “Diakonien go-between” i: Christoffersson, Lisbet, Gregersen Niels Henrik och Leth-Nissen, Karen Marie Sø, *Den praktiske teologi i Danmark 1973 – 2018. Festskrift till Hans Raun Iversen*. Fredriksberg: Eksistensen 2019, s 121 - 126
- Nahnfeldt, Cecilia; Lindberg Malin, “Gendered Potentials and Delimitations in the Church of Sweden's Social Innovation”. *Diaconia Journal for Christian Social Practice*, vol 8.1 (2017), s 3 - 22
- Nissen, Johannes, “Something for Something' or 'Something for Nothing'. Reflections on Diaconia, Welfare Society, and Human Dignity” i: Becker, Eve-Marie, Dietrich, Jan, Holm, Bo Kristian (eds), *“What Is Human?!”: Theological Encounters With Anthropology*, Göttingen: Vanderhoeck & Ruprecht GmbH & Co 2017, s 357 - 378
- Nissen, Johannes *Håb pa trods* Fredriksberg: Eksistensen 2019
- Nordenstorm, Leif, ”Erfarenhet av bikt bland präster i Svenska kyrkan. Själavård i kyrkans gemenskap” i: Idestrom, Jonas och Löf Edberg Gunilla (red), *Att öppna ett slutet rum*. Stockholm: Verbum 2018, s 131 – 168
- Nordstokke, Kjell, “The feminization or engendering of Diakonia: New testament perspectives” i: Dietrich, Stephanie, Jørgensen Knud, Karsrud Korslien, Kari, Nordstokke, Kjell (red), *Diakonia in a Gender Perspective*. Eugene: Wipf & Stock 2016, s 34 – 45

- Nordstokke, Kjell, "Diakonia as Mark of the Church" i: Dietrich, Stephanie, Jørgensen Knud, Karsrud Korslien, Kari, Nordstokke, Kjell (red), *The Diaconal Church* Eugene: Wipf and Stock 2019, s 27 - 40
- Pessi, Anne Birgitta, "Altruism: Does it exist and is it a true possibility in diaconal and social work?", *Diaconia Journal for Christian Social Practice* vol 8.1 (2017), s 69 - 95
- Pettersson, Per, "The Deregulation of Swedish welfare and religion - new challenges for the lutheran majority church" i: *The Legitimacy of the Welfare State. Religion-Gender-Neoliberalism* / [ed] Gerhard Wegner, Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt - Wissenschaft, 2015, s 152 - 169
- Pettersson, Per, *Utmaningar för Svenska kyrkans identitet. När behovet av kyrkan ökar men söndagsgudstjänsterna minskar*. Stockholm: Nomen förlag 2016
- Pylvänäinen, Pauliina, "More than Serving: The Tasks of Female Deacons in The Apostolic Constitutions and The Letters to Olympias" *Phronema* 2018, s 73 - 90
- Pöyhönen, Päivi Maria och Seppänen, Varpu Marjaana, "Responsibilities between the church and state in the field of elderly care in Finland" *Nordic Social Work Research* vol 6.3 (2016), s 162-173
- Raun Iversen, Hans, *Ny praktisk teologi. Kristendomen, den enkelte og kirken* Fredriksberg: Eksistensen 2019
- Rodriguez Nygaard, Marianne, *Caring to know or knowing to care? Knowledge Creation and Care in Deacons' Professional Practice in the Church of Norway* Oslo: Akademika publishing 2015
- Rodriquez Nygaard, Marianne, "Reflective Practice of Diaconia from the Margins: Ecclesiological and Professional Implications", *Diaconia Journal for Christian Social Practice*, vol 8.2 (2017), s 166-187
- Rudolfsson Lisa. *Walk with me. Pastoral care for victims of sexual abuse viewed through existential psychology*. Göteborg: Ineko 2015
- Ruokanen, Miikka Mauno, "The Impact of Christian Charity or Diaconia on the Development of the Welfare State: Eliminating Poverty in Finland" i: Zhuo Xinpeng, Qiu Zhonghui , Philip L. Wickeri, Theresa Carino (red), *Toward a Shared Sustainable Future: The Role of Religion, Values and Ethics*. Hong Kong: The Amity Foundation 2018, s 137 - 144
- Ryökäs, Esko, "Diaconia: a make-believe which continues?" *Diaconia Journal for Christian Social Practice*, vol 6.1 (2015), s 61-74
- Salonen, Anna Sofia, *Food for the soul or the soul for food: User's perspectives in religiously affiliated food charity in a Finnish city* Unigrafia Helsinki 2016
- Santell Fredrik, *Svenska Kyrkans Diakonistyrelse: Tillflöden och tillkomst, organisation och verksamhet intill 1938* Uppsala: Studia Historico-Ecclesiastica Upsaliensia 49 2016
- Schultz Rønsdal, Kaia 2018a, "Spaces of Diaconia. The future yet to come?", *Diaconia Journal for Christian Social Practice* 9 vol 9.1 (2018), s 73 - 84
- Schultz Rønsdal, Kaia 2018b, *Calling Bodies in Lived Space: Spatial Explorations on the Concept of Calling in a Public Urban Space*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2018

- Seppälä, Serafim, "Deacons in the Acts of Thomas and Related Early Syriac Literature" i: Koet, Bart J, Murphy, Edwina, Ryökäs, Esko (red), *Deacons and Diaconia in Early Christianity* Tübingen: Mohr Sebeck 2018, s 227 - 244
- Sirris, Stephen, "Hvordan lede frivillige i kirken? En verdibasert og praksisorientert modell for kirkelig frivillighetsledelse" *Scandinavian journal for Leadership & Theology* vol 2 (2015)
- Sirris, Stephen, *Managers negotiating identities: Hybridizing professionalism and managerialism in faith-based health organizations and in religious organizations* VID vitenskapelige høyskole 2019
- Smedberg, Ninni; Norrfjärd Nordin, Katharina, "The diaconate and diaconal work in Church of Sweden after the year 2000: development or backlash? To be ordained - a scene", *Estudos teológicos*, vol 55.2 (2015), s 260-275
- Stene, Nora, "Christian Missionaries and Asylum Seekers: A Case Study from Norway" *Nordic Journal Of Human Rights* 2016/3, s 203 - 221
- Stålsett, Sturla, "From Dia-logos to Dia-pathos?: Politics, Emotions, and Interreligious Dialogue" *Studies in Interreligious Dialogue* 2016/1, s 20 - 36
- Stålsett, Sturla, "Sårbarhetens mysterium. Liturgi, lidelse og livsmot i globaliseringens tidsalder" *Danske Teologiske Tidsskrift* vol 81.1 (2018), s. 2 - 17
- Stålsett, Sturla, "Precious and Precarious Life: Exploring Diaconal Economics" *Diaconia Journal for the study of Christian social science* vol 10.2 (2019), s 67 - 84
- Stålsett, Sturla; Taksdal, Arnhild; Hilden, Per Kristian, "Research as Diaconia: Commitment, Action and Participation" *Diaconia Journal for Christian Social Practice*, vol 9.2 (2018), s 165 - 180
- Sverrisdóttir, Ragnheidur, Davídsdóttir, Ólof Ingibjörg, "Diakonia in the Evangelical Lutheran Church of Iceland" *Estudos teológicos*, vol 55.2 (2015), s 288 - 298
- Thurén, Laurie, "Divine headhunting? The Functions of the Qualifications of Deacons in 1 Tim 3:8-13" i: Koet, Bart J, Murphy, Edwina, Ryökäs, Esko (red), *Deacons and Diaconia in Early Christianity* Tübingen: Mohr Sebeck 2018, s 117 - 130
- Torkelsen, Terje, "Gjensyn som håpsdimensjon En praktisk-teologisk studie" *Tidsskrift for praktisk teologi* vol 32.2 (2015), s 56 - 66
- Vatto Ingvild E, DeMarinis, Valerie, Haug, Sigrid H. K, Lien, Lars, "Emotional stressors among volunteers operating a diaconal suicide-prevention crisis line in Norway: a qualitative study" *British Journal of Guidance & Counselling*, DOI: 10.1080/03069885.2019.1646409
- Wadstein, Cecilia, "Ni är mina vänner. Vänskapen med Kristus som en ecklesiologisk modell för själavård" i: Idestrom, Jonas och Löf Edberg Gunilla (red), *Att öppna ett slutet rum*. Stockholm: Verbum 2018, s 197 – 222
- Voitia, Anssi, "Deacons in the Texts Contemporary with the New Testament (Philo of Alexandria and Josephus)" i: Koet, Bart J, Murphy, Edwina, Ryökäs, Esko (red), *Deacons and Diaconia in Early Christianity* Tübingen: Mohr Sebeck 2018, s 273 - 285

Wyller Tryggve, "Heterotopic Ecclesiology: Critical Reflections on what the Church on the Margins Might Mean" *Diaconia Journal for Christian Social Practice*, vol 7.1 (2016), s 43-56

Ådna, Jostein, "Concepts of the Church in the new testament" i: Dietrich, Stephanie, Jørgensen Knud, Karsrud Korslien, Kari, Nordstokke, Kjell (red), *The Diaconal Church* Eugene: Wipf and Stock 2019, s 55 - 64

11.2 Otryckta källor

Bäckström, Anders, e-post 2020-03-15 (hos författaren)

CRS Forskningsprogram <https://www.crs.uu.se/forskning/> läst 2020-06-05

Diakoni.nu <http://www.diakoni.nu/> läst 2020-05-28

Diaconia Journal for the Study of Christian Social Practice
<https://www.diaconiaresearch.org/diaconia-journal/> läst 2020-04-09

Diaconia Research <https://www.diaconiaresearch.org/> läst 2020-03-31

Diakonian tutkimuksen seura (DTS) <http://dts.fi/in-english/> läst 2020-03-31

ENHCC, Health care chaplaincy in Norway <http://www.enhcc.eu/norway.htm> läst 2020-05-14

Enskilda Högskolan, Forskningsstrategiskt program
https://www.ehs.se/sites/default/files/general/forskningsstrategi_ehs_2016-2020.pdf läst 2020-06-05

Enskilda Högskolan, Kyrka i samtid <https://ehs.se/forskning/kyrka-i-samtid> läst 2020-05-02

Ersta Sköndal Bräcke högskola, Alla forskningsprojekt <https://www.esh.se/forskning/alla-forskningsprojekt.html> läst 2020-06-05

Ersta Sköndal Bräcke Högskola, Diakoniforskning <https://www.esh.se/forskning/diakoni.html> läst 2020-05-28, 2020-06-05

Ersta Sköndal Bräcke Högskola, Forskarutbildning
<https://www.esh.se/utbildning/forskarutbildning.html> läst 2020-05-08, 2020-06-05

Helsingfors universitet, Doctoral programme in theology and religious studies
<https://www.helsinki.fi/en/research/doctoral-education/doctoral-schools-and-programmes/doctoral-school-in-humanities-and-social-sciences/doctoral-programme-in-theology-and-religious-studies> Läst 2020-05-28

Islands universitet <http://gudfraedistofnun.hi.is/rannsoknarverkefni> läst 2020-06-04

Köpenhamns universitet, publikationer <https://teol.ku.dk/Forskning/publikationer/> läst 2020-06-04

Leis-Peters, Annette, e-post 2020-05-27 (hos författaren)

Lodberg, Bodil, e-post 2020-04-14 (hos författaren)

MF Vitenskapelig høyskole, Aktuelle forskningsområden

<https://www.mf.no/forskningogphd/forskning-ved-mf/aktuelle-forskningsomrader> läst 2020-05-28

UNHCR Global trends 2015 <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/576408cd7/unhcr-global-trends-2015.html> läst 2020-04-16

Uppsala universitet, Teologiska institutionen www.teol.uu.se läst 2020-05-31

VID Forskningsgrupper <https://www.vid.no/forskning/forskningsgrupper/> läst 2020-06-05

Yrkeshögskolan Diakonia (Diak), MA degree programmes

<https://www.diak.fi/en/admissions/degree-programmes/master/> läst 2020-06-01

Åbo Akademi, Doktorandprogram i teologi [https://www.abo.fi/forska-hos-](https://www.abo.fi/forska-hos-oss/forskarutbildning/doktorandprogram-vid-abo-akademi/doktorandprogram-i-teologi/)

[oss/forskarutbildning/doktorandprogram-vid-abo-akademi/doktorandprogram-i-teologi/](https://www.abo.fi/forska-hos-oss/forskarutbildning/doktorandprogram-vid-abo-akademi/doktorandprogram-i-teologi/) läst 2020-05-28

Århus universitet, forskningsprogram <https://phd.arts.au.dk/about-us/programmes/theology-history-of-ideas-and-philosophy/> läst 2020-06-04

Östra Finlands universitet, DietS DietS-projektet <https://wiki.uef.fi/display/DietS/DietS+-+Home> läst 2020-06-05

Östra Finlands universitet, To study theology and diakonia in Joensuu

<https://wiki.uef.fi/display/Theologyhomes/To+study+theology+and+DIAKONIA+in+Joensuu> läst 2020-06-05

Östra Finlands universitet, Expertis i diakoni

<https://wiki.uef.fi/display/Theologyhomes/Expertise+in+DIAKONIA%2C+Western+Theology> läst 2020-06-05;

11.3 Masteroppsatser

Axelsson, Stig, *Officerskapet i Frälsningsarmén med utgångspunkt från general Erik Wickbergs tal, predikningar och artiklar*, Uppsala universitet 2018

Blomqvist Liljegren, Carina *En tid av möten med romska kvinnor i "Olympic Village i Roman"* VID Vitenskapelige høgskole 2017

Bodin, Jonas, *Pilgrimsvandring som ett rum for diakoni*, VID Vitenskapelige høgskole 2016

Gustafsson Paulsdotter, Gunilla, *Ett Barmhärtighetens tecken. En studie om barmhärtighet i Huddinge Botkyrka kontrakt*, VID Vitenskapelige høgskole 2017

Holten, Gunnar, *Hvordan skiller diakonenes stilling i Svenska kyrkan og i Den norske Kirke seg? En studie av kirkemoteprotokoller i begge land fra 1983 – 2007*, VID Vitenskapelige høgskole 2015

Karlsson Kempfi, Eva-Mari, *Att främja diakonala innovationer. Om ledarskap, diakoni och diakonat*, VID Vitenskapelige høgskole 2018

- Leo Sandberg, Elinn, *Instrumentell paradox i kyrklig praktik – stödets logik och dramaturgi*, Lunds universitet, Socialhögskolan 2019
- Lounela, Birgitta, *Församlingsdiakonins kännetecken. Hur motiveras och utövas församlingens diakoni i en lokal kontext där även stadsmission är aktiv?* VID Vitenskapelige høyskole 2018
- Randgard, Tom, *Förnyelse i kontinuitet: En kyrkorättslig och ecklesiologisk analys av framväxten av Svenska kyrkans kyrkoordningens bestämmelse av församlingens grundläggande uppgift*, Uppsala universitet 2019
- Sundström, Harriet, *I bedömningens landskap: En kvalitativ studie i att lösa etiska problem i diakonalt arbete*, Uppsala universitet 2018
- Vennberg, Gunvor, *Ett kvinnligt ämbete i Missionsprovinsen? Diakonatsförståelse inom Bibel- och bekännelsetrogen lutherdom i Sverige*, VID Vitenskapelige høyskole 2017

11.4 Övriga källor

- Agrell, Göran, ”Bibeln och diakoni – motivering och exempel” i: Blennberger, Erik och Hansson, Mats J (red), *Diakoni – tolkning, historik, praktik*. Stockholm: Verbum 2008, s 65 - 88
- Bexell, Oloph (red.), *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer. En vetenskapsteoretisk översikt*. Lund: Studentlitteratur 1996
- Biskopsmötet 2015, *Ett biskopsbrev om diakoni*. Uppsala: Svenska kyrkan
- Blennberger, Erik, ”Diakonin och dess teologi” i: Lindström, Hans-Erik (red), *Handbok för diakoni och samhällsansvar*. Stockholm: Verbum 1989, s 40 – 57
- Blennberger, Erik, *Diakoni som forskningsområde: en översiktlig kartläggning av ett forskningsfält och delrapport om Sköndalsinstitutets forskningsinriktning*. Stockholm: Sköndalsinstitutet 1991
- Blennberger, Erik, ”Diakoni, etik och ideologi” i: Blennberger, Erik och Hansson, Mats J (red), *Diakoni – tolkning, historik, praktik*. Stockholm: Verbum 2008, s 89 - 117
- Blennberger, Erik och Hansson, Mats J, ”Vad menas med diakoni?” i: Blennberger, Erik och Hansson, Mats J (red), *Diakoni – tolkning, historik, praktik*. Stockholm: Verbum 2008, s 13-28
- Brodd, Sven-Erik, *Diakonaten. Från ecklesiologi till pastoral praxis*. Uppsala: Tro & tanke 1992
- Brodd, Sven-Erik, ”Diakonins genom kyrkans historia. Fem ecklesiologiska modeller” i: Brodd, Eckerdal, Grönkvist, Laghé et al, *Diakonins teologi*. Stockholm: Verbum 1997, s 11-44
- Brodd, Sven-Erik, “A diaconate emerging from ecclesiology: towards a constructive theology on the office of deacon”. *Internationale kirchliche Zeitschrift : neue Folge der Revue internationale de théologie*. Vol 95.4 (2005), s 266 – 288
- Bryman, Alan, *Social research methods*. Oxford: Oxford University Press 2016
- Bäckström, Anders 2014a (red), *Välfärdsinsatser på religiös grund – förväntningar och problem*. Stockholm: Verbum 2014

- Bäckström, Anders 2014b, "Religion between the private and the public: About diaconal studies as an Academic field" i: Dietrich, Jørgensen, Karsrud Korslien & Nordstokke (red), *Diakonia as Christian social practice*. Eugene: Wipf & Stock 2014, s 168 - 183
- Bäckström, Anders & Grace Davie, med Ninna Edgardh & Per Pettersson (red), *Welfare and Religion in 21st Century Europe: Volume 1. Configuring the Connections*. Aldershot: Ashgate 2010
- Collins, John N. *Diakonia studies. Critical issues in ministry*. New York: Oxford University Press 2014
- Den norske kirke, *Plan for diakoni i Den norske kirke*. Oslo: Den norske kirke 2010
- Dietrich, Stephanie, "Reflections on Core Aspects of Diaconal Theory" i: Dietrich, Jørgensen, Karsrud Korslien, Nordstokke (red). *Diakonia as Christian social practice*. Eugene: Wipf & Stock 2014, s 13 - 27
- Dietrich, Stephanie, Jørgensen Knud, Karsrud Korslien, Kari, Nordstokke, Kjell, "Introduction. Diakonia as Christian Social Practice" i: Dietrich, Jørgensen, Karsrud Korslien, Nordstokke (red). *Diakonia as Christian social practice*. Eugene: Wipf & Stock 2014, s 1 - 9
- Dietrich, Stephanie, Jørgensen Knud, Karsrud Korslien, Kari, Nordstokke, Kjell (red). *Diakonia as Christian social practice*. Eugene: Wipf & Stock 2014
- Dulles, Avery, *Models of the church. Expanded edition*. New York: Doubleday 1987
- Edgardh, Ninna, "A gendered perspective on Welfare and Religion in Europe" i: Bäckström, Davie, Edgardh & Pettersson (red), *Welfare and Religion in 21st Century Europe: Volume 2. Gendered, Religious and Social Change*. Aldershot: Ashgate 2011, s 61 - 106.
- Edgardh, Ninna, "De-gendering ecclesiology. Reflections on the church as a gendered body" i: Fahlgren, Sune och Edeström, Jonas, *Ecclesiology in the trenches. Theory and method under construction*". Eugene: Pickwick publications 2015, s 193 – 207
- Ham, Carlos, "Empowering Diakonia: A Perspective from the World Council of Churches" i: Dietrich, Jørgensen, Karsrud Korslien, Nordstokke (red). *Diakonia as Christian social practice*. Eugene: Wipf & Stock 2014, s 107 - 120
- Hansson, Mats J, "Diakoni – teologisk reflektion" i: Blennberger, Erik och Hansson, Mats J (red), *Diakoni – tolkning, historik, praktik*. Stockholm: Verbum 2008, s 29 - 64
- Högskoleverket, *Diakonivetenskap vid Ersta Sköndal högskola. Examensrättsprövning*. Högskoleverket 1998
- Laghé, Birgitta, "Diakonia – ecklesiologiska perspektiv på diakoni och diakonat" i: Brodd, Eckerdal, Grönkvist, Laghé et al, *Diakonins teologi*. Stockholm: Verbum 1997, s 72 – 97
- Levenskog, Yngve, *Diakonifrågorna i Kyrkmötet 1938 – 1999*. Skara stiftshistoriska sälls kaps skriftserie nr 42. Skara: Solveigs tryckeri 2009
- Linde, Stig & Elisabeth Christiansson, "Forskning om diakoni - en litteraturöversikt" *Svensk Kyrkotidning*, vol 110.3 (2014), s 82 - 87.
- Linde, Stig & Jonas Idestrom, *Det här är någonting vi måste göra. Ett teologiskt aktionsforskningsprojekt med Svenska kyrkan i Mölndal*. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsenhet 2017

- Lutherska världsförbundet, *Diakoni i kontext. Förvandling, försoning, bemyndigande*, LVF 2009
- Lutherska världsförbundet, *"It will not be so among you!" A faith reflection on Gender and Power*. LVF 2010.
- Nordstokke, Kjell, *Liberating Diakonia* Trondheim: Tapir akademisk forlag 2011
- Nordstokke, Kjell, "The study of Diakonia as an academic discipline" i: Dietrich, Jørgensen, Karsrud Korslien, Nordstokke (red). *Diakonia as Christian social practice*. Eugene: Wipf & Stock 2014, s 46 – 61
- Pädam, Tiit, *Ordination of Deacons in the Churches of the Porvoo Communion. A Comparative Investigation in Ecclesiology*, Uppsala universitet 2011
- Sjöberg, Lena, *Nordisk diakoniforskning 2015 – 2019. Kunskapsläge och sammanhang*, Masteruppsats, Uppsala universitet 2020
- Svenska kyrkan, *För att tjäna. En studie av diakoniuppfattningar hos kyrkliga befattningshavare*. Svenska kyrkans utredningar 1994:1. Uppsala: Svenska kyrkan 1994
- Svenska kyrkan, *Diakonens ämbete. Betänkande av den av Svenska kyrkans centralstyrelse tillsatta utredningen om diakonatet*. Svenska kyrkans utredningar 1995:1. Uppsala: Svenska kyrkan 1995
- Svenska kyrkan, *Svenska kyrkans roll och uppgift i den svenska välfärden – en plattform*. Uppsala: Svenska kyrkan 2013